

MARARA: PATLISISO YA DITENG LE POLOTO

KA

M. M. MAHLAKA

E neetswe go kgotsofatsa ditlhokego tsa dikerii ya

MAGISTER ARTIUM

mo

LAFAPHENG LA DIPUO TSA BANTSHO

BATLHATLHALEDI: Rre D.M.G. SEKELEKO

Prof. M.J MOJALEFA

YUNIBESITHI YA PRETORIA

PRETORIA

SEETEBOSIGO 2005

DITEBOGO

Ke rata go lebisa ditebogo tse di tswang kwa botennywe jwa pelo ya me go montataisi Moporofesara M. J. Mojalefa yo tshegetso le dikgakololo tsa gagwe di nkgontshitseng go fetsa tiro e. Ka re go wena rra a dipula tsa matlhogonolo di go nele, o okelediwe malatsi a botshelo gore le bontsi bo bo sa ntseng bo tla tlhoka tataiso ya gago bo tle bo e neelwe.

Morwadia Ramagoshi, Morongwa, ka re ga se mang le mang yo a nang le pelo e telele jaaka wena. Ke nnete leina le ya boreelelong, o ne wa rongwa go tla go nnaya kemonokeng, nna le ausi Mitta Seswike, wa re rotloetsa ka go re lemosa gore ga go khumo epe e e tswang gaufi. Se se utlwisang botlhoko ke go re ke kodumela jaana ausi Mitta a sa tlhole a le teng mo lefatsheng le le ka kwano, a iketse badimong. Le gale eo ke thato ya Ramasedi, rona ga re na taolo mo go yona le e seng!. Ga ke na pelaelo epe gore fa a ka bo a sa ntse a le teng re ka bo re aloga mmogo ka gonne ke ena a neng a nna a nkgothatsa ka go re ka lengwe la malatsi re tla bo re e weditse tema e. Ka jalo, ka re malebo.

Ke otlolela ditebogo tsa ka go Rre D. M. G. Sekeleko yo o neng a itima boroko le malatsi a boikhutso a ntolamisetsa puo le go nthulaganyetsa tiro gore e nne mo puong ya Setswana se se tlhapileng. Wena rra, ka re a Modimo o o lorato lo lo nnetseng ruri a go okeletse molemo o o sa feleng. A boithaopo ba gago ba go batla puo e e dirisitsweng ka manontlhotlho bo tswela Lefapha la puo e ya rona ya Setswana mosola.

Go tloga go ntshwanela e le tota gore ke re mo go ba matlotlo ba ga National Research Funding (NRF) le ntiretse go tlala seatla mo go nkemeng nokeng ga lona malebana le dituelelo. Ke le leboga e le ruri.

Ke ka dira namane e tona ya phoso fa ke ka lebala baithutammogo botlhe ba ke neng ke dirisana le bona. Re ne re le setlhopha sa baithuti ba le bantsinyana ba ke ka se kgoneng go kwala maina a bone botlhe. Bangwe ba bone ke mme F. Moepi, mme C. Aphane, J. Motaung le mme C. Seleka. Ke lebogela tirisano mmogo e re nnileng le yona mo dithutong tsa rona. Mo go ba ba sa

ntseng ba tshwere phage ka mangana, ka re se nyemeng moko, kodumelang bonnaka, le etse mfatasediba.

Rre Hamilton Mphidi, kwa lefapheng la motlobo wa dibuka wa Yunibesithi ya Tshwane (Academic Information Centre, University of Pretoria), ke rata gore ke re o gole o bo o gole, o lekane le tlou. Ke go akgolela matsapa otlhe a o neng o a tsaya go nthusa ka dinako tsotlhe fa e ne e tsentse tlhako kgamelong.

Ke leboga le ena Mohumagatsana Paulinah Mogodi, motlanyi wa tiro e, ka matsetseleko a magolo a a a dirileng. Mma , ka re le ka moso.

Ke lebisa gape ditebogo go mme mmatsalake, Bagononang Justina Mahlaka yo o hulereng, ke mo lebogela lerato le a neng a nnaya lona. Le wena mma mme Esther Matshake Komane yo o saleng o itima go le gontsi fa ke sa ntse ke gola, o leka ka bonatla go nthaela motheo wa thuto e gompiano ke e tsweledisitseng pele ka go bona lokwalo lwa MA. Ke a leboga mma, a Modimo a go tshegofatse!

Lokwalo lo ke lo rebolela bongwanake e leng Thabo Kleinbooi, Innocent Tsoku le Shareen Lokedi. Ke lebogela tshegetso e le nneileng yona fa ke ne ke tshwaragane le namane e tona e ya tiro.

Ke leboga le botlhe ba bangwe ba ba nnileng le seabe ka tsela nngwe fela le ka mokgwa ofe kana ofe, bona ba ba neng ba nkema nokeng mo tlhotlhomising e.

Go khutlisa ditebogo tsotlhe ke rata go lelaletsa matlho a me go yo o kwa godimodimo, kwa go Ena Mmopi wa rona rotlhe. Ke ka ntlha ya thato le lorato lwa gagwe lo lo nnetseng ruri gore ke bo ke kgonne go wetsa dithuto tsa me. A o bakwe ka gale.

DITENG

TSEBE

KGAOLO YA NTLHA	1
1.1 MATSENO	1
1.2 MAIKALELO	1
1.2.1 L.S. Mogajane: Marara (1964)	1
1.2.2 R.M. Malope: Tshekatsheko – tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga D.P.S. Monyaise (1977)	2
1.2.3 K. Mogapi: Tshekatsheko ya dikwalo: Padi (1982)	3
1.3 TLHALOSO YA DIKGOPOLO	5
1.3.1 Padithuto	5
1.3.2 Padimaitsholo	6
1.3.3 Pikareseki (Picaresque)	7
1.4 MOKGWA WA TLHOTLHOMISO	9
1.5 MMOTLOLO WA BOANELEDI	10
1.5.1 Kaneditlhotlhomiso	10
1.5.2 Diteng	11
1.5.2.1 Setlhogo	12
1.5.3 Poloto	12
1.5.3.1 Thitokgang	14
1.5.4 Setaele	14
1.6 TSAMAISO YA DIKGANG	16
 KGAOLO YA BOBEDI	 18
2.1 DITENG	18
2.1.1 Matseno	18
2.1.1.1 Tshosobanyo ya diteng tsa <i>Marara</i>	18
2.1.1.2 Setlhogo sa <i>Marara</i>	22
2.1.1.3 Dielemente tsa diteng tsa <i>Marara</i>	22
2.1.1.4 Dielemente tsa diteng le tiriso ya tsona	23
2.1.1.4.1 Matseno	23

2.1.1.4.2 Baanelwa ba diteng	24
2.1.1.4.3 Baanelwabatlaleletsi ba diteng	38
2.1.1.4.4 Diragalo	38
2.1.1.4.5 Tikologo	48
2.1.1.4.6 Tshosobanyo	63
KGAOLO YA BORARO	64
3.1 THULAGANYO	64
3.1.1 Matseno	64
3.2 THULAGANYO I	64
3.2.1 Thitokgang	64
3.2.2 Moakanyetso	68
3.2.3 Setlhogo (thaetlele)	70
3.2.4 Dikgato tsa thulaganyo	77
3.2.5 Tlhaloso ya <i>Marara</i>	82
3.2.6 Kakaretso ya diteng tsa <i>Marara</i>	83
3.3 DIELEMENTE TSA THULAGANYO	84
3.3.1 Baanelwa	92
3.4 TSHOSOBANYO	91
KGAOLO YA BONE	93
4.1 THULAGANYO II	93
4.1.1 Matseno	93
4.1.2 Semelo sa Baanelwa	93
4.1.2.1 Molwantshiwa: Rremogolo	95
4.1.2.2 Kakaretso	115
4.1.2.3 Molwantshi: Mafetlhefetlhe	115
4.1.2.4 Molwantshiwa: Rremogolo	120
4.1.2.5 Kakaretso	131
4.1.2.6 Molwantshi Mafetlhefetlhe	135
4.1.2.7 Tshosobanyo	138

KGAOLO YA BOTLHANO	140
5.1 THULAGANYO III	140
5.1.1 Matseno	140
5.1.2 Ditiragalo	140
5.1.2.1 Ditiragalo tse di lebaganeng le kgato ya tshenolo ya mo go Marara	140
5.2 TIKOLOGO	144
5.2.1 Nako	144
5.2.2 Lefelo	149
5.2.3 Tshosobanyo	153
KGAOLO YA BORATARO	155
6.1 THULAGANYO IV	155
6.1.1 Matseno	155
6.2 PHUTHOLOGO	155
6.2.1 Dikgotlhang mo pading ya <i>Marara</i>	156
6.2.2 Tlhaloso le tiriso ya dithekeneki	157
6.2.3 Kakaretso	188
6.3 SETLHOA	189
6.3.1 Rremogolo o teketiwa ke banna ba babedi	190
6.4 THARABOLOGO	191
6.4.1 Kakaretso	199
6.5 TSHOSOBANYO	199
KGAOLO YA BOSUPA	201
7.1 BOKHUTLO	201
7.2 MATSENO	201
7.3 KGAOLO YA NTLHA	201
7.4 KGAOLO YA BOBEDI	202
7.5 KGAOLO YA BORARO	204
7.6 KGAOLO YA BONE	205
7.7 KGAOLO YA BOTLHANO	206
7.8 KGAOLO YA BORATARO	206

METLOBO	224
A SETLHANGWA SE SE SEKASEKILWENG	224
B METSWEDI YA TSHEKATSHEKO	224
SUMMARY	225
OPSOMMING	230

MARARA :

PATLISISO YA DITENG

LE

POLOTO

M.M. MAHLAKA

2005

1. KGAOLO YA NTLHA

1.1. MATSENO

D. P. S. Monyaise ke mongwe wa bapadi ba bogologolo ba ba simolotseng bokwadi mo pakeng ya dingwaga tsa 1900 go fitlha ka 1960 go ya ka Ranamane (Gerard 1993: 175). Dipadi tsa gagwe ke *Omphile Umphi Modise* (1960), *Marara* (1961), *Ngaka Mosadi Mooka* (1965), *Bogosi Kupe* (1967) le *Go ša Baori* (1970). Go ya ka tlhaolo ya dipadi tse tsa ga Monyaise, *Omphile Umphi Modise* le *Marara* di wela mo tlase ga 'Re ya Makgoeng' (Makgoeng motif). *Ngaka Mosadi Mooka* yona e anela ka papiso ya barutegi le ba ba sa rutegang (segompieno) fa *Bogosi Kupe* e bua ka ga setso, mme *Go ša Baori* yona, ke padi ka ga dikgaisano tsa modikwadikwane.

Mo kgannyaneng e mmatlisisi a neng a e tshwara le J. S. S. Shole, go nnile tshedimosetso ya gore fa go ne go batlwa bakwadi ba Setswana ba ba gaisang, Monyaise o ne a nna mongwe wa bakwadi ba ba botlhokwa go tlhophiwa ke ba ga Van Schaik ka taolo ya Lefapha la Thuto. Ke teng mo sekgeleng se se reeletsweng ka Sol. T. Plaatje (Sol Plaatje Merit Award), Monyaise a neetsweng mpho ya tlotlo mo bokwading jwa gagwe. Shole o ne a tswelela pele ka go tlotlomaletsa Monyaise tsela e ntšhwa ya bokwadi e a e tlisitseng, ka tiriso ya puo e e balolang e bile e le bofitlha. R. M. Malope (1977) ena o akgola Monyaise ka go re go kwala padi ke mpho mo go ena.

Go ikaega ka ditiragalo tsoatlhe tse di umakilweng fa godimo, go nna botlhokwa tota gore padi ya *Marara* e inolwe mo go tse dingwe mme e bone tshekatsheko e e tseneletseng.

1.2. MAIKAELELO

Maikaelelo a tlhotlhomisi e, ke go sekaseka padi ya *Marara* go totilwe dintlha tse batlhotlhomisi bangwe ba di tlodisitseng matlho. Bona batlhotlhomisi bao ke: L. S. Mogajane, R. M. Malope le K. Mogapi .

1.2.1. L. S. Mogajane: *Marara* (1964)

Mabapi le diteng tsa padi, Mogajane o sosobantse fela ka go neela maitshetlego mo ditiragalo di diragatswang teng, le gore di diragalela baanelwa jang. O tlhalosa gore ditiragalo tsa setlhangwa, tseo a di bitsang tllhamane di diragala kwa Matikiring mo Mothubatsela a dirang teng kwa ga Sepanapodi. Re mmona a ratana le Basetsaneng

ntswa kwa gae kwa Matile a ratana le Morupong. Morago ga tllhaselo ya gagwe, o fudugela gae le Lebogang e le monna le mosadi.

Mo boemong jwa go sekaseka setaele, mosekaseki o tlhokometse diphoso tsa mokwalo le motlanyo. Mo tshosobanyong ya gagwe ya dintlha di se kae mabapi le puo, a re go tiriso ya maadingwa jaaka 'sethotsela' boemong jwa 'seelele', go kwadilwe 'pateng' boemong jwa 'phatleng', le tiriso ya tlogelo jaaka mo go 'kano tsa kgosi' boemong jwa 'dikano tsa kgosi'. O kaya gape fa mokwadi a dirisitse maruanyirui jaaka 'ya' le 'wa' boemong jwa dithuanyitiri le dipopi tsa paka go tshwana le 'e a' le 'o a'.

1.2.2. R. M. Malope: *Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga D. P. S. Monyaise (1977)*

Mo tshosobanyong ya gagwe ya diteng tsa padi ya *Marara*, mosekaseki o ya lolololo ka go tlhalosa lefelo la ditiragalo. Mo kakaretsong ya gagwe o kologantse ditiragalo go ya ka tatelano ya nako jaaka baanelwa ba di dira. O simolola ka motsemontsho wa Dibaere, kwa Rremogolo a neng a disa dikgomo tsa mafisa teng. Fa matikiri a sena go retela, Rremogolo o feletsa a boela gae le balelapa la gagwe.

Mabapi le mo a tlhagisang poloto teng, Malope o simolola pele ka go neela tshosobanyo ya diteng tsa padi. O tlhagisa fela tatelano ya ditiragalo, mme go le gantsi ga a neele le mabaka a a tlholang ditiragalo tse le fa a tlotlomatsa ntlha ya gore ga go tiragalo e e diragalang go se na mabaka. Mo a reng ke 'tshekatsheko ya poloto', o simolola ka go tlhalosa fela gore mathata mo pading e, a tlholwa ke lerato.

Malope o tlhagisa gore Monyaise o dirisa puo e e bofitlha thata ka tiriso ya gagwe ya dipolelwana tse di sa felelang, mme seno se tlhola makoa ka gonne mo gongwe babuisi ba latlhegelwa ke ntlha ya gore ke moanelwa ofe yo o dirileng tiro efe. O neela sekao ka kgobalo ya ga Rremogolo. Ga go tlhalosege sentle gore a ke Lebogang kgotsa Basetsaneng yo o rometseng batho go mmakisa.

Mo tirisong ya puo, mosekaseki o akaretsa tlhopho ya mafoko le diphoso tsa bokwadi jaaka fa a re boemong jwa go re 'mmutla o thibetswe', mokwadi a re 'o kgabeletswe mo kutleng'. O tlhalosa Molefe e le sekopa sa monna ka a kgerisa mogatse. Mabapi le diane a re go tse di dirisitsweng sentle jaaka: 'monna o bolawa ke se a se jeleng', le tse di fetotsweng jaaka: 'phokojwe a sa latlhe moseselo wa gagwe'. Mosekaseki o nopotse maadingwa a a dirisitsweng mo pading jaaka: 'aubuti', 'Sepanapodi' le 'hempe'; maitlhamelo jaaka: 'setobetobe' a raya 'baesekele' le 'bokapi' boemong jwa go bua ka ga

tlhabologo ya bophirima. O tsamaile a tsenya mefuta yotlhe ya dikapuo jaaka tshwantshiso, tshwantshanyo, mothofatso, tshegiso, tshotlo, pheteletso, phefofatso le kobiso jaaka di dirisitswe mo pading.

O ntshitse mefuta ya diane le maele jaaka manatetshapuo le dikapuo tsotlhe mo Setswaneng mo go *Marara* mme a supa fela bontle jwa tiriso ya dikarolo tse tsa puo, a sa supe maikutlo kana yona atemosefere.

1.2.3 K. Mogapi: *Tshekatsheko ya dikwalo: Padi (1982)*

Mabapi le tshosobanyo ya diteng tsa padi ya *Marara*, Mogapi a re Mothubatsela wa kwa Matile mo metlheng ya bofelo ya Setswana sa lekgorokgoro o goroga mo Matikiring a bo a tlwaetswa botshelo ke Mongwaketsi. Boobabedi ba direla Sepanapodi. Mo thefosanong ya bona ya baratani, Rremogolo o feleletsa a teketilwe ke batho, a bo a selwa bosigo ke Lebogang, yo o rileng morago ga go mo oka, ba bo ba nyalana.

Mosekaseki o tswelela pele ka go aroganya poloto jaana:

- thulaganyo le phetogo ya ditiragalo,
- phetogo ya botho jwa moanelwamogolo le
- phetogo ya dikakanyo tsa gagwe.

Mo go sekasekeng mefuta e ya thulaganyo, go lemosega fa go se tshwaelo epe ka ga *Marara* mo mofuteng wa ntlha, ka a neile fela papiso ya dibuka tse dingwe, mme mo go wa bobedi e leng, thulaganyo gongwe phetogo ya botho, mosekaseki o akaretse ka go re Lebogang o simolola botshelo e le seganana, batsadi ba gagwe ba mo nyadisa Molefe. O tlhagelela e le motho yo o matlhomantsi, yo o sa kgotsofadiweng ke sepe mo monneng e bile a le pelompe fa a feditse mogopolo ka ga sengwe.

O tswelela pele ka go re ke kwa bofelong re bonang Lebogang e le mosadi yo o tlhaloganyo e e wetseng, mmaagwe Tselane, a tlhokomela balelapa la gagwe sentle. Morago ga foo o tsenya Mothubatsela logong ka fa maragong gore ba boele gae, Matile, le fa e le ka ngobana e sa fothlwa. Mo mofuteng wa boraro, thulaganyo gongwe phetogo ya dikakanyo, mosekaseki o dirisa thekeniki ya 'Re ya Makgoeng' ka go re Mothubatsela o dule mo gae a ya Makgoeng ka tsholofelo ya botshelo jo bo botoka. Morago o fetola dikakanyo tsa pele, ka gone ka kwa Matikiring go padile.

Mo tirisong ya puo le setaele mosekaseki o bua ka ga puo le mokgwa wa mokwadi. A re mokwadi o dirisa puo e e nonneng, e e moro, e e gwetlhang mmuisi go akanya. O naya sekao fa Mothubatsela a rapaletse fa fatshe a re:

O ka iphaga dikoro mo Matikiring,

O ka fitlhela o šwele ntshu o sa gole sepe!.

Mosekaseki a re puo ya mokwadi e thusa babuisi go itse le go tthaloganya botho jwa baanelwa fa ba senolwa ke thadiso ka ene mokwadi, kgotsa fa bona baanelwa ba ithadisa gongwe ba thadiswa ke ba bangwe.

Go tswa mo ditshekatshekong tse di fa godimo go bonala mefama (aspects) e meraro, e leng diteng, thulaganyo le setaele di sa lebelelwa jaaka mareo a tiori a tshekatsheko. Mogajane o akaretsa dintlha di se kae mabapi le diteng le setaele ka go tthalosa motse wa Dibaere, go dira ga Rremogolo kwa ga Sepanapodi mme mo setaeleng o tshwaela ka ga thutapuo jaaka maadingwa, tlogelo le maruanyitiri. Malope le Mogapi bona ba sekasekile padi ya *Marara* ba e bapisa le dipadi tse dingwe.

Maikaelelo ka tthothomisi e, ke go lebelela padi e ya *Marara*, mme bogolo segolo tsepamo e lebagane le diteng le thulaganyo go ya ka mmotlolo wa boaneledi.

1.3 TLHALOSO YA DIKGOPOLO

Dikgopolo tse di tla tlhalosiwang ke tse di latelang: 'pikareseki', padithuto le padimaitsholo. Fa go ne go dirwa ditlhotlhomiso go ne ga lemogiwa gore basekaseki ba ba tshwanang le Groenewald (1993: 19) le Mojalefa (1994: 14) ga ba supe pharologanyo magareng ga dikgopolo tse di kailweng fa godimo. Mo go bona e kete dikgopolo tse di kaya selo se le sengwe.

Groenewald (1993: 19) fa a tlhalosa padithuto a re:

Padithuto ke mohuta o mongwe wa dipadi tša mathomo mo dingwalong tše dingwe... Dipadi tše di amana le tše ba di bitšago "picaresque" goba "Schlemromane" (dipadi tša bokebeka).

Go bonala Groenewald a tlhakatlhakanya padithuto le 'pikareseki'. Mojalefa (1994: 14) ena fa a tlhalosa padithuto a re:

Padithuto e lebane le thuto, semelo, boitshwaro le setho.

O tlhagisa fa padithuto le padimaitsholo di kaya selo se le sengwe. Go fedisa tlhakatlhakano e, tlhotlhomisi e, e tlile go tlhalosa dikgopolo tse jaaka dilo tse di farologaneng.

1.3.1 Padithuto

Padithuto ke kgopolo ya bobedi e e tla tlhalosiwang mo tshekatshekong e. Lekganyane (1997: 6) fa a akaretsa tlhaloso ya yona a re:

Padithuto ke kanegelo yeo e anegago tša merero ya thuto yeo e rutwago le ge e se ka sekolong.

Go ya ka puo ya ga Lekganyane, go bonala a tlhagisa thuto ya kwa sekolong ya melawana e e tlwaelegileng le thuto ya kwa gae, ke gore e e seng ya ka fa tlwaelong e le selo se sengwe. Groenewald (1979: 98) o tlhagisa letlhakore le, le le lengwe la thuto, e leng thuto ya kwa gae. e le:

“Didaktiese inhoude is gewoonlik ook onoortuigend deurdad hulle sonder voorbereiding in die dialoog verskyn en geen bydrae tot situasie of karakterbeelding lewer nie”

Ntlha e nngwe e e botlhokwa eo Groenewald a e tlhagisang fa ke go re e kete ke thuto e e sa kgodiseng ka gonne e sa baakannngwa sentle. Fela go ya ka Lekganyane (1997: 6), go bonala thuto e, e na le mosola mo botshelong.

Ntlha e o e tlhagisa jaana:

Thuto yeo e lebišitšwe go mediro ya bokgabo yeo e akaretšago tšweletšo, kakanyo le bodumedi.

Lekganyane a re thuto e, e botlhokwa. Hornby (1974: 276) o golaganya botlhokwa bo le katiso ka go re:

(Education) is the systematic training and instruction especially of the young in school, college, etc.

Se a se lemogileng fa ke gore thuto e, e katisa batho kwa mafelong a a farologaneng a thuto. Go ka rungwa ka go re padithuto e kaya thuto ka kakaretso, ke gore thuto e motho a tshwanetseng go e katisediwa.

1.3.2 Padimaitsholo

Fowler (1973: 128) o tlhalosa kgopolo e ya maitsholo ka go re:

(Moral is...) the teaching or lesson in a literary work which is either implied or specifically stated.

Go gatelelwa thuto mo sekwalweng. Lekganyane (1997: 7) o tlaleletsa ka go re ga se thuto ya ka fa dikwalweng fela, ka gonne e fitlhelwa gape le kwa gae. Ke thuto e e leng mabapi le maitsholo a mantle kgotsa a a maswe. O tswelela pele ka go re:

Boitshwaro bo nepiša go itshwara ga motho; ka fao motho a godišwago ka gona. Ka go realo ke thuto ya ka gae, motseng goba setšhabeng. Ke thuto yeo e lebanego le maitshwaro a mabe goba a mabotse.

Lekganyane (1997: 8) o felegetsa ntlha e ya gagwe fa a re:

“Se se bontšha gore padi ya boitshwaro e tla ba le dikarolwana tše mpe tšeo di hlotšwego ke moanegwathwadi moo e lego gore kotlo e tla tšwelela ka morago”.

Dintlha tse di fa godimo di kaya gore padimaitsholo e tlhagisa thata mekgwa e e siameng go ka tshedisana le batho ba bangwe go na le mekgwa e e maswe e e bakang tlhobogano.

1.3.3 ‘Pikareseki’ : “Picaresque”

Lekganyane (1997: 5) a re kakanyo ka ga ‘pikareseki’ e botlhokwa e le tota le fa e kete ga go na dikwalwa tsa Sepedi tse di lebaneng sentle le yona. Go ya le ka ditlhotlhomisi mo ditlhangweng tsa Setswana go bonagala sentle ka bogolo jwa diponagalo tsa ‘pikareseki’ gore ga e yo le fa gongwe go tlhokega tlhotlhomisi e e tseneletseng mabapi le yona.

Fowler (1993: 177) fa a tlhalosa mofuta o wa sekwala a re:

“...picaresque is a kind of realistic fiction which originated in Spain...”

O tsewedisa pele tlhaloso ya gagwe ya go tlholega ga ‘pikareseki’ teng mo tsebeng e e fa godimo ka go re:

“The Spanish picaro or picaron, the anti-hero of such a novel, was translated into English as Scoundrel of low birth and evil life, at war with society”.

Fa go lebelelwa puo e ya ga Fowler, go lemogilwe gore o tlhalosa fa ‘pikareseki’ e na le moanelwa yo o nang le ditiro tse di sa siamang, e bile gape e se mogale, mme kwa bokhutlong go ya ka Sieber (1977: 59) a tshwanetse go sokologa. Hornby (1974: 628) o tshwaela ka go re moanelwa yo, o nna a le mo leetong. Fa a tlhalosa leeto leo, Groenewald (1993: 20) a re:

“Gantši ge e le padi, (yeo) diteng tša yona di lebana le leeto. Leeto le swantšha bophelo; le na le mathomo le mafelelo.”

Go bonala Groenewald a tlhagisa fa leeto mo mofuteng o wa setlhangwa, mme a le tshwantsha le botshelo jo bo nang le tshimologo le bokhutlo. Go ya ka ena ‘pikareseki’ ke setshwantsho sa botshelo. Coyle (1990: 110) ena a re:

“Picaresque describes the events on a long journey.”

Ka nopolo e, Coyle o tlhalosa gore e tshwanetse ya nna leeto le letelele, le le nang le ditiragalo. Fa a tiisa ntlha e ya leeto, Cloete (1992: 382) a re:

“Daarom is hy dikwels ’n weeskind - maar hy van hierdieselfde wêreld afhanklik vir sy bestaan.”

Se se leng botlhokwa fa ke go re ‘pikaro’ ke moanelwa yo o rakanang le mathata mo botshelong.

Go ka rungwa ka go re ‘pikareseki’ e kgaogantswe ka dikgaolo tse di farologaneng. Moanelwamogolo e leng ‘pikaro’, o tsamaya a rakana le baanelwa ba bašwa le ditiragalo tse dintšhwa mo kgaolong e nngwe le e nngwe.

Go ya ka papiso ya dikwalwa tse, ‘pikareseki’, padithuto le padimaitsholo, sethalwa se se fa tlase se lekane go bontsha dipharologano tsa tsona:

Pikareseki	Padithuto	Padimaitsholo
1. <i>Morero</i> Leeto le le tshwantshannwang le botshelo	<i>Morero</i> Thuto ya katiso	<i>Morero</i> Thuto e e lebaneng le maitsholo
2. <i>Ditiragalo</i> Thulaganyo ya tsona e raraane	<i>Ditiragalo</i> Di rulagantswe sentle ka tatelano	<i>Ditiragalo</i> Di rulagantswe sentle ka tatelano
3. <i>Baanelwa</i> Moanelwamogolo a le mongwe	<i>Baanelwa</i> Baanelwabagolo ba le bararo: mogapatiro, mokganatiro le motsenagare	<i>Baanelwa</i> Baanelwabagolo ba le bararo: mogapatiro, mokganatiro le motsenagare
4. <i>Tikologo</i> Mafelo a a farologaneng le dinako tse di farologaneng	<i>Tikologo</i> Bogolo ke mafelo a katiso	<i>Tikologo</i> Bogolo ke mafelo a katiso
5. <i>Moakanyetso</i> Motho yo e leng wa metlheng / maemo, yo o nang le makoa, yo o ka nyenyefadiwang, yo o ka fetogang, a itshola a bo a amogelwa	<i>Moakanyetso</i> Motho yo e leng wa metlheng / maemo, yo o nang le makoa, yo o ka nyenyefadiwang, yo o ka fetogang, a itshola a bo a amogelwa	<i>Moakanyetso</i> Motho yo e leng wa metlheng / maemo, yo o nang le makoa, yo o ka nyenyefadiwang, yo o ka fetogang, a itshola a bo a amogelwa

Fa go lebelelwa lenane le le fa godimo go lemogiwa gore morero wa padithuto o amana le thuto kwa mafelong a katiso fa wa padimaitsholo o kaya thuto ya maitsholo a motho, mme wa 'pikareseki' o le mabapi le leeto. Ditiragalo tsa padithuto le tsa padimaitsholo di rulagantswe ka tatelano fa tsa 'pikareseki' tsona di raraane. Baanelwabagolo ba padithuto le ba padimaitsholo ba bararo mme mo go 'pikareseki', 'pikaro' ke ena moanelwamogolo a le esi. Mabapi le tikologo mo go padithuto le padimaitsholo ke bogolo mafelo a katiso fa 'pikareseki' e ama mafelo a a farologaneng le dinako tse di farologaneng. Moakanyetso ona mo mefuteng e meraro e ya dipadi, o a tshwana.

Maikaelelo ka tlhotlhomisi e, ke go itebanya le tshekatsheko ya sebopego sa sekwalwa sa padi ya *Marara* gape go totilwe maitsholo (mo go poloto) ka gonne se na le diponagalo di le dintsi tsa maitsholo go gaisa tsa mefuta eo e mengwe.

1.4 MOKGWA WA TLHOTLHOMISO

Lekwalotlhotlhomiso le tlile go dirisa mokgwa wa go tthalosa le wa go ranola padi ya *Marara*. Tiriso ya mareo a mabedi a, ga e tshwane, ka gonne a naya dikgopolo tse pedi tse di farologaneng, ka jalo, mareo a ga se makaelagongwe.

Go tthalosa ke go anaanela sengwe, go lere kitso ka go bua ka botlalo se se sa tlhaloganngweng. Go tlisa tshedimose tso go tla neelwa sekao ka go tthalosa gore kgomo ke eng. Ke phologolo e e ruiwang, e na le maoto a mane a a nang le ditlhakwana tse di phatlogileng mo gare, ke go re, tse di sa tshwaneng le tsa pitse. E na le mmele o moleelenyana, o o apesitsweng ke letlalo le le boboa jo bonnye, e na le tlhogo e kgolo e e nang le ditsebe le dinaka. E tshela ka go fula bojang le dimela tse dingwe.

Go ranola gone, ke go anaanela ka go tlhagisa ditiro tsa dipharologano tsa selo sengwe gore go lemogwe mesola e e rileng ya sona. Mesola ya kgomo ke go golegwa fa go lengwa; e bile e re fa mašwi mme mosutelo wa yona o diriswa go nontsha masimo. Go kgrapha le go ntšhwafatsa magae, go tlhokega boloko ba yona. Morago ga go tlhabiwa, go jewa nama mme ka ditlhakwana tsa yona go dirwe sekgomaretsi. Dijana le dikgabisa tse dingwe di dirwa ka marapo le dinaka tsa yona, fa diaparo le ditlhako di dirwa ka letlalo la yona.

Mo tlhotlhomising e, mmuisi o tshwanetse go ela tlhoko le go lemoga tiriso ya mareo a mabedi a, ka gone a ile go diriswa ka go farologana.

1.5 MMOTLOLO WA BOANELEDI

1.5.1 Kaneditlhotlhomiso

Mo tlhotlhomising e, go ya go latelwa mmotlolo wa boaneledi go tlhalosa sebopego sa sekwalwa. Mmotlolo o, ke wa go aroganya sebopego sa sekwalwa ka matlalo a mararo.

Strachan (1988: 2) o arola sekwalwa ka matlalo a mararo e leng seradiso '*teks*', kanelo '*verhaal*' le ditiragalo/hiseteri '*geskiedenis*' Groenewald (1993: 4), Mojalefa (1995: 1) le Marggraff (1995: 126) le bona ba arola sekwalwa ka matlalo a mararo. Ba re letlalo la ka fa gare la sekwalwa ke diteng, le bo le latelwa ke la poloto/ thulaganyo mme la ka fa ntle, e leng letlalo la boraro, ba re ke mokwalelo. Ka fa tlwaelong letlalo le la boraro, le bidiwa la puo le setaele.

Fa go lebelelwa basekaseki ba ba fa godimo, Strachan mo karologanyong ya gagwe, ga a bue ka setlhogo '*topic*' fa a tlhalosa diteng, fa Groenewald, Mojalefa le Marggraff ba bua ka setlhogo gore se tshwaraganya dikgang tsa letlalo la diteng. Ba re go nna teng ga setlhogo go kgontsha dikgang tsa diteng go latelana ka tshwanelo. Fa a re naya tshedimosetso mabapi le tiro ya setlhogo, Groenewald (1991: 18) o bua gore diteng tsa buka di amanngwa ke setlhogo, mme di lebagane le tsa botshelo ka bophara. Mojalefa (1995: 17) o tlhalosa kakanyo e ka go re:

*“Mongwadi o hlatholla tebelelo yeo ya gagwe ya bophelo mabapi
le taba goba tiragalo yeo a e lemogilego bophelong bja gagwe.
Yona taba yeo a e lemogilego e tlo bitšwa gore ke setlhogo”*

BoGroenewald ba dumelelana ka kakanyo ya go re dikgang fa di rulaganngwa, di na le go lebagannngwa ka tlhamalalo le maikaelelo a mokwadi. Fa ba bua ka ntlha e, ba tsenya thitokgang kana ona morero. Ke thekeniki e e golaganyang dikgang tsa poloto go nna selo se le sengwe. Strachan o farologana le bona ka kakanyo e e fa godimo ka gone ene ga a bue sepe mabapi le thitokgang.

Strachan o dirisa tebelelo '*point of view*', go tthalosa setaele jaaka thekeniki ya go lebelela poloto. BoGroenewald ba tthalosa setaele jaaka e le letlalo le le feleletseng, le le akaretsang le maikutlo kgotsa mowa o o renang. Ona mowa o o tliswang ke go latela mokgwa o boGroenewald ba sekasekang sebopego sa sekwalwa ka ona, ke o re ikaelelang go o sala morago.

Dipharologantsho tse di fa tlase ke tsona tse boGroenewald ba di setseng morago fa ba sekaseka dikwalwa tsa Sepedi. Ke tsona tse le mo tlhotlhomising e, re ileng go di latela.

1.5.2 Diteng

Diteng ke letlalo la ntlha la sekwalwa. Forster (1978: 40) le Flamend (1991: 85) ba re letlalo le, le lebagane le dikgang pele di ka kwalwa. Flamend mo tsebeng e e fa godimo o tthalosa jaana:

*“Stories is so oud soos die mensdom en die eenvoudige storie
is opgebou uit 'n reeks opeenvolgende gebeurtenisse”*

Puo ya ga Flamend e tthagisa tatelano ya ditiragalo. Tatelano e, ya ditiragalo, ke yona e Groenewald (1992: 1) a e tthalosang ka go re ke ya dikgang pele di ka lemogiwa ke mokwadi le pele di ka kwalwa.

Se se botlhokwa se se tthagisiwang ke Groenewald fa godimo ke go tsibogela dikgang ga mokwadi, mme mo go tsibogeng ga gagwe, o nna le lebaka le le mo tlhotlheletsang go kwala. Lebaka le, go ya ka Mojalefa (1995: 17) ke:

*“... tebelelo ya (mongwadi) bophelo mabapi le taba goba
tiragalo yeo a e lemogilego bophelong bja gagwe. Yona taba
ye a e lemogilego e bitšwa gore ke setlhogo”*

Setlhogo ke sona se se leng botlhokwa ka ntlha ya gore ke sona se se laolang sekwalwa, e bile se golaganya ditiragalo tsa diteng.

1.5.2.1 Setlhogo

Mojalefa (1993: 33) le Mohlala (1994:25) ba akaretsa tthaloso ya setlhogo ka go re ke kgang e e buiwang kgotsa e e rerwang. Marggraff (1994: 61) o ba ema nokeng ka go re: *“When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story”*

Puo ya ga Marggraff e tlhagisa fa tshosobanyo ya bofelo ya dikgang, mo go sa tlholeng go ka nna le go sosobannngwa go gongwe go feta moo. Ke ka moo a totomatsang botlhokwa jwa setlhogo ka go re:

“It is this topic which is of vital importance on the story level, and which exerts its influence in two directions: vertically it determines the four elements of level one, and horizontally it establishes connection between elements (1995: 125)”

Botlhokwa bo, ba setlhogo bo akaretswa ke Mojalefa (1995: 3) ka mokgwa o:

- setlhogo se laola ditiragalo.
- setlhogo se laola tikologo: nako le lefelo.
- mokwadi o tsaya tshwetso ya mo dikgang di simololang le mo di felelang teng.
- setlhogo se lemosa mmuisi ditiragalo le moanelwamogolo.

Diteng di na le dielemente tse di golaganngwang ke setlhogo go bopa kgang e le nngwe, ka jalo setlhogo se botlhokwa fa go sekasekwa diteng.

1.5.3 Poloto

Poloto ke letlalo la bobedi la sekwalwa. Gomez de Silva (1991:383) o tthalosa poloto ka go re:

[IT]. is the series of events or incidents that often unfold gradually from a certain situation in a narrative literary work.

Se mosekaseki yo a se tlotlomatsang, ke ditiragalo tse di rulaganngwang ka go latelana. Groenewald (1991: 22) le Mojalefa (1993:16) bona ba bua fa mokwadi a tlhopha tse dingwe tsa ditiragalo tse mme a kwale ka ga tsona go bopa letlalo la poloto. Mo go bopeng letlalo le, go ya ka Pretorius (1989: 5), mokwadi o rulaganya ditiragalo gore di nne:

... in a particular pattern which is adopted for a group of chronological events... which are selected purposefully.

Fa, go gatelelwa ditiragalo tse di tlhophilweng ka maikaelelo. Ona maikaelelo a, gore a bonagale sentle, Caserio (1979:5) a re:

... (events should be) causal, similarly one thought meaningfully follows another because one thought causes another.

Puo e ya ga Caserio e senola ntlha ya go bakana ga ditiragalo, moo nako le lefelo di nnang le seabe go ya ka Muir (1967: 88). Go tshegetsa kgopolo e ya dielemente tsa thulaganyo tse di builweng fa godimo, Du Plooy (1986: 30) a re:

(Die plot) is gemoied met mense op 'n bepaalde moment in die tyd in soverre as wat hulle verteenwoordigend van hulle gemeenskap in die bepaalde tydperk is.

Banelwa ba poloto ba Du Plooy a buang ka ga bona fa godimo, ba tlhalosiwa ke Caserio (1979: 4) jaana:

The person or forces the (writer) reports upon are themselves plotting agents.

Se se kaiwang fa ke gore mokwadi o begela babuisi ka ga banelwa. Go ya ka se se builweng ke Du Plooy fa godimo, banelwa ba, ba dira ditiro ka nako le mo lefelong le le rileng. Ke ka ntlha eo go tshwanetseng ga nna le kamano magareng ga dielemente tse le dimelo tsa banelwa ba go buiwa ka ga bona, jaaka Shole le ba bangwe (1989: 109) ba bua. Fa go ntse jalo, mokwadi o kgona go atlenegisa maikaelelo a gagwe a a mo leretseng thotloetso ya go kwalela babuisi kgang. Go tlaleletsa ntlha e tebang le dielemente tsa poloto, Groenewald (1991:22) a re:

Ditaba tše ka moka di rulaganywa gore di lebane le maikemišetšo/tebanyo ya gagwe; ditaba di fiwa modiro ka go di lebantšha le moko wa ditaba; k.g.r. dielemente tša kanegelo di ba le modiro.

Kakanyo e ya dielemente e tshegetswa ke ena mosekaseki (1991:1) fa a re maikaelelo ao e ka nna thuto ya maitsholo fa mokwadi a re batho ga ba sa tlhamatsega, ke ba ba bosula. Ka jalo maikaelelo a, a bidiwa thitokgang wa dikgang, o o bofaganyang poloto gore e nne selo se le sengwe. Mojalefa (1995: 27) o tthagisa dintlha tse nne tsa thulaganyo e leng; tshimologo, tsweletsopele, setlhoa le tharabologo, tseo di tshwaraganngwang ke thitokgang.

1.5.3.1 Thitokgang

Mampuru le ba bangwe (1989: 27) ba re thitokgang ke '*kgwekgwe/morero*'. Tlhaloso ya bona mabapi le thitokgang e a re:

Ke sona seo padi e bolelago ka sona. Kanegelo ka moka e rulagantšwe gore e tšweletše morero wo, ...

Go ya ka nopolo e e fa godimo, kanelo e tshwanetse e tsweledise thitokgang pele, mme yona e tlise kamano mo sekwalweng, e Pretorius (1987: 4) a reng:

... is the strongest binding or cohesive factor in any novel or novelette. It is the central element which determines the unity of the story. All the events described, should be related to the theme (or themes) to ensure unity.

Pretorius o bua ka ga mosola wa thitokgang gore ke go golaganya ditiragalo tsa thulaganyo gore e nne selo se le sengwe. Ke yona ntlha e e buiwang ke Groenewald (1993: 15) le Mojalefa (1995: 27), e bile ba tiisetsa ka go re thitokgang e laola dikgang tsa thulaganyo.

Ka bokhutshwane, go ka twe mo polotong fa go rulaganngwa ditiragalo, go nna le mabaka a a di tsholang. Thitokgang e a di bofaganya, di nne ka tatelano e e tshwanetseng, go tloga kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong.

1.5.4 Setaele

Maikaelelo a tlhotlhomisi e, ga se go sekaseka setaele, fela ke go batlisisa ka ga matlalo a mabedi a sekwalwa, e leng **diteng** le **thulaganyo**. Le fa go tlike go sekasekwa matlalo a mabedi a fela, ke tshwanelo gore go lebelelwe le letlalo la boraro la sekwalwa, e leng

puo le setaele (mokwalelo) ka bokhutswane, ka ntlha ya fa e le karolo nngwe ya sebopego sa sekwalwa. Ka go rialo go botlhokwa go tthalosa letlalo le la sekwalwa.

Groenewald (1992: 20) o tthalosa lereo le ka go re:

Mongwalelo ke letlalo la boraro la sengwalo.

Malope (1977: 143) o tsweledisa ntlha e pele ka go re letlalo le, le na le mafoko a a maleba a go ka logaganngwang kgang ka ona, le mokgwa o kanelo e ka thadisiwang ka ona.

Mokgwa o, Mojalefa (1994: 24) o o lebaganya le ka fa mokwadi a rulaganyang ditiragalo ka teng fa a re:

... ke mokgwa wo mongwadi a re alelago ditaba tša gagwe ka wona, ... mongwadi o kgona go ntšha tšeo a di bopilego botebong bja pelo ya gagwe a ntšha tša mafahla a gagwe.

Puo ya ga Mojalefa e tlhagisa fa gore setaele se senola maikutlo a mokwadi, mme mokwadi o dira se ka tiriso ya puo le dipolelwana tse di nonneng tse a di tlhophileng ka bokgoni go tlhama sekwalwa. Groenewald (1992: 2) o ruma dikakanyo tsa basekaseki ba, ka go re:

Letlalo la mongwalelo (setaele) le bonagatša sengwalo gore mmadi a se lemoge; gore a kgone go se bala. Letlalo le le lebane le polelo ya mongwadi. Ka polelo yeo mmadi o kwešiša tebanyo ya mongwadi (e lego moko wa ditaba).

Ke puo ya mokwadi e e bonagatsang setaele, ka gonne mmuisi o utlwisisa maikaelelo a mokwadi ka yona. Se se tshwanetseng go tlhokomelwa ke go re khuduego ke yona e tlhagisang setaele go senolela pele molaetsa wa mokwadi. Ka jalo, fa go sekasekwa setaele, khuduego e botlhokwa thata.

1.6 TSAMAISO YA DIKGANG

Matseno a tshekatsheko e, a anaanela ka ga botlhokwa le go tlotlomatswa ga D. P. S. Monyaise. Mo maikaelelong go tthatlhobilwe ditshekatsheko tsa basekaseki ba padi ya *Marara*, go lebeletswe thata gore basekaseki ba, ba akareditse diteng, thulaganyo le setaele jang.

Go tthalositswe gape dikakanyo tse, 'pikareseki', padithuto le padimaitsholo. Go bontshitswe dipharologanyo tseo di tlhagelelang magareng ga ona mareo a a kailweng fa godimo. Padi ya *Marara* e tlile go sekasekwa go lebilwe thitokgang ya maitsholo.

Mo mokgweng wa tlhotlhomiso go dirisitswe mareo a mabedi e leng go **tthalosa** le go **ranola** jaaka e le mareo a a farologaneng, e seng jaaka makaelagongwe.

Go tswa foo go tthalositswe dikakanyo tsa boStrachan, Groenewald, Mojalefa le Marggraff mabapi le mmotlolo wa boaneledi 'narratology' ka dikarolo tsa ona tsa matlalo a mararo a sekwalwa e leng diteng, thulaganyo le setaele. Diteng le thulaganyo di tthalositswe ka tsenelelo mme setaele se amilwe go se kae fela ka gonne tlhotlhomisi e, e tlile go itebanya le tthaloso ya diteng le thulaganyo fela.

Kgaolo ya bobedi e theilwe mo godimo ga tshosobanyo ya ditiragalo tsa diteng, setlhogo sa *Marara* se tthalosa dielemente tsa diteng: baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo le tshosobanyo ya tiriso ya dielemente tseo tsa diteng.

Kgaolo ya boraro e ile tlhokomela thulaganyo jaaka e arogantswe ka dikarolo di le nne gore go nne le tekatekanyo ya dikgaolo. Dikarolo tse ke thulaganyo I, thulaganyo II le thulaganyo III le thulaganyo IV. Thulaganyo I e leng kgaolo ya boraro e sekaseka dintlha tse di latelang: thitokgang, moakanyetso, setlhogo le dikgato tse di botlhokwa tsa thulaganyo.

Mo kgaolong ya bone, e leng thulaganyo II, go sekasekwa semelo sa baanelwabagolo, ke go re molwantshi le molwantshiwa fela go tlhokometswe mefuta e le mebedi ya dipharologantsho e bong, dipharologantshotshwanelo le dipharologantshotlaleletso.

Dipharologantshotshwanelo di tla lebagannwa le molwantshi le molwantshiwa jaaka e le baanelwa ba ba nang le maemo a a kwa godimo/a a kwa tlase e bile e le batho ba ba nang le makoa kgotsa yo o se nang makoa. Go tla neelwa tlhaloso ka mokwadi, molwantshi le molwantshiwa le ka baanelwa ba bangwe.

Kgaolo ya botlhano e tlile go lebelela thulaganyo III e e leng mabapi le tshekatsheko ya dielemente di le pedi tsa thulaganyo e leng ditiragalo le tikologo.

Mo kgaolong ya borataro, eleng thulaganyo IV go tla sekasekwa dikgato di le tharo tsa thulaganyo, tsona ke phuthologo, setlhoa le tharabologo.

Kwa bokhutlong mo kgaolong ya bosupa go tla sosobannwa dikgaolo tsotlhe di le thataro tsa tlhotlhomisi e.

2 KGAOLO YA BOBEDI

2.1 DITENG

2.1.1 Matseno

Go setse go tlhalositswe mo nakong e e fetileng gore diteng ke letlalo la ntlha la sekwalwa le le tshwereng dikgang pele fa di ka tsibogelwa ke mokwadi, mme a kgone go tlamela babuisi sekwalwa. Jaanong se se tšileng go tlhokomelwa mo karolong e ke:

- Tshosobanyo ya *Marara*; maikaelelo ke go sedimosetsa mmuisi ka ga diteng tsa padi e gore a kgone go tsamaya mmogo le mosekaseki mabapi le dintlha tse di tšileng go tlhotlhomisiwa.
- Thitokgang ya *Marara*,
- Diteng le dielemente tsa tsona e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo
- Tiriso ya dielemente tsa diteng

2.1.1.1 Tshosobanyo ya diteng tsa padi ya *Marara*

Marara e bua ka ga Rremogolo, yo ka ntlha ya kitso e a nang le yona ya gore lebitla la ngwana wa mosimane le fa thoko ga tsela, a tlogelang Matile mo a agetsweng motheo o o popota gore a golele mo go one, a disa dikgomo tsa mafisa, mme o tšhwemogela kwa Makgoeng, ka maikaelelo a go batla madi. A re o lapisiwa ke dikgomo tse tsa mafisa, tse a sa bolong go di disa, mme a sa tshwaelwe sepe.

O aparela mo Matikiring go bolelela mong wa tsone, Mafetlhefetlhe, e leng malomaagwe, yo o batlang go itse gore dinamane di setse le mang kgotsa gongwe o romilwe. Ka poifo ya go itewa ka molamu, Rremogolo o araba ka bonako gore ga a romiwa mme bogolo o tsile go batla tiro. Mafetlhefetlhe o solofetsa Rremogolo gore o tla tla mo tshiping e e latelang go tla go bona gore a ka dira eng, gape o mo eletsela le gore a itshole sentle ka gonne golo moo go tshwana le Sotoma wa bofelo.

Morago ga gore Mafetlhefetlhe a boele Rremogolo mo marakanelong a tsela ya Matikiri le Mafikeng ka tsholofelo ya gore o tla boela Matile, Rremogolo o tswelela ka loeto lwa gagwe a bo a goroga mo Dibaereng. O bona tiro mo ga Sepanapodi moo a

amogelwang ke mosimane wa Mongwaketsi. Boobabedi ba simololela bokaulengwe jwa bona mo godimo ga setshego e leng motheo o montle. Rremogolo o rutwa tsela ya motsemontsho wa Dibaere ke Mongwaketsi, ka ene a sa bolo go nna teng, e le kwa a itisang teng, e bile a ntshana bodutu le Lebogang yo o se nang boiketlo mo lenyalong la gagwe le Molefe. Morago, Rremogolo o lapisiwa ke metsamao e ya Mongwaketsi le Lebogang, Molefe, mogatsa Lebogang, a ntse a ja mabele. O kgaotsa go tlhola a tsamaya le Mongwaketsi gape.

Ka letsatsi lengwe Rremogolo o fitlhela Basetsaneng mo tseleng ya mabitla, a ikotlolola ka setobetobe go tlwaetsa dirwe tsa mmele ka a ne a tswa mo bolwetseng, mme ba a kgatlhegelana. Lebogang o ikotlhaela magala masuge a go phamola Mongwaketsi ka go se itse gore morago a ka gatšwa maikutlo ke mongwe a tshwana le Rremogolo. Lebogang o swaba nko go feta molomo fa Bontle, monnawe a mmolelela gore ba ba botlhale ba setse ba bone Rremogolo. O bua jaana a leka go ngodiegisa mogolowe, yo a mo itseng gore ga a sitwe ke go bona sengwe fa a se batla.

Kopano ya ga Rremogolo le Basetsaneng ka malatsi a Tshipi e elwa tlhoko ke Lebogang. O lebelela Basetsaneng le fa a tshela tsela ya Ditsobotla, mme a boa maitsiboa a itumetse mo go maswe. O romela Mmeodi go lobela Basetsaneng dintsi mme go a retela. Mmeodi o tswelela go thudisa Molefe, e leng mogatsa Lebogang botala ka tlhogo ka gonne le ene e le sekgoreletsi mo botshelong ba gagwe le Mongwaketsi. Basetsaneng le Rremogolo ba tlaselwa ke banna ba babedi, fela le bona ba a palelwa ka ba fekeetswa ke Rremogolo. Rremogolo le Basetsaneng ba akanya gore tsothle tse ke dingwe tsa ditiragalo tsa Matikiri, tsa mongwe yo o ba setseng morago.

Kgabagare mo ketelong ya gagwe kwa Matile, Rremogolo o feta a itlhadia ka jwa ga Morupong. Ka ntlha ya go khuetswa ke bokapi jwa Bophirima, ba a mo gakgamalela ka e kete ga se motho yo o goletseng mo magaeng. Ka lengwe la Matlhatso o ipoa kgatsu, o jela monnamogolo Motshweneng nala go mo tlotlela ka ga botshelo jwa Matikiring. O fitlhela bagolo ba se teng, go le Morupong a le esi, mme ba tsenwa ganong ke Sentshoge, yo o bowang mo tseleng a ne a ya pitsong ya barutisi, a re o lebetse dintlha tsa pitso ya maloba.

Rremogolo o lemoga gore go senyegile. O a tswa o leba kwa sedibeng. O fitlha a nna fa lentsweng la moepa-pitso mo moriting wa ditlhare tsa mooka a ntse a kokonelwa ke mafoko a ga Morupong a go re: 'Ga o motho wa mono...'

Fa a ntse a le foo, a lebile marope a Barolong, a gopotse le metse ya Nogeng, Gasehuba le e mengwe, Morupong o tla nokeng, o mo raya a re ga se motho wa sepe, o tshabetse moo fa ene a sala a mmatla kwa gae. O mo raya a re motho o laela batho gore ba sale sentle, le fa a sa fitlhela bagolo fa gae. Morupong a re go ga metsi, a kopa Rremogolo go mo rweša kgamelō. Ya re Rremogolo a mmotsa gore tsala ya gagwe e feletse kae, Morupong a re ba se bue ka batho ba bangwe, a re Rremogolo a mmolelele gore o ntse a dira eng kwa Matikiring le gore ke eng a le bodutu jaana. O baya nkgo mo tlhogong a sa garela, mme pele a tsamaya o raya Rremogolo a re a se ke a boela Matikiring a sa ba laela. Rremogolo o nna mo mathateng, ka e le sa ntlha a kopana le yo o ntseng jaana ka go gopola bonolo le ditlhong tsa ga Basetsaneng. O itemoga gore kitso ya gagwe mabapi le lotso loosesadi e potlana.

Botshelo jwa ga Rremogolo ke marara mme o ithaya a re motlhang a golang e bile a itse botoka, o tla rarabolola mararaane a, a go bidiwa mosalagae. O bona ntlo ya Tshipi e e emeng mo gare ga motse go sedimosetsa botlhe, le ba ba timetseng. O gopola letsatsi lengwe la Tshipi go tswa batho ba le batlhano fela mo kerekeng mme o ikaelela go tla go aga Matile o mošwa, o bana ba ona ba tla eletsang go boela gae, boemong jwa go kgwelwa kwa metsesetoropong.

Kgabagare botshelo jwa ga Lebogang bo raraanela pele. O koba Mongwaketsi mme morago o ya kwa thekisetso ya melemo go ya go kopa maitshwarelo. O galefisiwa ke fa Basetsaneng a mo supa ka monwana fa a mo fitlhela a bua le Rremogolo. O mmolelele gore o tla ikotlhaela go mo supa ka monwana.

Rremogolo o ya a tshematshema kwa setlhatshaneng se a kopanelang le mokapelo wa gagwe kwa go sone, ka maikaelelo a go ya go kopa maitshwarelo ka ga se se diragetseng kwa thekisetso ya melemo. O diiwa ke Lebogang, a ba a fitlhela naga e le tshetlha, ka gonne Basetsaneng le ena a ne a diiwa ke go iphokisa phefo le Mosimane wa Mongwaketsi. Rremogolo o ithaya a re o tla fodisa pelo kwa ga

Morupong, ntekwane o tla fitlhela go setse go senyegile jaaka maloba, e bile Morupong a mo tlhanogetse a boetse kwa go Sentshoge.

Rremogolo ga a ka a kgaotsa go keta tsela ya go ya Ditankeng ka kakanyo ya gore gongwe Basetsaneng a ka busa pelo. O ne a ikgomotsa ka go re monna o bolawa ke se a se jeleng, fa e sale a boa kwa Matile, a bo a senya ka go phunyetsa Mongwaketsi dikgang. Go ya Ditankeng ga gagwe ga simolola go tsaya bokao bosele.

O ne a tlhakannngwa tlhogo ke mosetsana mongwe a mmona kwa pele ga gagwe, ya re a fitlha mo a mmonyeng a tsena teng mo ditlhatshaneng, a fitlhela go se ope. Rremogolo o ne a senka Basetsaneng ka Lamatlatso, ka letsatsi la Tshipi le mo malatsing a mangwe. Morago ga kgwedi a bonye mosetsana yole, a teketwa ke banna ba babedi, mme ba mo tlogela a idibetse.

Morago ga letsatsi la bone, fa a tswa mo maibing o iphitlhela a le mo ntlong ya ga Lebogang, yo o ntseng a mo oka a thusana le Bontle monnawe. Ene, Bontle, fa a lemoga gore Rremogolo o golofetse leoto, o rotloetsa mogolowe gore Rremogolo ke morwalo wa gagwe, a o belege jaaka a ne a ikaeletse.

Kwa bokhutlong, Rremogolo o nyala Lebogang, mme ba tshegofadiwa ka morwadi, e leng Tselane. Rremogolo o bona gore ga go thuse sepe go leka go itimeletsa nnete ya gore Matikiri a mo paletse. Ka jalo o boela gae. Malomaagwe e bong Mafetlhefetlhe, o ba atswa ka bontsintsi jwa medimo e e nko e metsi. Basetsaneng ena o nyalwa ke Mongwaketsi fa Morupong a tsewa ke Sentshoge.

2.1.1.2 Setlhogo sa *Marara*

Fa go ne go tlhaloswa setlhogo go tilwe ke polelo e e leng tshosobanyo ya bofelo e e ka se tloheng e kgona go ka ngotlelwa pele, mme yona e akaretsa dikgang tsotlhe tsa sekwalwa. Mo ntlheng e, Mojalefa (1996: 3) a re tiro ya sona ke go golaganya diteng tsa sekwalwa le go laola dielemente tsotlhe tsa diteng.

Setlhogo sa *Marara* ke 'go tlhoka tsebe go tsenya motho mo dipharagobeng'. Se, se bonala ka mathata a botshelo jwa ga Rremogolo yo gape a bidiwang Mothubatsela, a mokwadi a a amang go tloga kwa Matile mo Rremogolo a neng a disa dikgomo tsa mafisa teng. O tlelwa ke mogopolo wa go ya go dira kwa Makgoeng gore a tle a tile go sotlakwa ke lefatshe. Mo kgorogong ya gagwe kwa Matikiring, o thapiwa kwa ga Sepanapodi mo a dirang teng, e bile a tsalana le mosimane wa Mongwaketsi. Morago, Rremogolo o lemoga gore metsamao ya ga Mongwaketsi ga e jese diwelang, mme o ikgogela morago, fela o tsenatsena mo maratong a Matikiri. Go ratana ga gagwe le Basetsaneng go dira gore Lebogang, yo o utlwanang le Mongwaketsi, a ba tseye ka motlhala ka a gatšwa maikutlo ke Rremogolo.

Rremogolo le Basetsaneng ba tlhaselwa gabedi ke Mmeodi mme ba a falola. Go falola ga bona ga go nne le tshireletso epe ka gonne Rremogolo o itewa ke banna ba babedi mme ba mo tlogela a idibetse. Fa a tswa mo maibing, o itemoga a golofetse leoto, mme o a itshola. O tlelwa le ke monagano wa go boela kwa gae ka Matikiri a mo paletse. Mo go gorogeng ga gagwe le mosadi le ngwana kwa gae, malomaagwe, e bong Mafetlhefetlhe, o a mo itumelela, mme o mo tshwaela motlhape wa dikgomo.

2.1.1.3 Dielemente tsa diteng tsa Marara

Fa go lebelelwa diteng tsa Marara, go tla tlhokomelwa kgotlhang ka gonne Monyaise o dirisa yona thata fa a tlhagisa diteng tsa padi e. Kgotlhang e e leng teng ke e e leng mo magareng ga go siama le go se siame go go tlhagelelang ka ditiragalo.

□ Go siama

Mafetlhefetlhe o naya setlogolo sa gagwe keletso e ntle ya botsadi fa a mo tlhaba bothale ba gore a latele melao ya Setswana ya go disa dikgomo gore a tle a tshwaelwe. E ke thuto e e siameng e Motswana mongwe le mongwe wa maloba a neng a e ratela ngwana wa gawe. Ka jalo Mafetlhefetlhe o emela go siama.

Gape fa Mafetlhefetlhe a ne a tshabela Rremogolo kwa marakanelong a ditsela, o ne a mo faposa gore a se ke a bona se a se dirang mo Makgoeng. O ne a dira se ka poifo ya gore Rremogolo a ka tla a ithaya a re ke yona tsela ya botshelo mme a bo a senyegelwa ke bokamoso.

□ Go se siame

Rremogolo o tlogela dikgomo tse di beilweng mo tlhokomelong ya gagwe a ipolelela gore o ya go batla khumo. Se se bontsha go se siame ga gagwe.

Fa malomaagwe a mo tsibosa ka ga botshelo jwa mo Matikiring, ga a utlwelele, o a ithobatsa. Mokgwa o o bontsha go se siame ga Rremogolo ka a gana go utlwelela dikgakololo tsa motsadi.

2.1.1.4 Dielemente tsa diteng le tiriso ya tsona

2.1.1.4.1 Matseno

Groenewald (1991: 2) o tlhalosa dielemente tsa diteng ka go re:

Dielemente tša diteng ke batho (baanegwa), ditiragalo, nako le lefelo, ke gore mongwadi o bolela ka ga tše batho ba di dirago mafelong a mangwe ka nako ye e itšego

Dielemente tse nne tse tsa kanelo tse Groenewald a di tlhalosang fa godimo, di lebagane le diteng mme ke tsona tse mokwadi a di dirisang fa a kwala sekwalwa ka gonne di bopa dikgang tsa diteng. Ke ka ntlha e Du Plooy (1986: 35) a reng:

... elements are so related that we feel an expressive interpenetration among them, a set of vital relations.

Se se botlhokwa se se tlhagisiwang ke Du Plooy fa godimo ke kamano ya dielemente, mme ka yona, dikgang tsa diteng di kgona go tshwaragana.

Dikarolwana tse di tlileng go tlhokomelwa fa go sekasekwa tiriso ya dielemente tsa diteng ke:

- Baanelwa
- Ditiragalo
- Tikologo
 - nako
 - lefelo

2.1.1.4.2 Baanelwa ba diteng

Tlhaloso ya baanelwa ba karolo ya diteng gore ba lemogege bonolo ka go farologana ga bona e botlhokwa. Malimabe (1995: 17) o bua fa baanelwa ba tiori ya diteng e le batho ba sekwalwa le fa ka nako nngwe dilo jaaka dikgomo, ntšwa, kota le tse dingwe, di ka nna didiragatsi 'actants' mo sekwalweng.

Fa baanelwa ba diteng ba tlhagelela fa sekwalweng, ba aroganngwa ka dikarolo mme go tlhokometswe kamano e e leng teng mo magareng ga bona. Kamano e go ya ka Mojalefa (1995: 6) e laolwa ke setlhogo 'topic'.

Fa go lebelelwa diteng tse di akarediwa ke setlhogo sentle, go tlhagelela mefuta e mebedi ya baanelwa e leng baanelwabagolo le baanelwabatlaleletsi. Go na le moanelwamogolo a le mongwe mo pading e ya *Marara* e leng Rremogolo. Kgang e, e tlholwa ke gore Monyaise o thulanya ditiragalo (go siama le go se siame) go feta baanelwa fa a ne a kwala padi ya gagwe. Rremogolo ke ena yo bogolo ba ditiragalo tsa padi bo buang ka ga gagwe go gaisa baanelwa ba bangwe. Le fa go ntse jalo, Mafetlhefetlhe o dira tiro ya bogenediwa ka jalo o ya go tlhalosiwa fa e le moanelwamogolo le ena.

Banelwabagolo mo pading ya *Marara* ke Rremogolo Mothubatsela le Mafetlhefetlhe. Banelwa ba batlaleletsi ke Morupong, Sentshoge, mosimane wa Mongwaketsi, Lebogang, Basetsaneng le ba bangwe. Mojalefa (1996: 6) a re banelwabagolo ba diteng ke moganetsi yo ka gale a leng manganga, peloethata, yo o sa ratweng ke babuisi tota le moganediwa yo gantsi a leng bonolo e bile a siame. Banelwabagolo ba, ba na le maikaelelo a a rileng, a a lebaganeng le setlhogo.

□ **Mogamediwa**

Fa Mojalefa (1996: 6) a tlhalosa se mogamediwa wa diteng a leng sona, a re ke moanelwamogolo yo o tsweledisang pele dikakanyo tsa gagwe tse di siameng. Go ya ka kakanyo e e fa godimo, Mafetlhefetlhe ke mogamediwa. Maikaelelo a gagwe ke gore o batla go bona Rremogolo a humile go ya ka Setswana k.g.r. a humile dikgomo. Ke ka moo a mmusetsang gae kwa Matile go ya go tswelela pele ka go disa dikgomo. O lemoga gore go tla Makgoeng ga se se se tshwanetseng Rremogolo. Se a bonang se mo tshwanetse e bile se mo siametse, ke go nna kwa madisong mme e re kwa morago a kgone go mo tshwaela dikgomo gore le ene a kgone go diragatsa maikaelelo a a gagwe a a siameng, a e leng ona motheo o o popota mo setsong sa botshelo jwa selegae. Ke ka ntlha e mmuisi a mo ratang, ka gone a dira tshiamo.

□ **Moganetsi**

Go ya ka Mojalefa (1996: 6) moganetsi wa diteng ke moanelwamogolo yo o leng kगतलhanong le tshiamo, e bile a sa ise gope dikakanyo tsa batho ba bangwe. Ka ntlha eo o bonwa a le bodipa ka gone a ganetsana le moanelwa yo babuisi ba mo ratang. O kगतलhanong le ditiro tse dintle tsa mogamediwa. Ke ka ntlha e mmuisi a sa mo rateng, a mo tlhoileng.

Mo pading ya *Marara*, Rremogolo ke ena moganetsi. O gana thuto e e mo godisang sentle, e bile o manganga mme ka jalo ga a siama. O kगतलhanong le maikaelelo a ga malomaagwe a go re a tlhokomele dikgomo, mme morago a tle a tshwaelwe. O a di tlogela go leba kwa Makgoeng. Boemong ba go utlwelela malomaagwe fa a mo tlhaba botlhale ka ga motse wa Matikiring, o a ithobatsa. Se, se bontsha gore ga a utlwane le tse malomaagwe a di mmolelelang, o lwela fela go ya go dira gore a hume ka bonako. O batla go direla makgoa jaaka balekane ba gagwe ba dira.

Ka ntlha ya boganana, re bona kwa morago botshelo ba gagwe bo tsena bo bo bo tswa mo mathateng. Go bakwa marato, o teketwa ke batho mme ba mo tlogela a idibetse. Morago ga fa a sena go golofala, o lemoga gore Matikiring go mo tlhotse, o boela gae, kwa Matile.

➤ **Kamano ya baanelwabagolo le baanelwabatlaleletsi**

- Tebagano
- Bokgontshi
- Bothusi
- Boganetsi
- Bothusegi

Tiriso ya dintlha tse di fa godimo go lebagannngwa le moganediwa, Mafetlhefetlhe le moganetsi, Rremogolo ga mmogo le baanelwabatlaleletsi, e latela fa tlase, mme tshekatsheko e totile moganediwa le moganetsi fela.

□ **Mogamediwa: Mafetlhefetlhe**

• **Tebagano ya mogamediwa**

Mojalefa (1997:20) o tthalosa tebagano ka go re ke go lebaganya mogamediwa le moganetsi. Tota e tsepamisa maikaelelo a mogamediwa kgotsa moganetsi malebana le se a ratang go se dira. E ka nna tiro e a itshoketseng go e dira, e le e e tlileng go mo thusa go tswaledisa pele maikaelelo a gagwe. Go ka nna ga twe go lebagannngwa baanelwabagolo bao le ditiro tsa bona. Maikaelelo a bona a lebagane le setlhogo sa sekwalwa.

Maikaelelo a Mafetlhefetlhe ke go tshwaela Rremogolo dikgomo. Ke ka ntlha e a leng kgatlhanong le gore Rremogolo a ye go direla Makgoa. O gana jaana ka maikaelelo a go mo ruta mekgwa le melao ya setso. O batla gore Rremogolo a dire jaaka go tshwanetse mosimane wa dingwaga tsa gagwe, a tlhokomele dikgomo, mme e tle e re morago fa nako ya bogolo e fitlha a mo abele motlhape o e leng wa gagwe, o a tla godisang bana ba gagwe ka ona.

Ke ka ntlha ya mabaka otlhe a, a gananang le kakanyo ya gore Rremogolo a ye go batla tiro kwa Makgoeng mme bogolo a dise dikgomo gore a tle a bone dipholo tse di itumedisang.

- **Bokgontshi jwa moganediwa**

Kakanyo e ya bokgontshi e tshaloswa ke Mojalefa (1997: 20) ka go re ke sengwe le sengwe se se kgontshang moanelwa go atlega mo maikaelelong a gagwe. Go ka twe ke bona bo rotloetsang moanelwa go tshwarelela mo maikaelelong a gagwe. Go le gantsi bokgontshi bo lebagane le seakanngwa sengwe jaaka boitumelo, lerato, kutlobotlhoko, le tse dingwe. Se, se kgontsha moganediwa kgotsa moganetsi go diragatsa maikaelelo a gagwe, a a bosula kgotsa a a siameng.

- **Maikaelelo a ga Mafetlhefetlhe a a siameng**

- **Seakanngwa: lerato le loso**

Mafetlhefetlhe o kgontshwa go tswelidisa pele maikaelelo a gagwe ke go rata Rremogolo. Lerato le a ratang Rremogolo ka lona le mo kgontsha go nna moanelwa yo o siameng go tloga mo tshimologong go fitlha kwa bokhutlong jwa kanelo. Ke lerato le motsadi a ratang ngwana wa gagwe ka lona mme e bile go se na se se ka mo faposang mo tseleng e a e tsereng. O mo naya dikgakololo e bile o solofetsa go mo tshwaela leruo gore a nne le motheo o o siameng wa botshelo jwa selegae le jwa Setswana tota ka gonne khumo ya Motswana ke kgomo.

Loso lwa ga Molefe le lona lo kgontsha Mafetlhefetlhe go atlega mo go se a se ikaeletseng e leng go tshwaela Rremogolo dikgomo. Lo simolola ka go tlosa sekgoreletsi e leng ena Molefe, mme morago Lebogang le Rremogolo ba a ratana. Lerato la bona le ne la tia gore ba bo ba tsene mo lenyalong, ba tshwaraganngwa go nna monna le mosadi. Morago Lebogang o rotloetsa Rremogolo gore ba boele kwa Matile, kwa dikgomong tsa mafisa.

Ka jalo lerato le loso di botlhokwa ka di kgontshitse Mafetlhefetlhe gore maikaelelo a gagwe a gore Rremogolo a nne le bokamoso jo bo siameng a atlege.

- **Bothusi jwa moganediwa**

Go ya ka Mojalefa (1997: 21), go ka twe bothusi ke selo se sengwe le se sengwe se se ka thusang moganediwa kgotsa moganetsi mo maikaelelong a gagwe. Ke gore e ka nna selo se motho a se naganang kgotsa selo se se ka bonwang ka matlho mme sona sa thusa moanelwa go atlenegisa maikaelelo a gagwe. Ka jalo go ka twe bothusi bo lebagane le (a) seakanngwa, (b) batho le (c) selo.

- **Seakanngwa: Tsholofelo le boitshoko**

Mafetlhefetlhe o ne a solofela gore Rremogolo o mo utlwile fa a mmolelela gore a boele kwa Matile kwa dikgomong ka tsholofetso ya gore e tla re mo malatsing a se makae a mo latele go ya go bona gore a ka dira eng. O ne a solofela le gore Rremogolo o tlhwaile tsebe fa a mo ranoela ka ga botshelo jwa Matikiring. Mafetlhefetlhe o tlogela Rremogolo a thulametse fa marakanelong a tsela ya Mafikeng le Matikiring, a na le tsholofelo ya gore o a utlwisisa.

Ga a a ka a felelwa ke maatla a go leta go fitlhela Rremogolo a boela gae. Go nna le boitshoko go mo thusitse go dumela gore kwa bokhutlong dilo di tla boela mannong. Tsholofelo le boitshoko di mo thusitse go atlega ka maikaelelo a gagwe a gore a bone Rremogolo le ena a tshwana le batho ba bangwe.

- **Batho: Mosimane wa Mongwaketsi, Basetsaneng, Lebogang, banna ba babedi I, banna ba babedi II, Bontle le Tselane**

Mosimane wa Mongwaketsi le Basetsaneng ke baanelwa ba go na le mo ba thusang moganediwa, gape go na le mo ba mo ganetsang teng. Go tla simololwa ka mo ba thusang moganediwa ka teng.

- **Mosimane wa Mongwaketsi**

Thuso e a tlhagileng Mafetlhefetlhe ka yona ke go ntsha Basetsaneng mo go Rremogolo, mme ga tsena Lebogang. O ba file tšhono ya gore ba ratane, ba bo ba ikane gore ba tla kgaogannngwa ke loso. Kwa bokhutlong ba feletsa ba ile kwa dikgomong tse di tla ba fang botshelo di leng kwa teng. Se e nna go thusega ga Mafetlhefetlhe gore a diragatse tse di mo lebaneng.

▪ **Basetsaneng**

Ena o thusitse ka go tlhanoga mo leratong la gagwe le Rremogolo. Ka go dira jaana a mo neela mo diatleng tsa ga Lebogang yo o mo rotloetsang go boela Matile, kwa dikgomong. Fa a boetse go tlhokomela dikgomo, Mafetlhefetlhe o bona tšhono ya go diragatsa maikaelelo a gagwe, a go mo tshwaela gore le ena a tle a nne le lesaka le e leng la gagwe.

▪ **Lebogang**

O thusitse Mafetlhefetlhe mo mokgapheng wa gagwe. Bothusi ba gagwe bo lemogiwa fa a tsena lerato la ga Basetsaneng le Rremogolo ka bogare. O romela Mmeodi go bolaya Basetsaneng. Morago o ipoa kgatsu ka go ba romelela banna ba babedi ba ditobetobe go ba tlasela. Tlhaselo ya boraro ka banna ba babedi e le lekgetlo la bobedi e tlogela Rremogolo a rapaletse. O a mo sela go mo oka mme ba a ratana, ba bo ba feleletsa ba tsene mo lenyalong.

Morago o mo lemosa botlhokwa jwa gore ba boele gae, kwa Matile, mme ka jalo Mafetlhefetlhe o a thusega ka gonne tsholofetso ya gagwe ya gore o tla tshwaela Rremogolo gore a tle a nne le sa gagwe, e a diragala.

▪ **Banna ba babedi ba I le ba II**

Ba ema Mafetlhefetlhe nokeng ka ditlhaselo tse di tlatsang mafoko a gagwe fa a re kwa metseng ya Matikiri ke Sotoma wa bofelo. Ditlhaselo tse di thatafaletsa Rremogolo botshelo jwa setoropong gore a gopole kwa gae. Fa e le ya kwa marakanelong a ditsela tsa motse montsho le motse mosweu yona, e mo tlogela a rapaletse. Ke yona e mo tlhotlheletsang go tsaya tshwetso ya go boela kwa Matile. Batlhasedi ba thusa Mafetlhefetlhe gore kakanyo ya gagwe ya gore Rremogolo a boele gae kwa a ikaeletseng go mo tshwaela dikgomo mabapi le tiro ya go disa e diragale.

▪ **Bontle**

O tshegetsa Mafetlhefetlhe mo maikaelelong a, a gagwe ka go eletsela Lebogang gore, jaaka a bona Rremogolo a gobaditswe jaana, ke morwalo wa gagwe, a o tlhokomele, a o belege. Ka dikeletso tse, o dirile gore go tsalege lerato magareng ga bobedi bo, mme bo bo bo fitlhe mo bo bofaganngwang mo lenyalong.

Maikaelelo a ga Mafetlhefetlhe a tsweledisiwa pele ke fa jaanong morago ga lenyalo go iwa kwa Matile.

▪ **Tselane**

O kgonne go thusa Mafetlhefetlhe ka go tshwaraganya batho ba babedi e bong, Lebogang le Rremogolo ka lerato, a le tiisa gore ba bo ba fitlhe mo go tseyeng tshwetso ya go boela gae, kwa Matile.

▪ **Selo**

Dilo tse di lebaganeng le go thusa Mafetlhefetlhe ke tse di latelang:

▪ **Dikgomo**

Di thusitse Mafetlhefetlhe ka gore o kgonne go tshwara Rremogolo kwa gae ka tsona a di tlhokometse, a di disa. Di thusitse Rremogolo thata go ithuta mekgwa le melao ya Setswana ya gore ngwana wa mosimane o golela kwa madisong. Ka jalo go ka twe di botlhokwa ka gonne kwa bokhutlong di kgontsha Mafetlhefetlhe go bona maikaelelo a gagwe a diragala. Gape o a thusega go tlhokomela ngwana wa kgaitسادie ka tsona gore le ene a kgone go godisa lelapa la gagwe.

▪ **Kereke**

E thusa ka go tlhoka batho ba ba tlang mo go yona ka letsatsi la Tshipi, mme go tswa ba le batlhano fela mo go yone. Se, se utlwiswa Rremogolo botlhoko, mme o ikemisetsa go tla go aga Matile o mošwa, o o botoka, o bana ba one ba tla o gopolang fa ba ile majako, mme ba boele gae gore e kgone go tlala. E tla re fa e tletse le ene Rremogolo, a sokologe a tsene mo go yone gore a utlwe lefoko la Modimo. Ka go sokologela mo kerekeng mo Matile, Mafetlhefetlhe o a thusega ka gonne Rremogolo o tla bo a dumela le kgang e e botlhokwa ya go tlhokomela dikgomo gore a tle a tshwaelwe.

▪ **Ditobetobe**

Di palangwe ke banna ba babedi gore ba goroge mo lefelong le ba tlhasetseng Rremogolo mo go lona go mo tlhoisa Matikiring. Morago ba di palama gape go ba tshabisa mo lefelong leo gore ba se ke ba bonwa. Ka jalo di thusitse Mafetlhefetlhe ka go tlisa banna ba gore ba tlhoise Rremogolo Matikiring mme a gopole go boela gae kwa Matile kwa khumo ya gagwe e leng teng.

▪ **Boganetsi jwa moganediwa: Mafetlhefetlhe**

Fa Mojalefa (1997:20) a tlhalosa boganetsi a re bo lebagane le sengwe le sengwe se moganediwa kgotsa moganetsi a ka thulanang le sona. Ke gore ke sengwe se e ka nnang (a) seakanngwa, (b) motho (moanelwa) kgotsa (c) selo se se ka mo thibang go diragatsa dikakanyo tsa gagwe.

○ **Seakanngwa: Megagaru**

Mafetlhefetlhe o batla go latela mekgwa le melao ya Setswana go godisa Rremogolo, yo o nnang megagaru mo go batleng khumo ka bonako. O bolelela Mafetlhefetlhe gore ga a bolo go disa, mme ga a bone go mo thusa sepe ka gonne ga a tshwaelwe sepe sa diruiwa tse a di disang. Mafetlhefetlhe o ganetswa go tsweledisa pele maikaelelo a gagwe ke megagaru e ya ga Rremogolo, ka gonne e mo tlogedisa go tlhokomela le go disa dikgomo mme e mo isa Makgoeng. Se se kaya megagaru e kgoreletsa tswelelopele ya maikemisetso a ga Mafetlhefetlhe.

○ **Motho (moanelwa)**

Batho ba ba lebaganeng le go ganetsa Mafetlhefetlhe ke: Sepanapodi, Morupong, Sentshoge, Basetsaneng le Mosimane wa Mongwaketsi.

▪ **Sepanapodi**

O kgoreletsa Mafetlhefetlhe mo maikaelelong a gagwe a go tshwaela Rremogolo dikgomo. O thapela Rremogolo go tlhatswa dikhai, dijana le go thusa mo thekisetlong, e bile go na le marobalo teng foo. Tsotlhe tse di tlhokisa Mafetlhefetlhe nako ya go ka tshwara Rremogolo kwa Matile gore a tlhokomele dikgomo. Ka jalo Mafetlhefetlhe o engwe pele gore a palelwe ke go ka diragatsa dikakanyo tsa gagwe tsa go batla go bona Rremogolo le ena a na le leruo le e leng la gagwe.

▪ **Morupong**

Boganetsi ba gagwe bo bonagala fa a tswa mo leratong la gagwe le Rremogolo. Se se dira gore Rremogolo a tlogele Matile kwa Mafetlhefetlhe a mmatlang teng gore a tlhokomele dikgomo go na le go ineela ka Matikiring. Ditiro tsa ga Morupong fa a tlhanogela Rremogolo, e bile a mmolelela gore ka ga lerato la bona go fedile

fedifedi, di tthagisa ntlha ya gore ke moganetsi yo o itebagantseng le Mafetlhefetlhe. Ka mafoko a mangwe go ka twe e kete ga a rate go bona Mafetlhefetlhe a tsweledisa dikakanyo tsa gagwe tsa go tshwaela Rremogolo dikgomo.

▪ **Sentshoge**

Ena o nyeletsa maikaelelo a ga Mafetlhefetlhe fa a tsena lerato la ga Rremogolo le Morupong ka bogare. Rremogolo fa a lemoga se, o ngala mo Matile. Ka go dira jalo o tlogela tiro e malomaagwe, e bong Mafetlhefetlhe, a e mo neetseng, ya go tlhokomela dikgomo tse ka moso di tla tsogang di mo thusa. O inaya naga go ya majako.

Fa e ka bo e se ka Sentshoge, Rremogolo a ka bo a tswelletse pele ka lerato la gagwe le Morupong kwa Matile mme ka go dira jalo, a bo a tla tlhokomela dikgomo gore morago a kgone go ka tshwaelwa.

▪ **Basetsaneng**

Go ka twe le ena o ganetsa Mafetlhefetlhe ka go amogela Rremogolo ka mabogo a a bothitho mo Matikiring. O mo amogela jaana a ntse a tlogetse dikgomo tse Mafetlhefetlhe a di beileng mo tlhokomelong ya gagwe kwa Matile. Maikaelelo a a siameng a ga Mafetlhefetlhe a a phuagana ka jaanong a kgorelediwa go ka tswelediswa pele.

▪ **Mosimane wa Mongwaketsi**

Le ena go ka twe o kgatlhanong le dikakanyo tsa ga Mafetlhefetlhe ka gonne Rremogolo a wetse mo bothithong jwa setshego sa gagwe mo Makgoeng. Mongwaketsi o beile Rremogolo kwa ga mothakga, a mo lebatsa dikgomo. Ka go ruta Rremogolo motse wa Matikiring le monate wa ona, Mongwaketsi o folodisa Mafetlhefetlhe mo go se a ikaeletseng go se direla Rremogolo. Ke gore o paledisa Mafetlhefetlhe go ka kgona go tshwaela Rremogolo dikgomo.

○ **Selo/lefelo: Matikiring**

Motse wa Matikiring o bakela Mafetlhefetlhe mathata mabapi le se a ikaeletseng sona mo botshelong jwa gagwe le jwa ga Rremogolo. Le fa bagologolo ba re ngwana yo o sa utlweng molao wa batsadi, o tla utlwa wa manong, ena ga a

tlhoboge maikaelelo a gagwe ka ga Rremogolo. O lemoga gore fa a ka sala puo e morago, ka kakanyo ya gore Rremogolo o meditswe ke Matikiring go ya go ile, o tla bo a palelwa ke go tswaledisa pele maikaelelo a a lebaganeng le keletso ya gagwe.

• **Bothusegi jwa moganediwa: Mafetlhefetlhe**

Go ya ka Mojalefa (1997: 22), bothusegi bo lebagane le moganediwa kgotsa moganetsi yo kwa bokhutlong a tla atlegang ka ntlha ya phisegelo ya gagwe.

Phisegelo ya ga Mafetlhefetlhe ya go batla go bona Rremogolo le ena a na le sa gagwe, e dirile gore a kgone go itshokela mathata a otlhe a a neng a mo kgoreletsa go tshola Rremogolo kwa Matile. Lerato la gagwe la botsadi le a ratang Rremogolo ka lona, le kgonne go mo thusa gore a lete nako yotlhe fa Rremogolo a ntse a ya kwa godimo le kwa tlase mo metseng ya Basweu. Kwa bokhutlong Mafetlhefetlhe o thusegile ka gonne maikaelelo a gagwe a bonagala a atlegile. Morago ga go boela gae kwa Matile ga bona botlhe go bonala a feditse a tshwaetse Rremogolo dikgomo.

○ **Moganetsi: Rremogolo**

Tebagano ya moganetsi: Rremogolo

Tebagano ya ga Rremogolo e lebagane le go gana go tsaya ditaello tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a nne kwa Matile, a dise dikgomo, mme morago a tle a kgone go tshwaelwa gore le ene a nne le motlhape o e leng wa gagwe.

O gana go tsaya dikgakololo tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a dise dikgomo. O gapeletsa go tlodisa matlho thuto ya setso e e siametseng go godisa mosimane wa dingwaga tsa gagwe. Ga a dumele fa malomaagwe a re a se ke a ya Makgoeng, a boele morago kwa gae, mme e tla re mo malatsing a se makae a mo latele go tla go bona gore a ka dira eng. O nna kगतlhanong le kang e ya ga malomaagwe. Fa ba sena go kgaogana o tsaya tsela esele, o ikela Makgoeng ka boena.

- **Bokgontshi ba moganetsi: Rremogolo**

- **Makgakga**

Makgakga a gagwe a mo kgontsha go gana go tsaya ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a boele gae, le gore a tswelole pele ka go tlhokomela dikgomo. Tota se a ikaeletseng sona ke go tloga kwa Matile jaaka a setse a dirile le go tlogela go disa dikgomo. Ntlha e, o e tiisa fa a re ga a bone mosola wa gore a salasale dikgomo morago ntswa a sa boelwe ke sepe. Ke ka ntlha e a pateletsang go ya Makgoeng, le fa malomaagwe a mo gokolola gore Matikiring gago a mo siamela. Ga a utlwelele e bile o a ithobatsa fa a bolelelwa gore o tshwanetse go boela kwa Matile. Ka jalo matepe a a gagwe ke ona a mo kgontshang go kgoreletsa Mafetlhefetlhe go mmusetsa kwa gae go ya go disa dikgomo gore a tle a tshwaelwe namanyane kgotsa kgomo e e godileng.

- **Bothusi ba moganetsi: Rremogolo**

- **Seakanngwa: megagaru**

Megagaru e thusa Rremogolo go gana go tsaya dikgakololo tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a ye go disa dikgomo. O ikgatholosa melao ya segaabo e e tshwanetseng go mo godisa sentle ka a sa ntse a le mosimane wa kwa madisong. O nna megagaru go batla khumo ka bonako. O bolelela Mafetlhefetlhe gore ke bogologolo a disa fela ga go nko e e tswang lemina, ga a tshwaelwe sepe sa dilo tse a di disang. Megagaru e, e mo thusa go tshwemogela Makgoeng, a tlogela go disa dikgomo gore a ye go dira jaaka balekane ba gagwe, a ikgobokanyetse madi. Ka jalo megagaru e, e botlhokwa ka gonne e godisa boganana ba gagwe, gore kwa bokhutlong maikaelelo a gagwe a go gana go tsaya ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe, a atlege.

- **Batho: Basetsaneng, Mosimane wa Mongwaketsi, Sentshoge, Sepanapodi, Morupong, MmaMorupong.**

Banelwa ba, Basetsaneng le Mosimane wa Mongwaketsi, ba na le go thusa moganetsi, le fa gona e le gore fa gongwe ba a mo ganetsa.

▪ **Basetsaneng**

O thusa Rremogolo go nna kgatlhanong le ditaelo tsa ga malomaagwe, ka go mo amogela le go mo naya lerato le le bothitho fa a goroga mo Matikiring. O mo lebatsa dikgomo tse Mafetlhefetlhe a di beileng mo tlhokomelong ya gagwe gore a di dise go fitlhela ena Mafetlhefetlhe a tla go mo tshwaela.

▪ **Mosimane wa Mongwaketsi**

Le ena o ema Rremogolo nokeng gore a tshedise ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe matlho, a gane go di utlwelela. O mo amogela ka diatla tsoopedi go mo lebatsa dikgomo tsa mafisa, tse a di tlogetseng ka makgakga a gagwe. O mo ruta motse wa Matikiring le dikhutlwana tsa ona, e le go mo tlhofofaletsa maikaelelong a gagwe a go lebala gotlhelele ka ga go disa dikgomo.

▪ **Sentshoge**

Ena o tshegetsa maikaelelo a ga Rremogolo a go tloga mo Matile gore a kgone go gana ditaelo tsa ga malomaagwe, ka go tsena lerato la gagwe le Morupong ka bogare. Rremogolo o rile go lemoga gore ga a sa tlhole a ratwa kwa Matile, ya nna gona fa a tlogetse tiro e malomaagwe a mo neileng yona ya go disa mme a inakanya le botshelo ba Matikiring.

▪ **Sepanapodi**

O thusa Rremogolo mo maikaelelong a gagwe a go gana go tsaya ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe. O mo thapa ka bonako fela kwa ntle ga go mo isa kwa le kwa, gore a mo thuse go tlhatswa le go rekisa, e bile o mo naya le madulo teng foo go mo tlhokisa le fa e ka nna nakwana ya go tlhoafalela kwa gae. Se se salang ke gore o atlega go thusa Rremogolo mo matepeng a gagwe a go gana go tsaya ditaelo tsa gore a ye go disa dikgomo.

▪ **Morupong**

Bothusi ba gagwe bo bonagala fa a intsha mo leratong la gagwe le Rremogolo. Se se ile sa thusa gore Rremogolo a tlogele Matile, e le jaaka a ne a eletsa go tlogela dikgomo tsa mafisa, mme a ye Matikiring go ya go batla tiro e e duelang madi a a bonalang. Go tlhanoga ga Morupong, e bile a bolelela Rremogolo ka ga go fela ga

lerato la bona go netefatsa ntlha ya gore ke mothusi wa tebagano ya ga Rremogolo ya go tloga mo Matile le go nna kgatlhanong le ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe.

▪ **MmaMorupong**

Mosadimoglo yo, o thusa Rremogolo go gana ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe ka go mo ila lekonkong. A re Rremogolo ke matlhogojane yo o itsang Morupong go feela matlakala a a fokilweng ke phefo ya bosigo. Ga a mmatle mo ga gagwe a re o gaisiwa ke Sentshoge. Ka jalo Rremogolo o tshwanelwa ke go tswa mo go Morupong mo Matile, mme o thusega le go diragatsa maikaelelo a gagwe a go gana go tlhokomela dikgomo jaaka Mafetlhefetlhe a mo laetse.

○ **Selo: Matikiring**

Motse wa Matikiring o thusa Rremogolo go gana go tsaya ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a dise dikgomo. Rremogolo o manganga, o pateletsa go tlogela Matile a ikantse gore motse wa Matikiring o teng, o tla mo amogela. O ithaya a re Motswana fa a re lebitla la ngwana wa mosimane le fa thoko ga tsela, o a bo a kaya gore ngwana o tshwanetse go nna bodipa, a nne kgatlhanong le batsadi, a bo a gane go tsaya ditaelo mo batsading mme a ineye naga. O thuswa ke motse wa Matikiring ka gonne ke fa teng fa a amogelesegang a bo a bona tiro le bonno teng. Ke ka moo go ka tweng Matikiring a mo kgontsha go atlega mo go ganeng ga gagwe go obamela ditaelo tsa ga malomaagwe e leng Mafetlhefetlhe.

• **Boganetsi ba moganetsi: Rremogolo**

○ **Seakangwa: Tsholofelo le boitshoko**

Tsholofelo le boitshoko mo go Rremogolo di tsewa jaaka diakannngwa tse di mo okeletsang bothata. Bothata bo, bo tlišwa ke tsholofelo le boitshoko tsa ga Mafetlhefetlhe ka ntlha ya gore o batla go bona Rremogolo a na le sa gagwe. Tsholofelo le boitshoko tsa ga Mafetlhefetlhe di kgoroletsa Rremogolo go tšweledisa pele kang ya gagwe ya go gana go tsaya ditaelo. Se ena a se solofelang ke go batla go ya Makgoeng jaaka balekane ba gagwe, a ye go ipatlela khumo, e seng go tsaya ditaelo tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a dise dikgomo.

▪ **Lebogang**

Go gana ga Lebogang go lemogiwa fa a romela Mmeodi le banna ba babedi ba ntlha le ba bobedi go tlasela Rremogolo. O kgatlhanong le kakanyo ya ga Rremogolo ya go gana go tsaya ditaello tsa ga Mafetlhefetlhe. O mo gapeletsa go tlogela botshelo bo a ikaeletseng go bo tshela mo Matikiring, gore a ye kwa Matile go ya go diragatsa ditaello tsa ga Mafetlhefetlhe. Ka jalo o thulana le tebagano ya ga Rremogolo ya go gana go disa dikgomo.

▪ **Mmeodi, banna ba babedi ba ntlha le ba bobedi**

Ba ganetsa Rremogolo mo maikaelelong a gagwe a go gapeletsa go nna mo Matikiring. Ba kgona go atlega mo boganetsing ba bona ka go tlhomaganyetsa Rremogolo ditlhaselo. Kwa bokhutlong Rremogolo o itemoga gore o golafetse mme manganga ga a mo thusa ka sepe.

▪ **Basetsaneng**

Go tswa mo leratong la gagwe le Rremogolo go paledisa Rremogolo go diragatsa maikaelelo a gagwe a go nna mo Matikiring. O tsaya kgato le Lebogang yo e rileng fa ba sena go bofaganngwa ka lenyalo ba bo ba boela gae kwa Matile, kwa dikgomong.

• **Bothusegi ba moganetsi: Rremogolo**

Maikaelelo a ga Rremogolo a paletswe ke go atlega. Ona otlhe, a manganga le go gana go tsaya ditaello, ga a mo tswela mosola ope, a fetogile lefela. Ke ka ntlha e kwa bokhutlong a lemogileng gore se a neng a se dira se ne se sa siama. Ka ntlha ya go lemoga se, go nna le diphetogo mo go ena, e bile o amogela ditaello tsa ga malomaagwe.

▪ **Kakaretso**

Go lemosega fa lenane la kamano ya baanelwa le le botlhokwa thata fa go sekasekwa kamano magareng ga baanelwa ba diteng. Kamano ya moganediwa le moganetsi e bonagala sentle ka gonne go thusega ga moganediwa e nna sekgoreletsi mo go moganetsi mme boganetsi ba moganediwa e nna bothusi ba moganetsi.

2.1.1.4.3 Baanelwabatlaletsisi ba diteng

Mogapi (1988: 17) o tlhalosa kgopolo e ka gore baanelwabatlaletsisi ba diteng ke baanelwa ba bangwe ba ba nnang le seabe mo ditiragalong tsa sekwalwa. Fa a katolosa tlhaloso e ya ga Mogapi, Rimmon-Kenan (1983: 41) a re:

... they are often minor, serving some function beyond themselves, e.g representing the social milieu in which the major character acts.

Puo e, e tlhagisa fa gore baanelwa ba, ke bone ba baanelwabagolo ba ikaegileng ka bona. Ke ka ntlha e Abrams (1988: 23) a reng:

The author presents these characters talking and acting and leaves the reader to infer what motives and dispositions lie behind what they say and do.

Se se tlhagisiwang ke Abrams mo nopolong e ya gagwe ke gore baanelwabatlaletsisi ba na le ditiro mo sekwalweng.

2.1.1.4.4 Ditiragalo

Ditiragalo mo sekwalweng ke ditiro tse di diragalang ka go latelana ka mokgwa o o tlhaloganyegang. Groenewald (1993: 9) o katolosa tlhaloso e ka go re:

... tiragalo e lebane le moanegwa ke se a se dirago goba se se mo diragalelago/welago

Puo e e tlhagisiwang ke Groenewald fa godimo e tlhagisa fa gore ditiragalo di dirwa kgotsa di diragalela moanelwa. Mojalefa (1994: 35) o tlaleletsa kakanyo e ya ga Groenewald ka go re:

Ke ditiro tšeo di hlokwago ke moanegwathwadi, a di hlolela moanegwathuši goba tšeo baanegwathwadi ba itlholelago tšona mo mabakeng a bona a bophelo

Se se botlhokwa mo nopolong ya ga Mojalefa ke ditiragalo tse di tlohwang ke baanelwabagolo, di ba senola mme le tsona di itshenola e le ditiragalokgolo, tse di laolwang ke setlhogo. Ka ntlha ya go nna teng ga setlhogo, Pretorius (1989: 10) o tlhalosa gore:

(These) actions move swiftly from one scene to the next and the reader merely follows the various breath-taking episodes

Pretorius o tlotlomatsa bofebo bo ditiragalo di tsamayang ka bona mo sekwalweng. Strachan (1988: 7) ena a re ke ka ntlha ya go re:

Die gebeurtenisse in die geskiedenis volg uiteraard chronologies op mekaar.

Tatelano ya ditiragalo e Strachan a buang ka ga yona, le yona e tiisa go tlhologanyega ga ditiragalo ka go nna di ntse di golagannwa ke sona setlhogo. Ke ka ntlha e Mojalefa (1995: 9) le Malimabe (1996: 15) ba rumang ka gore ditiragalokgolo le moanelwamogolo di tlhagisiwa e bile di lebagannwa le setlhogo mme ditiragalo tse tsa diteng di nna le mo di simololang le mo di felelang teng.

➤ **Ditiragalo tsa diteng**

Grobler le ba bangwe (1986: 246) ba tlhalosa gore ditiragalo mo pading ke tsotlhe tse di diragalelang baanelwa le maemo a ba iphitlhelang ba le mo go ona. Go tiisa kgang e ya ditiragalo le mabaka a botshelo a baanelwa ba iphitlhelang ba le mo go ona, Mojalefa (1994: 35) o tlhalosa ka gore ke ditiro tse di tlohwang ke moanelwamogolo, a di tlholela baanelwa ba batleleletsi kgotsa tse baanelwabagolo ba itlholelang tsona mo mabakeng a bona a botshelo. Strachan (1988: 7) ena o bona se jaana:

... 'n gebeurtenis word veroorsaak of ondergaan deur akteurs en impliseer die oorgaan van een toestand na 'n ander toestand.

Marggraff (1994: 62) ena o bua ka phetogo ya ditiragalo fa a re:

An event can be defined as a manifestation of something taking place, the length of which can differ, having a

beginning and an end, and ranging from concrete physical actions to abstract thought, feeling or speculation.

Se se botlhokwa se se gatelelwang fa godimo ke gore ditiragalo di farologana ka boleele, tshimologo le mokgwa o di khutlang ka ona.

Groenewald (1993: 9) le Mojalefa (1997: 18) bona ba bua gore ditiragalo di lemogiwa fa di fetoga, mme phetogo e e lebagane le setlhogo. Setlhogo se, se lebagannngwa le moanelwamogolo le ditiragalokgolo (Mojalefa 1995: 21)

➤ **Mefuta ya ditiragalo**

Mojalefa (1997: 35) a re ditiragalo di arogantswe ka mefuta e le mebedi e leng (a) ditiragalo tse di botlhokwa le (b) ditiragalotlaleletso.

□ **Ditiragalo tse di botlhokwa**

Fa a tthalosa mofuta o wa ditiragalo Mojalefa (1995: 4) a re ke ditiragalo tse di botlhokwa tse di tshwanetseng go nna teng mo sekwalweng, mme go le gontsi di nna le dikarolwana tse tharo e bong, tiragalo e e botlhokwa ya ntlha, tiragalo e e botlhokwa ya fa gare le tiragalo e e botlhokwa ya bofelo.

Tsona dikarolwana tse tsa mofuta o wa ditiragalo di ile go sekasekwa di lebagantswe le padi ya *Marara*, go lebeletswe gore setlhogo ke sona se di logaganyang. Setlhogo sa padi ya *Marara* ke: Go tlhoka tsebe go tsenya motho mo dipharagobeng.

Mo pading ya *Marara* go lemogiwa fa go na le dikarolwana tse pedi tsa setlhogo se, e leng:

- go tlhoka tsebe
- go tsena mo dipharagobeng.

Setlhogo se, ke ka sona re ileng go tlhopha ditiragalo tse di lebaganeng le dikarolwana tse di latelang:

- go tlhoka tsebe
- go tsena mo dipharagobeng
- go ikotlhaya le go ipona phoso

▪ **Tiragalo e e bothokwa ya ntlha**

Tiragalo e e bothokwa ya ntlha ke tiragalo e Mojalefa (1997: 9) a e tlhalosang ka go re ke yona e akaretsang tshimologo ya sekwalwa, e go ka tweng ke pinagare e sekwalwa se theilweng mo godimo ga yona kwa tshimologong ya dikgang. Mo pading ya *Marara* karolwana ya tiragalo e e bothokwa ya ntlha ke **go tlhoka tsebe**. **Go tlhoka tsebe** ke yona tiragalo ya matseno a padi e. Rremogolo o eletsa go ipona a dira kwa Makgoeng mme a na le madi a le mantsi. O ngwega mo gae, o tlogela go tlhokomela dikgomo. O feta a aparela kwa go malomaagwe go mmolelela gore ene ga a bolo go disa dikgomo tsa mafisa fela ga a bone go mo thusa ka sepe ka gonne ga a tshwaelwe sepe sa dikgomo tseo. Malomaagwe o leka go mo gakolola gore a boele gae kwa dikgomong, mme ena o a gana. Fa malomaagwe a sena go mmoela kwa marakanelong a ditsela, Rremogolo o tswelela pele ka leeto la go ya Matikiring. O gorogela mo tirong kwa ga Sepanapodi, moo a fitlhelang Mosimane wa Mongwaketsi yo go tlogeng gona fao e nnileng ditsala tse dikgolo.

▪ **Tiragalo e e bothokwa ya fa gare: Go tsena mo dipharagobeng ga Rremogolo.**

Go ya ka Mojalefa (1997: 10) le yona ke tiragalo e kgolo e e theileng ditiragalo tsa fa gare ga sekwalwa, go ka twe ke ona mmele wa dikgang tsa sekwalwa.

Lebogang o romela Mmeodi go tlasela Rremogolo e le go leka go mo kgaoganya le Basetsaneng. O tlaselwa gape ke banna ba babedi ba ditobetobe ba tlhaga ntlheng ya Ditsobotla. Rremogolo o ne a itaana le dinatla tse ka mabole, go fitlhela go namola monna mongwe wa koloi e banna ba ba dinatla ba rileng go e bona e tla, ba tlhanola direthe.

Mo kopanong ya gagwe ya ka metlha le Basetsaneng, go ne ga diragala gore bobedi ba bona ba nne thari kwa lefelong la bokopanelo. Rremogolo o ne a diilwe ke Lebogang fa Basetsaneng ene a ne a diilwe ke Mosimane wa Mongwaketsi.

Rremogolo o kgarakgatshega le naga o batlana le Basetsaneng mme ga go nko e e tswang lemina. Kgabagare Basetsaneng o mo tswa diatleng, a phamolwa ke Mosimane wa Mongwaketsi, fa Sentshoge le ena a mo kgwisa lefura a le hupile mo a neng a ithaya a re o baakantse dilo le Morupong.

Botshelo ba gagwe bo isa pele go tsena bo bile bo tswa ka sekgwa. Botlhogoethata ba gagwe bo mo dira gore a se ke a amogela gore Basetsaneng o mo tlogetse mme o ratana le Mosimane wa Mongwaketsi. Fa a ntse a tsweletse pele a mmatla, letsatsi lengwe ka lotlatlana o tshwarwa ke banna ba babedi mo tseleng mme ba a mo teketa, ba mo tlogela a idibetse. Lebogang le Bontle ba tla go mo rwala fa ba sena go mo wela fa o neng a latlhetswe teng. Ba mo rwalela kwa gae go ya go mo okela teng.

Morago ga malatsi a mane a kidibalo, Rremogolo o thanya a le mo ntlong ya ga Lebogang. O lemoga marara a botshelo ba gagwe le tlhakatlhakano e a tseneng mo go yone ka ntlha ya go gana go tsaya dikgakololo tsa malomaagwe. Lebogang o tlhalosetsa Rremogolo gore ke bogologolo a mo rata fela ena a sa mo ise tlhogong. A re badimo ba tloga ba le setlhogo mo go maswe ka ntlha ya gore ke gone ba arabang dikeletso tsa gagwe tsa go mo kopanya le monna yo a mo ratang, mme e bile a sa tlhole a itekanetse, a gobetse mo leotong.

- **Tiragalo e e botlhokwa ya bofelo: Go ikotlhaya le go ipona phoso ga Rremogolo.** Go ya ka Mojalefa (1997: 10) e ke yona pinagare ya bofelo ya ditiragalo, ke bokhutlo ba sekwalwa, ke gore ke tiragalo e kgolo e e akareletsang ditiragalo tsa bofelo tsa sekwalwa.

Fa a ntse a le mo diphateng, Rremogolo o lemoga bodiphatsa ba diphetogo tsa botshelo ba gagwe, go tswa mo botshelong ba selegae go ya mo botshelong ba setoropo. O tsene mo botshelong ba go amogetsana le go fanela marato a a sa a tlhologanyeng, a itlhome a leka go intsha mo lesomong la boesengmang. Fa a thanya mo maibing a a maratorato, o iphitlhela a nyetse Lebogang mme e se ka fa o neng a eleditse ka teng. O bona gore ga go thuse sepe go leka go itimeletsa nnete ya gore Matikiring a mo tlhotse, mme o dumela go boela gae ka ntšhwe e sa fothwa.

Mo karolong ya ditiragalo tse di botlhokwa go amilwe dikarolwana tse tharo tse e leng tsona dipinagare tsa padi ya *Marara*, e bile e le tsona motheo o padi e, e theilweng mo go tsona.

□ **Mofuta wa ditiragalo tse di tlaleletsang.**

Fa a tlhalosa mofuta o wa ditiragalo Mojalefa (1997: 9) a re ke karolo e e bopilweng ka ditiragalo tse di tlaleletsang tse di bopang ditiragalo tse di botlhokwa. Dikarolo tse le tsona di laolwa ke setlhogo sa padi ya *Marara* e leng, ‘**go tlhoka tsebe go tsenya motho mo dipharagobeng**’. Ditiragalo tse ka botsona di na le dikarolwana tse pedi. Mojalefa (1997: 11) a re dikarolwana tse, di bopilwe ke mefuta e mebedi ya ditiragalo e leng ditiragalotebagano le ditiragalotlaleletso. Mefuta e ya ditiragalo e tla tlhalosiwa ka bokhutshwane fa tlase.

Ditiragalotebagano

Se se tlhalosiwang ke Mojalefa (1997: 11) ke gore ditiragalotebagano di lebagane le ditiragalotlaleletso tse di bopileng ditiragalo tsa botlhokwa. Go ka twe ditiragalo tsa botlhokwa di bopilwe ka ditiragalotebagano mme e bile di theilwe ka tsona. Ditiragalo tse le tsona di laolwa ke setlhogo.

Fa a tswelala pele Mojalefa (1997: 12) a re ditiragalotlaleletso le tsona ke ditiragalo, fela tsona di lebagane le go tlaleletsa ditiragalotebagano. Ke ditiragalo tse di oketsang kanelo. Se se kaya gore le fa ditiragalo tse di ka tloswa mo kanelong ga di kitla di senya moko wa kanelo ka gope ka gone ga di laolwe ke setlhogo. Pharologano magareng ga ditiragalotebagano le ditiragalotlaleletso e bonagala ka gore ditiragalotebagano di laolwa ke setlhogo fa ditiragalotlaleletso tsona di sa laolwe ke setlhogo.

Go ya ka ditiragalotebagano tsa padi ya *Marara*, go tla nopolwa dikao di se kae tebang le ditiragalo tse di botlhokwa. Tsona ke:

□ **Tiragalo e e botlhokwa ya ntlha: Go tlhoka tsebe.**

- Rremogolo o eletsa go ipona a dira kwa Makgoeng.
- O nna pelotshelha, o batla khumo ka bonako.
- O ngwegela Makgoeng, o tlogela dikgomo kwa gae.
- O gana dikgakololo tsa ga Mafetlhefetlhe tsa gore a boele gae, kwa Matile.
- Mo kgorogong ya gagwe kwa Matikiring o thapiwa ke Sepanapodi, moo a kopanang le Mongwaketsi, e bile ba dira mmogo.
- Mongwaketsi o ruta Mothubatsela botshelo ba motse wa Matikiri.

- Mo kopanya le Bontle le Lebogang kwa gaLebogang le Molefe.
- Mothubatsela o lemoga gore Mongwaketsi o ratana le Lebogang, mogatse e leng Molefe a ntse a ja mabele.
- O bolelelwa ke Mongwaketsi gore mongwe le mongwe o tshwanetse go lebelela tsa botshelo ba gagwe, a tlogele go itshwenya ka tsa batho ba bangwe
- Le ene a simolola a ratana le Basetsaneng, ntswa kwa Matile a na le Morupong
- Mo tsamaong ya nako go fitlha fa Mothubatsela a retelelwang ke go itepatepanya le matshelo a go amogetsana baratani.

□ **Tiragalo e e botlhokwa ya fa gare: Go tsena mo dipharagobeng ga Rremogolo.**

- Rremogolo o ithatelwa ke Lebogang yo o ikwatlhaelang go phamola Mosimane wa Mongwaketsi.
- O tlhaselwa ke Mmeodi, a batla go bolaya Basetsaneng.
- Tlhaselo ya bobedi e tla ka banna ba babedi ba ditobetobe mme ba teketa Rremogolo ka mabole.
- Rremogolo o a kgarakgatshega a batla Basetsaneng yo o mo tlhanogetseng ka a bone Mongwaketsi.
- Ka letsatsi lengwe fa a ntse a batla, a ikadimiwa ke banna ba babedi ka lotlatlana, mme ba mo tlogela a idibetse.
- O bonwa ke Lebogang ka bonako mme ene le Bontle monnawe ba mo rwalela kwa ga bone go mo okela teng.
- Morago ga malatsi a le mane a kidibalo fa a thanya o iphitlhela mo ntlong ya ga Lebogang.
- O simolotse a ngunanguna a buela mo maibing a opelwa ke ditlhabi mme a ba bitsa botlhe go simolola ka Basetsaneng a re o a mmogisa, a bitse le Morupong, Sentshoge le Lebogang mme morago a boele mo maibing gape.
- Fa matlho a gagwe a gatlhana le a ga Lebogang, o tlelwa ke tlhaloganyo ya fa a rayang Lebogang a re, ‘a o bogetsae tiro ya gago kgaetsadiaka?’
- Rremogolo o lemoga botho ba ga Lebogang fa ene a itlhalosa gore o bosula go menagane, e bile o fetsa a bitsa Rremogolo diau.
- Fa Rremogolo a ntse a kgaratlha le botshelo, o iphitlhela a nyetse Lebogang e se ka maikaelelo a gagwe.
- Moeka o ineela mo mathatetng a botshelo.

- O fetsa mogopolo wa go boela gae kwa Matile e bile e le ka ntšhwe e sa fothwa.

□ **Tiragalo e e botlhokwa ya bofelo: Go ikotlhaya le go ipona phoso ga Rremogolo.**

- Rremogolo o mo diphateng tse di fisang.
- O lemoga diphetogo mo botshelog ba gagwe.
- O tsene mo diphatseng tsa botshelo ba Sekgoeng.
- O netefaletswa ke mosadi gore go botoka go boela Matile, kwa gae.
- O dumela diphoso tsa gagwe.
- O boela gae mme o a amogelesega.
- Mafetlhefetlhe o mo neela dikgomo jaaka a ne a mo solofeditse.

□ **Ditiragalotlaleletso.**

- Ditiragalotlaleletso tsa padi ya Marara tse le tsona di arogantsweng ka dikarolwana tse pedi di eme jaana:
- Ditiragalo tse di sa nyalaneng sentle le ditiragalo tse di kailweng fa godimo mabapi le ditiragalo tse di botlhokwa.
- Tlhaloso ya ntlo ya ga rre le mme MmaMofokeng la ya ga Motale le MmaMotale.
- Tlhaloso ya metse ya Nogeng, Sekgotsheng, Lotlhakane, Matswaiso, Matshepe, Mmatlhonyane.
- Lenyalo la kwa Tladinyane.
- Tlhaloso ya ba ga Monyatsegi le ba ga Leupa.

□ **Ditiragalo tse mokwadi a di tlogetseng.**

- Batsadi ba ga Basetsaneng tota ba a reng fa ba mmona a pitokologa jaana ka mosese o mosweu
- Go ipala mabala a kgaka ga ga Mongwaketsi mo go Basetsaneng.
- Poloko ya ga Molefe.
- Ga go buiwe sepe ka ga Lebogang fa a buisana le Mmeodi, banna ba babedi, fa a ba roma go ya go tlasela Rremogolo le Basetsaneng.
- Go ka konotelwa ka go re ditiragalo di bopilwe ka dikarolwana tse tharo tse e leng ditiragalo tse di botlhokwa, tse di botlhokwanyana le tse di tlaleletsang fela. Ditiragalo tse di botlhokwa le tse di botlhokwanyana di laolwa ke setlhogo, fa ditiragalotlaleletso di sa laolwe ke setlhogo, mme gona di le mosola mo tthalosong kgotsa thadisong ya baanelwa, nako le lefelo.

• **Phetogo ya ditiragalo.**

Go ya ka se se buiwang ke Lebaka (1999: 46) ntlha e e botlhokwa e ka yona go ka lemogiwang ditiragalo, ke ya phetogo. Phetogo e tlhagelela ka go fetoga ga: (a) moanelwa, (b) nako le (c) lefelo. Ditiragalo di le mmalwa go tswa mo sekwalweng sa ga D. P. S. Monyaise, e bong *Marara*, tse di ka diriswang go bontsha phetogo ke:

• **Go kopana ga Rremogolo le Mosimane wa Mongwaketsi.**

- Rremogolo o fitlhela lekolwane la Mosimane wa Mongwaketsi, le le tsebe e e kana ka ya tlou, le le mo tseleng ya go iphokisa phefo, la ema la mo tlhatlosa kwa dinaong go ya kwa tlhogong.
- Rremogolo o goroga mo ga Mongwaketsi
- Mongwaketsi o mo tseleng ya go iphokisa phefo
- Tiragalo ya ntlha ya go goroga ga Rremogolo ga e sa tlhole e tswela pele, mme go diragala tiragalo ya bobedi ya Mongwaketsi ya go ya go iphokisa phefo. Ka jalo go ka twe tiragalo ya ntlha e fetoga tiragalo ya bobedi ka ntlha ya fa moanelwa wa ntlha (Rremogolo) a gorogile mo ga Mongwaketsi, k.g.r. ga a sa tlhole a ya gope mme bogolo moanelwa wa bobedi (Mongwaketsi) ke ena a yang go iphokisa phefo kwa lekeišeneng.

• **Tsela ya Ditankeng ka Basetsaneng.**

Basetsaneng o simolola go tsheta tsela ya Ditankeng, fa letsatsi le ntsha nko. O wela tsela, a ipata ka gore o iphokisa phefo ya meso, mme a lala a boa bosigo.

- Basetsaneng o wela tsela letsatsi le ntsha nko
- O lala a boa bosigo

Mo ditiragalong tse, ya ntlha le ya bobedi, go lemogega phetogo ya nako. Tiragalo ya ntlha e diragetse letsatsi le ntsha nko, fa tiragalo ya bobedi yona e diragala bosigo. Ka jalo tiragalo ya ntlha e fetogela mo go tiragalo ya bobedi ka ntlha ya fa tsoopedi di dirwa ke motho a le mongwe (Basetsaneng).

• **Phetogo ya felo.**

Go feta dikgwedi di le pedi Basetsaneng a ntse a robotse mo diphateng tse di fisang.

O tloga a boa ka senya a ba a kgona go totoba mo tshingwaneng ya ditšhese.

- O robotse mo diphateng tse di fisang
- O kgona go totoba mo tshingwaneng ya ditšhese

Mo tiragalong ya ntlha le ya bobedi go bonagala phetogo e e lebaganeng le lefelo. Phetogo, e e lemogiwa fa tiragalo ya ntlha e diragala mo bolaong ba molwetse mme tiragalo ya bobedi yona e diragala fa tshingwaneng ya ditšhese. Ke go re tiragalo ya ntlha e fetogela go tiragalo ya bobedi ka ntlha ya mafelo a mabedi a a kailweng (a robetse mo diphateng ... le a totoba mo tshingwaneng ya ditšhese). Go totobetse gore go robala mo diphateng le go totoba mo tshingwaneng go tlisa phetogo ya lefelo.

Ka bokhutshwane go ka twe fa go buiwa ka ga ditiragalo ka botsona, go tlhokomelwa thata phetogo, mme yona e lebagane le go fetoga ga moanelwa, nako le lefelo.

Go latedisa ditiragalo tsa padi e, go tlhokometswe setlhogo sa yona, botlhokwa ke go re setlhogo se, ke sona se tlhagisang mefuta e meraro ya ditiragalo. Ka jalo mofuta mongwe le mongwe o bopilwe ka ditiragalonyana di le mmalwa tse di lemogegang ka phetogo. Tlhaloso ya mefuta e meraro e ya ditiragalo le ditiragalo ka botsona e ka akarediwa ka mokgwa o o latelang.

➤ **Setlhogo. Go tlhoka tsebe go tsenya motho mo dipharagobeng.**

Mofuta	Ditiragalo
Wa ntlha: Go tlhoka tsebe.	Rremogolo o eletsa go bona khumo ka bonako. O ngwegela Makgoeng. O feta kwa Kgapamadi, go buisana le malomaagwe. Ga a tseye dikgakololo tsa gamalomaagwe tsia.
Wa bobedi: Go tsena mo dipharagobeng.	Rremogolo o nna thari go kopana le Basetsaneng. Lebogang o tlasela Rremogolo le Basetsaneng ka go dirisa Mmeodi. Se se bakwa ke Lebogang ka go diegisa Rremogolo. Rremogolo o teketwa ke batho, ba mo tlogela a idibetse.

<p>Wa boraro: Go ikotlhaya le go ipona phoso.</p>	<p>Rremogolo o iphitlhela a namaletse ka fa ntlong ya ga Lebogang. O nyala Lebogang e se ka go rata kana maikaelelo a gagwe, fela e le go ineela mo mathateng a botshelo. O ikotlhaela se a se dirileng mme o bona nnete e le gore Matikiring a mo tlhotse.</p>
---	---

2.1.1.4.5 Tikologo

Tikologo ke lefelokakaretso le Serudu le ba bangwe (1990: 83) ba le tthalosang ka go re:

Ke lefelo leo ditiragalo tša padi di diragalago go lona.

Potter (1967: 27) ena a re tikologo e na le dikarolwana tse pedi e leng, nako le lefelo. Tlhotlhomiso e tla aroganya tikologo ka dikarolwana tse pedi tse. Go tla tthalosiwa nako pele, mme morago go tle lefelo.

□ Nako.

Nako ke elemente ya boraro ya diteng. Fa a e tthalosa Strachan (1988: 14) a re:

Tyd soos dit uit die geskiedenislaag hanteer word, het uit die aard van die saak nie te make met die hoeveelheid tyd wat aan die vertelproses bestee word nie. Gevolglik word dit aan ook nie in terme van byvoorbeeld “aantal bladsye” gemeet word nie.

Se se kaiwang fa godimo ke gore nako ga e a lebagana le go lekanyetswa ga palo ya matlakala a sekwalwa, mme bogolo e tthalosa lebaka le ditiragalo di diragalang mo go lona. Sebate (1994:42) ena o tthalosa ka go re fa go sekasekwa nako mo pading, sentlentle go a bo go totilwe ka moo mokwadi a dirisang go feta ga nako ka teng, gore a ditiragalo tsa padi di diragala mo nakong e khutshwane kgotsa e telele. Se se supa gore go batlisiswa nako e ditiragalo tsa kanelo di diragalang ka yona. Go ya ka Lebaka (1999: 50), nako e na le mosola o mogolo ka gonne e lebagane le tatelano ya ditiragalo, ke go re e arologanya ditiragalo go tloga mo nakong e e fetileng go tla mo nakong ya jaanong go kgabaganyetsa mo nakong e e tlang.

Mosola o wa nako o tlhagisiwa gape ke Mojalefa (1997: 25) ka go re:

Modiro wo mogolo wa nako ke go ela hloko mabaka, motsotso, diiri, dibeke, mengwaga bjalo. Nako e thuša go re lemoša tatelano ya ditiragalo.

Se se botlhokwa ka puo e ke go tsibogelwa ga nako e ditiragalo di diragalang ka yone mo sekwalweng. Marggraff (1994: 63) o tlhalosa gore nako e na le mefuta e, eleng mebedi:

The time of the story relates to the time which is occupied by the events (narratological time) and the epoch/period in which the events take place (historical time).

Mefuta e mebedi e Marggraff a e tlhalosang ke nako ya kanelo 'narratological time' le nako ya ditiragalo 'historical time'. Magapa (1997: 67) ena o arologanya nako ka dikarolo di le tharo e leng, nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya loago. Tlhotlhomiso e, e ile go sekaseka nako go ya ka tsona dikarolo tse tharo tse Magapa a buang ka ga tsona.

• Nako e e rileng.

Mojalefa (1997: 26) o tlhalosa nako e e rileng ka go re:

Ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Ke nako ya go swana le bošego, mosegare, marega, selemo bjalo.

Go netefatsa puo ya ga Mojalefa, go tla nopolwa dikao di le mmalwa fela mo pading ya Marara (1965) ya D. P. S. Monyaise.

Ka dikgwedi tsa mariga go bipiwa ka kobo, e be e le nako e monnamogolo le mosadimogolo ba lalang ba butse leitlho jaaka mmutla.(ts. 12)

... a boela a kopa Rremogolo gore a mo tseise tsela, a tle a bone se se dirwang ke banna bosigo go robetswe.(ts. 9)

A tlhola motshegare otlhe a kgetla dithunya, a di tlhomela mo tlhageng.(ts. 49)

Ka ntlha e nngwe a tsamaisiwa ke go rata go bona motho yo o namaletseng mo tseleng gonne e ne e rile a ya tirelong ya maitisiboa ga bo go sa namalala ope.(ts. 50)

*Ga e sale go tloga jalo ga o ise o ke o tswa mo tlhaloganyong
ya me ... e setse e le lobaka jaanong, mme ke ntse ke go
gopotse.(ts.53)*

Fa go lebelelwa dikao tse di bontshintsweng tse, 'mariga', 'bosigo', 'motshegare', 'maitsiboa', 'lobaka' le 'jaanong' jalojalo, go ka se ka ga tsepamisiwa gore di simolola leng le gore di felelela leng. Ke go re fa go buiwa ka mariga, motho ga a kitla a tlhalosa gore a simolola ka kgwedi efe kgotsa ka letsatsi lefe. Ka jalo dikao tsotlhe tse di neetsweng di bontsha nako e e rileng ka gonne di ka se tsepamisiwe le e seng go nitamiswa. E kgona go ka akanngwa fela, k.g.r e fopholetswa fela.

Dinako tse di kailweng fa godimo di botlhokwa mo tsamaong ya ditiragalo tsa padi e. Dikgwedi tsa mariga ke nako e e botlhokwa mo pading ka gonne e tlhalosa maemo a loapi. Ke nako e Basetsaneng a tshwarang bothata ba go tsenwa ke phefo ya mariga bonolo ka ntlha ya bokoa ba gagwe ba lehuba. Ke ka ntlha eo monnamogolo le mosadimogolo ba mo tlhatlaganyetsang ka dikobo di le dintsi go mo sireletsa kgatthanong le botsididi.

Nako ya bosigo mo pading e tlhagisiwa e le nako e go dirwang ditiro tse di farologaneng ka yona. Dingwe tsa ditiro tse ke go re mmele o tshwanetse wa khutsisiwa ka yona nako e ya bosigo, ke go re ke yona nako ya go robala. Fela, mo go boMosimane wa Mongwaketsi, bosigo ke yona nako ya go ja nala. Ka mafoko a mangwe, ba emela bosigo fa batho ba ya go robala e nne gone ba tswelang kwa mebileng go dira ditiro tsa bona tse di fapogileng tsela.

Maitsiboa ke nako e e botlhokwa mo pading ya *Marara*, ka ntlha ya ditiragalo tse di diragetseng, mo go yona nako e. Lebogang o ne a ya tirelong e le mantsiboa, letsatsi le lebile go wela. Fa morago ga tirelo, letsatsi le bontsha fa go le maitsiboa gonne ga twe go ne go le lefitshwana fa a tsamaela ntlheng ya motho mongwe yo o namaletseng mme go bonala a gobaditswe ke batho, ba bo ba mo tlogela a idibetse.

• **Nako ya ditiragalo.**

Go ya ka tlhaloso ya ga Mojalefa (1995:8) nako ya ditiragalo ke nako e e nang le tshimologo le bokhutlo, jaaka ura, letsatsi, kgwedi, ngwaga. Nako e ga e akanngwe fela, e a itsege.

Dikao di le mmalwa tsa nako ya ditiragalo mo pading ya *Marara* (1965) ke tse di latelang:

... ga tsena mosetsana wa **dinyaga tse di masomepedi le metso**, a le moleele, wa go ka bo a tsetse kgosi.(ts. 9)

A ema **motsotso o le osi** fela, mme Rremogolo a eletsa e kete a ka bo a emetse ruri gore e re motho go bona, a tswe mo seretseng a tsee maemo a gagwe ka fa tsholofetsong ya magodimo.(ts. 9-10)

Ba nna **kgwedi tse pedi** kampo **tse tharo**, ga ke tshware sentle, boitumelo le boipelo jwa botshelo jo bonaana bo kgatlha magodimo.(ts. 13)

E ne e le **letsatsi la bone** a ntse a robetse, fa e tla re phakela ka mahube a banna tlhaloganyo e boe go le gonnye, a buela mo maibing.(ts. 50)

Ga feta **kgwedi tse tlhano** a ntse a robetse mo phateng tsa bosigo le motshegare.(ts. 54)

Go ya ka nako ya ditiragalo, dikao tse di neetsweng tse, 'nyaga tse di masomepedi le metso', 'masomepedi' di simolola ka nako e e rileng. Fa e le motsotso, go a tlhaloganyega gore ke nako e e kana kang. 'Ka kgwedi tse pedi', 'kgwedi tse tlhano', 'letsatsi la bone', go a utlwisisega gore go tlhaloswa palo ya dikgwedi kana ya malatsi. Motho o kgona go tlhalosa gore kgwedi e na le malatsi a le makae kgotsa gore e na le dibeke di le kae. 'Malatsi a mane' le one ke palo e e ka tsepamisiwang le go nitamiswa, k.g.r. a simolola ka letsatsi le le rileng. Ka jalo go ka akaretswa ka go re dikao tse di tlhalositsweng di bontsha nako e go itsege mo e simololang le mo e felelelang teng, go sa fopholetswe fela.

Go latela netefatso ya dikao tse di fa godimo tsa mofuta o wa nako, go bontsha botlhokwa ba tsona mo pading ya *Marara*.

Nako e e builweng ya motsotso o le osi fela, e boleele bo bo lekaneng go letlelela Rremogolo gore a fepe matlho. Ke nako e Rremogolo a neng a bona Lebogang la ntlha mme e nnile lebaka le le botlhokwa thata ka gonne ke motsotso o mo go ona Rremogolo a gatšwang maikutlo ke bontle ba ga Lebogang.

'Dikgwedi tse pedi kana tse tharo' ke nako e e botlhokwa, segoloseetona mo botshelong ba ga Lebogang le mogatse, e leng Molefe. E ne e le 'dikgwedi di le pedi kana di le tharo' morago ga lenyalo la bona. Mo nakong yona e, Lebogang le Molefe ba nnile le botshelo bo bo itumedisang. Ke nako e mo go yona le magodimo a neng a kगतlhwa ke mokgwa o ba neng ba tshela ka ona.

Letsatsi la bone' ke letsatsi le le ka se lebalegeng bonolo mo go Rremogolo ka gonne o itemogile ka lona gore o ntse a idibetse. Ke letsatsi le a phaphameng ka lona morago ga go teketwa ke batho. O gakgamala ka lone letsatsi le la bone go iphitlhela a rapame ka mo ntlong ya ga Lebogang, fa e sale a ipona a tswa kwa Ditankeng.

• **Nako ya leago.**

Lebaka (1999: 52) o tlhalosa mofuta o wa nako ka go re:

Ke yona e tšweletšago le go fetola seemo sa dilo. Re kgona go bona se se diregago le seo se ka diregago morago ga fao.

Se, se kaya gore nako e fetogafetoga le dipaka. Cohen (1973: 29) ena o oketsa ka pharologano e nngwe ya mofuta o wa nako ka gore yona e lebagana le botshelo ba moanelwa:

It indicates a character's mode of dress and his manner of speech. If, for example, a character lives in a gangster, the reader must attempt to understand the disparity.

Lawton (1990: 140) le Serudu le ba bangwe (1995: 71-73) bona ba ruma ka go re nako ya tsa leago e akaretsa diphetogo tse di nnang teng mo setšhabeng e bile di amana le

maemo a tikologo mo motlheng o o rileng. Tlhaloso e, e tsweledisiwa pele ka go nopola dikao di se kae go tswa mo pading.

Rremogolo o fitlha mo Dibaereng, o itumelela go bogela **dipone tsa motsemosweu** di bonya mo phefong jaaka dinakangwedi. (ts. 8)

Fa go nna bosigo o sa mpone o berebere. A bua a gata mopako motho yo moša, *hempe ya sei e tlola ditlhase*. (ts. 9)

O na a boa gone fa e tla re a sena go kgabaganya tsela ya Ditsobotla, a bone mosetsana mongwe kwa pele ga gagwe, a palelwa ke **setobetobe** mo tseleng ya mabitla. (ts. 16)

Ba ne ba setse ba tloga ba mo kgona fa go tlhaga **sejanaga** ntlheng ya Ditsobotla. (ts. 23)

Tota ke busitswe ke go tloga ke lebala **dintlha tsa pitso ya maloba**; ga ke itse gore ke ne ke tla fitlha ke reng. (ts. 31)

Ka mafoko otlhe a a ntshofaditsweng go tlhalosiwa nako ya tsa loago e e fetogang ka ntlha ya mabaka a a rileng. Ditiragalo tse di kailweng, di tsamaelana le nako ya gompiano fa e bapiswa le ya bogologolo.

Mokwadi o tlhalosa bontle bo Rremogolo a fitlhang a bo bogela ka kgatlhego e kgolo. O tlhalosa metse ya gompiano e e bonesiwang ke dipone mo mebileng le ka fa teng go matlo. Mo nakong ya maloba se, se ne se se yo. Fa e ne e le bosigo metse e ne e sa bonagale ka ntlha ya lefifi.

Mokgwa wa gore fa e nna bosigo go beraberwe o tlhalosa go se ikanyegeng le bonokwane bo bo tletsetletseng mo metsesetoropong. Batho ba retelelwa ke go nna ka boiketlo jaaka go ne go ntse bogologolo. ‘Hempe ya sei e e tloang ditlhase’ ke o mongwe wa mefuta ya diaparo tsa segompiano e e phatsimang.

Ke ka ntlha e go ka tweng nako ya mofuta o, e bidiwa nako ya tsa loago. Mofuta o wa nako mo pading o tlhagisa dikgang le ditiragalo tse di fetogang le dipaka. Se se lemogiwang mo pading ya *Marara* ka gore ditiragalo tsa yona di lebagane le nako ya gompieno.

• **Kakaretso**

Ka kakaretso, go sekasekilwe baanelwa gore ke bannaleseabe ba maitlhamelwa mo sekwalweng le dikemedi tsa batho ba madi le nama. Ditiragalo ke ditiro tse di tlholwang ke baanelwa mo setlhangweng mme tsona di tshwaraganngwa ke setlhogo gore e nne selo se le sengwe. Go builwe ka ditiragalo le gore di na le mofuta e meraro e leng ditiragalo tse dibotlhokwa, tsa tshimologo, tsa fa gare le tsa bokhutlo. Go builwe la ka fa le yona e na le mofuta e le meraro e leng nako ya ditiragalo, nako e e rileng le nako ya loago. Go tlhagisitswe gore felo ke moo ditiragalo di diragalang kgotsa di diragalelang baanelwa teng. Maitshetlego ke gore nako le felo, a laolwa le go golaganngwa ke setlhogo. Fa maitshetlego a fetoga, le ditiragalo di a fetoga mme phetogo e e laolwa ke setlhogo.

• **Kelelo ya nako**

Heese le Lawton (1994: 143) fa ba tlhalosa kelelo ya nako ba re:

The aspect of tempo has to do with whether the tale is told slowly or briskly, and depends on the manner in which the material is presented.

Mo nopolong e go gatelelwa go elela ka bonya kgotsa ka bonako ga nako ya ditiragalo. Rimmon-Kenan (1983: 44) o oketsa ka go re:

Story-time is conceived as a linear succession of events. The time of reading is the temporal measure which varies from reader to reader.

Puo e ya ga Rimmon-Kenana e tlhalosa mofuta e mebedi ya nako e leng nako ya ditiragalo le nako ya puiso. Nako ya ditiragalo ke nako e ditiragalo tsa kanedi di elelang ka yona, fa nako ya puiso e le e e lebaganeng le mmuisi kgotsa babuisi. Heese

le Lawton (1994: 143) ba tswelera pele ka go re go na le mofuta o mongwe wa nako e leng nako ya go se buiwe ke mokwadi. Ba e tlhalosa ka go re:

This could cover quite a large period of a character's life

Mojalefa (1993:67) o akaretsa dikgopolo tsa boRimmon-Kenan, Heese le Lawton ka go aroganya nako ka dikaro di le pedi e leng (a) nako e e buiwang ke mokwadi le (b) nako e e sa buiweng ke mokwadi. Ka jalo patlisiso e e ile go itebaganya le nako ya ditiragalo tsa buka e jaaka e kaiwa ke Mojalefa.

• **Nako e e buiwang ke mokwadi**

E ke nako e e sa fopholetsweng. Go ya ka Mojalefa (1993: 67), ke nako e e tsamaelanang le ditiragalo tsothle tsa kanelo gore di tsere sebaka se se kana kang, ke gore go tloga mo di simololang go diragala le go fitlha mo di khutlang teng. Tsona ditiragalo tsa nako e e buiwang ke mokwadi di tla sosobanngwa ka mokgwa o o latelang:

Ditiragalo	Nako
E ne e le le tsatsi lengwe , kgogamasigo a tla arwele masa ka tlhogo, fa a tlogela Matile go ya go batla tiro kwa Makgoeng (ts.5). lona letsatsi le ke lona le ke ditiragalo tsa buka e di simololang ka lona.	Letsatsi 1
Mo letsatsing le le latelang , Mafetlhefetlhe o tsoga a ka kgoro gore a boele kwa Matile.Rramogolo o tswelera pele ka leeto la gagwe, o dira le Mosimane wa Mongwaketsi(ts.8)	Letsatsi 1
E ne e le kgwedi ya bobedi a iphokisetsa phefo ntlheng ya motsemontsho wa Dibaere	2 dikgwedi
Dibaere, e re phakela ka mahube a naka tsa kgomo a boela gae (ts. 9).	
Ka Matlhatso a tshipi e e latelang Rremogolo a gana go mo tseisa tsela, le gale ba dumelelana go tsamaya mmogo ka Lamatlhatso la tshipi ya bobedi (ts.9)	2 dibeke
Ka letsatsi la tshipi Rremogolo o etela molekane wa gagwe kwa ga Mmatlhonyane, o kopana le Basetsaneng ka Setobetobe, ba a kgatlhegelana. (ts.17)	1 letsatsi
Go ne ga feta dikgwedi tse pedi Basetsaneng a ntse a robotse mo diphateng tse di fisang, a tloga a boa ka senya, a kgona go totoba mo tshingwaneng ya ditšheše (ts.19)	2 dikgwedi
Ka letsatsi lengwe Rremogolo le Basetsaneng ba tlhaselwa ke banna ba babedi ba di tobetobe ba tlhaga ntlheng ya Ditsobotla (ts.22)	1 letsatsi
Motshegare mongwe wa maitsiboa ka maneelo pula e na, Molefe, mogatsa Lebogang, a tswa mo gae a leba ntlheng ya motse-mosweu. O ne a bolawa ke batho bone bosigong boo,ba mo	1 letsatsi

kgokolosetsa mo khiting ya metse. (ts.25)	
Mosimane wa Mongwaketsi o ntse mengwaga e le supa ka mo ntlong ya ga Lebogang, a ise a bone setshwantsho sa ga Molefe e sa ntse e le lekwana. (ts. 34)	7 mengwaga
Letsatsi lengwe fa Mongwaketsi a tswa tirong, a kgotlha setshwantsho ka peipi a re sefotshwana se ke mang? Ya ba e le letsatsi le Lebogang a tsogileng ka la molema, a mo tanya ka legofi a be a mo koba mo ga gagwe. Ya re a sa ile le monagano a sekaseka botshelo ba gagwe, a thulamela. (ts.35)	1 letsatsi
Letsatsi le ne le sa bolo go tswa fa Lebogang a thanya (ts. 36)	1 letsatsi
A thanya a ikotlhaela se a se dirileng maabane . Fa a ya kwa thekisetso go ya go kopa maitshwarelo, o kopane le Basetsaneng. Ba simolola go amogetsana mafoko, a ba a ikana gore Basetsaneng o tla ikotlhaela go mo supa ka monwana. (ts 37)	
Ka letsatsi la Tshipi Rremogolo o diiwa ke Lebogang go ya go kopana le Basetsaneng mme le ena o diiwa ke go iphokisa phefo le Mosimane wa Mongwaketsi, mme ba palelwa ke go bonana. Fa letsatsi le phirima Rremogolo o kwa Letlhakane kwa go Morupong. (ts 40)	1 letsatsi
Rremogolo o gopola Morupong jaanong ka gonne a tlhobogile Basetsaneng gotlhelela mo ba neng ba ikhutsa teng. O fitlhela go senyegile, Morupong le ena a boetse kwa go Sentshoge mme e bile e setse e le dingwaga tse nne mosadimogolo MmaMorupong a iketse badimong. (ts 44)	4 mengwaga
Rremogolo o na a tswa Ditankeng gape a batla Basetsaneng, go setse go fetile kgwedi go tloga motsing a bona mosetsana a tsena mo ditlhatshaneng. (ts.49)	1 kgwedi
Ya re ka lontlatlana a tswa kwa Ditankeng, a teketea ke banna ba babedi a bo a idibala. Tirelo ya maitsiboa e ne e dule, fa a feta a selwa ke Lebogang go mo okela kwa ga gagwe. (ts.50)	1 letsatsi
E ne e le letsatsi la bone Rremogolo a ntse a robetse, fa e tla re phakela ka mahube a banna , tlhaloganyo e boe go le gonnye. Letsatsi la bone fa le phirima a thanya, a itemoga gore o mo ntlong ya ga Lebogang. (ts.51)	4 malatsi
Ga fitlha nako ya gore Rremogolo a bue, e le yone e Lebogang a ntseng a e letile ya gore a bue mafoko a maabane . A bolelela Rremogolo gore ga a bolo go mmatla (Tiragalo e diragetse go tloga maabane). (ts.53)	2 malatsi
Ga feta kgwedi Rremogolo a ntse a robetse, a sa tsoge. Mo dikgweding tse tlhano o ne a ntse a le mo diphateng tsa bosigo le motshegare . Lebogang a felelwa ke kgatlhego ya go tlhola a tsena mo phaposeng ya gagwe jaaka pele . Monnawe, e leng Bontle, a mmolelela gore leoto la ga Rremogolo la moja le tlhela lefatshe. Ka jalo ke morwalo wa gagwe. (ts.54)	5 dikgwedi
Ba ga Rremogolo ba ne ba fetsa tshipi ya bobedi ba gorogile kwa Matile, fa e tla re go le Labobedi mo mosong , Mafetlhefetlhe a ba tlisetsa motlhape wa dikgomo, ba tshela ka boitumelo. (ts.59)	2 dibeke

TSHOSOBANYO YA NAKO E E BUIWANG KE MOKWADI

	malatsi	dibeke	dikgwedi	mengwaga
	1			
			2	
		2		
	1			
			2	
	1			
	1			
				7
	1			
	1			
	1			
				4
			2	
	1			
	4			
	2		5	
		2		
Tsohle	14	4	11	11
	0	2		1
		2	0	12

• **Nako e e sa buiwang ke mokwadi**

Nako e e sa buiweng ke mokwadi e tlhaloswa ke Lawton (1990: 143) ka go re:

It is the spect of time not told about in the book, this could cover quite a large period of a character's life.

Se se botlhokwa ka nopolo e ke go re mofuta o wa nako e e sa buiweng ke mokwadi o ka akaretsa ditiragalo tsotlhe tsa dikgang tsa buka. Komati (2000: 52) o tsweledisa pele tlhaloso e ka go re:

Ke yona nako e e aka lebagangwang ke mosekaseki go tloga
kwa tshimologong ya sekwalwa go fitlha kwa bokhutlong.

Go ya ka puo e e fa godimo ditiragalo tsa sekwalwa di akanyediwa nako e di diragetseng ka yona gore e ka nna e kana kang. Mme fa go akanngwa nako mo tshekatshekong ya padi e, go tla simololwa ka tiragalo ya ntlha e mokwadi a umakileng nako ya yona e leng ya fa Rremogolo a tloga mo Matile a leba Makgoeng go ya go batla tiro. Yona nako e, ke yona e thusang go tlhalosa le go kaya nako e mokwadi a sa buang ka yona kwa tshimologong ya padi.

Mabapi le nako e, go akanngwa gore modisa wa dikgomo a ka simolola go disa a na le dingwaga di le lesomethattaro, ka gonne go ya ka mekgwa le melao ya Setswana, dingwaga tse di ka fa tlase ga lesome tshelela, e le tsa mosimane wa go disa dipodi. Mo tsamaong ya go disa le go tlhokomela dikgomo ga gagwe, Rremogolo o ne a se na tlhaloganyo epe e e ka mo gogelang kwa thoko ka ne a sa ntse a gola. Morago fa gongwe a ne a le dingwaga di le somaamabedi pedi, o ne a ka nagana ka go ya Makgoeng, ka gonne a godile e bile a simolola go kgatlhwa ke ba ba dirang.

Dingwaga tse di akanyetswang go nna tse di tsheleng tsa fa Rremogolo a simolola go disa, go fitlha a tlelwa ke tlhaloganyo ya go ya Makgoeng, mokwadi ga a bua ka ga tsona. Nako e e tla kopanngwa le nako e e buiweng ke mokwadi.

Go tla lemogiwa gore nako ya ditiragalo tse di latelang, le fa e ise e buiwe ke mokwadi e ka fa gare ga nako e mokwadi a e buileng go ya ka kelelo ya nako ya ditiragalo.

- Mosimane wa Mongwaketsi o ruta Rremogolo motsemotsho wa Dibaere le go mo tlwaetsa basetsana ba babedi, e leng Lebogang le Bontle, monnawe.
- Lerato la ga Rremogolo le Basetsaneng pele le tsenwa fa gare ke Lebogang le Mongwaketsi,

- Leeto la ga Lebogang la go ya kwa thekisetso ya melemo, a be a amogedisana mafoko le Basetsaneng.

Kelelo ya nako ya buka e, e lebagane le mefuta e mebedi e ya dinako e leng nako e e sa akanngweng ya dingwaga tse di le lesomepedi le dibeke tse pedi le nako e e ka akanngwang, e leng dingwaga tse di tsheleng. Ka jalo fa dinako tsotlhe tse tsa ditiragalo tsa buka, di kopanngwa di nna dingwaga tse di lesome le borobedi le dibeke di le pedi.

• Lefelo

Go ya ka Komati (2000: 54) lefelo ke elemente ya bone le ya bofelo ya diteng. Yelland (1984: 170), Meddemmen (1988: 173) le Groenewald (1993: 10) ba tswaledisa kgang e pele ka go re lefelo ke moo ditiragalo di diragalang teng. Fa a netefatsa kgang e Malan (1985: 95) a re:

... die genarrateerde (vertelde) storieruimte is die plek waar die gebeure afspeel bv. in 'n bos, 'n stand, 'n kamer, op die see.

Puo e e bontsha gore mafelo a ditiragalo e ka nna a a farologaneng, e bile e ka nna gongwe le gongwe. Marggraff (1994: 64) o tlhagisa fa puo ya ga Malan ka go re mafelo a, ke a baanelwa ba iphitlhelang ba le mo go one. Lebaka (1999: 58) ena a bo a tlaleletsa ka go re fa go buiwa ka lefelo mo sekwalweng, go gatelelwa thata mafelo a ditiragalo tsa kanelo di diragalelang mo go one. Ke lefatshenyana le baanelwa ba mokwadi a itlhamelang bona ba tshelang mo go lona.

Mafelo a, a botlhokwa e le tota ka gonne a laola phetogo ya ditiragalo mme ona a laolwa ke selthogo. Mojalefa (1997: 27) o tlhagisa fa botlhokwa ba ona ka go re a ka aroganngwa ka mefuta e le mebedi e leng, mafelo a a rileng, le mafelo a a ka tsepamisiwang a ditiragalo.

• Mafelo a a rileng

Mojalefa (1997: 27) o tlhalosa mafelo a a rileng ka go re:

Ke mafelo ao mongwadi a sa a nepišego, go swana le ge a bolela ka ga lefelo le lengwe, leo a sa bolelego leina la lona.

Mafelo a se makae mo go Marara go tsamaelana le se se kaiwang e le mafelo a a rileng ke:

Fa a tsena ka motse a bona ntwana e larile **mo mebileng**, mosimane a tshotse tšhaka le thebe, ... (ts. 5)

Tsatsi la ntlha le Molefe o le letseng paeng mogatse a ikgomotsa ka go re monna o a tle a phirimelelwe **nageng** ka nako e nngwe, ... (ts. 13)

A tsena **mo tseleng** ya motse-mosweu a utlwa gore a ka šeba mosimane wa Mongwaketsi mo matlhong. (ts. 17)

A bona monnamogolo mongwe wa mohumanegi a senka mae a dinonyane mo **dintlhageng**. (ts. 20)

Go tswa mo dikaong tse tlhano tse di neetsweng fa godimo tsa mafelo a a rileng, go tla tlhaloswa di le tharo fela go bontsha mofuta o wa lefelo, ka gonne fa dikao di ka tlhaloswa tsotlhe, tshekatsheko e e ka nna e telele thata.

Mo mebileng ke mo Rremogolo a fitlhelang go le ntwana, go lowa ka ntlha ya fa go tlwaetswe go dirwa jalo mo metsesetoropong. Batho ga ba kgone go tsamaya ka kgololosego mo mebileng la fa gona go sa tsepamisiwe gore ke mo mebileng efe. Mebila e, ke e e rileng e bile e botlhokwa ka gonne e lebagane le tiragalo ya ntwana e e diregileng mo mebileng ya motsesetoropo wa Kgapamadi.

Nageng ke lefelo le le botlhokwa le lona mo pading ya Marara, ka gonne Lebogang a akanya ka go tlala **naga** ga mogatse a sa robale mo gae. Fa a re Molefe o phirimaletswe nageng o a akaretsa mme ga go itsege gore o phirimaletswe **nageng** kwa kae, kwa motho a ka go supang. Go a tlhaloganyesega gonne tota fano mokwadi o dirisitse leele e leng go lala digoba, ke gore ga phirimalelwa kgakala le legae la gago.

Sekao sa boraro sa lefelo le le rileng se le sona se leng botlhokwa mo pading ke mo **dintlhageng**. Dintlhageng ke mo dinonyane di nnang teng mo ditlhareng mme monna

wa mohumanegi o tsamaya a lelaletsa kwa godimo mo ditlhareng a senka dintlhaga tse tsa dinonyane. Dintlhaga tse monna a lebeleletseng mo go tsona di tletsetletse le naga mme go ka se supuwe ka tsepamo gore ke mo kae mo di totang di le mo teng. Ka jalo lefelo le la go nna le dintlhaga ke le le rileng ka gonne le akanngwa fela. Gona le botlhokwa ka ntlha ya tiragalo e e botlhokwa e e diragaletseng mo go lona ya go batla go bolaya Basetsaneng.

Dikao tsa mafelo a mararo a a tlhalositsweng fa godimo ke tse di lebaganeng le go akanngwa ka mokwadi. Ke ka ntlha e Lebaka (1999: 59) a reng motho a ka se itse sentlentle gore ke fa kae mo tiragalo e diragaletseng teng. Le teng go tla lemogiwa gore mafelo, a botlhokwa ka gonne a lebagane le ditiragalo tse dibotlhokwa tsa padi e.

• **Mafelo a a ka tsepamisiwang a ditiragalo**

Go ya ka Mojalefa (1997: 27) mafelo a a ka tsepamisiwang a ditiragalo ke mafelo a tlhago, a mokwadi a buang maina a ona mo sekwalweng sa gagwe, jaaka Masubye, Ditsobotla le Tshwane.

A mangwe a mafelo a mofuta o mo pading ya Marara ke:

A tsamaya a ema gangwe le gape a ba a fitlha mo motse-**montsho wa Kgapamadi**, a ikaeletse go gorogela **kwa ga malomaagwe wa Thaba-Ntsho**.(ts. 5).

Fa letsatsi la Tshipi le tswa a lebe **Ditankeng** go jela molekane wa gagwe wa Mmatlhonyane nala. (ts. 16).

A fetela **kwa sedibeng** a tshega, a ntse a gadima Rremogolo go bona gore a o tlhaloganya puo ya papiso. (ts. 32).

Tsela e e tswang **ka fa Nogeng** e tsamaya **mo sekgweng** go tloga **fa ga Sekgotsheng**, go fitlha **mo marutlhareng a a lebaganeng le Letsha**, go tloga gone e tswela ka fa **motseng wa Matile Maanwane**, e itse go leba **Lotlhakane, Motswaiso** kgotsa **Matshepe**. (ts. 26)

Mafelo a a kailweng fa godimo ga a ye go tthaloswa le go sekasekwa otlhe mme bogolo go tla lebelelwa a le mararo fela. Ona ke:

Kgapamadi, ke lefelo le le botlhokwa thata la ditiragalo tsa padi ya *Marara*. Lefelo le, le a itsege ka gone e ne ya re Rremogolo a garoga teng a fitlhela ntwaga e fagile. Malomaagwe, e leng Mafetlhefetlhe o ne a gobadiwa mo ntweng e e neng e lowa mo motseng o, a bo a ikogela morago jaaka letšhwaga. A ke re mme ga twe gaabo boi ga go lelwe. Lona lefelo le la **Kgapamadi**, ke lefelo le le itsegegeng, la Lakasanta (Alexandra) mo Gauteng (Johannesburg), mme e bile le ka supiwa ka monwana la bonwa ga bo ga iwa teng.

Bontsi ba ditiragalo tsa padi e bo diragaletse mo **Ditankeng** jaaka ditiragalo tse di raraaneng tsa marato a boRremogolo, Basetsaneng le Lebogang le boferere ba ditlhaselo tsa baanelwa ba. Ka jalo **Ditankeng** ke lefelo la ditiragalo le le botlhokwa mo pading e, le e bileng le ka bonwang ka matlho.

Kwa sedibeng ke mo Rremogolo a neng a nna a ikela teng morago ga go bolelelwa masana a kokometse ke Sentshoge. Ke teng **kwa sedibeng** kwa Morupong o neng a tla go ga metsi mme a kopana le Rremogolo. Teng kwa o neng a ja Rremogolo ditshego ka a lemoga fa moeka a go dirile botshabelo. Ke lefelo le le botlhokwa la padi ka ntlha ya ditiragalo tse di diragaletseng mo go lona tse.

Mafelo a a ditiragalo a a tthalositsweng fa godimo ke mafelo a mokwadi a tthalosang maina a ona, a sa a fapholetse. Mokwadi o bua ka ga mafelo a ka tlhamalalo moo motho a ka kgonang go a supa gore ke afe, mme ona ke mafelo a hisetori a a itsegegeng, a a leng botlhokwa ka gone ditiragalo tsa padi e di diragalela mo go one.

Ka bokhutswane go ka twe fa go sekasekwa lefelo go lemogiwa gore le arogantswe ka mefuta e mebedi e leng **lefelo le le rileng le lefelo le le ka tsepamisiwang** la ditiragalo. Bobedi ba mafelo a bo botlhokwa ka gone ke mo ditiragalo tse di botlhokwa tsa padi di diragalang teng. Gape ke ona mafelo a e leng gore a laolwa ke setlhogo k. g. r. a tsamaelana sentle le ditiragalo tse dikgolo le tse di botlhokwa tsa sekwalwa.

2.1.1.5 Tshosobanyo

Mo tshokatshekong ya diteng tsa *Marara* go tlhokometswe lenane le:

Tshosobanyo ya diteng tsa *Marara*, **setlhogo** e leng go **tlhoka tsebe go tsenya motho mo dipharagobeng**, tlhaloso ya dielemente tse nne tsa diteng e leng **baanelwa, ditiragalo, nako** le **lefelo**. Fa go sekasekwa **baanelwa** go dirisitswe dintlha tse: **tebagano, bokgontshi, boganetsi, bothusi** le **bothusegi**. Go tlhokometswe kamano e e leng mo magareng ga baanelwa ba diteng le pharologano fa gare ga **boganetsi** le **bothusi**. Go lemogilwe gore **boganetsi** ba moganediwa e leng Rremogolo ke **bothusi** ba ga moganetsi e leng Mafetlhefetlhe, fa **boganetsi** ba gagwe e le **bothusi** ba ga moganediwa, Rremogolo.

Ditiragalo tse di lebaganeng le diteng, di lemogilwe fa di le ka mefuta e le mebedi e leng **mofuta o o botlhokwa** wa ditiragalo tse kgolo le **mofuta wa ditiragalotlaleletso**. Mofuta o mogolo wa ditiragalo o arogantswe ka ditiragalo tsa ntlha, tsa fa gare le tsa bofelo. Nako e arogantswe ka mefuta e le meraro e leng nako ya ditiragalo, nako e e rileng le nako ya loago. Lefelo le lona le arogantswe ka mefuta e le mebedi e leng mafelo a a rileng le mafelo a ka tsepamisiwang.

KGAOLO YA BORARO

3.1 THULAGANYO

3.1.1 Matseno

Fa go ne go sekasekwa thulaganyo mo kgaolong ya ntlha, go tthalositswe gore ke mokgwa o dikgang tsa sekwalwa di rulaganngwang ka ona. Ka jalo mo patlisisong e thulaganyo e ile go aroganngwa ka dikarolo di le tharo gore go nne le tekatekanyo ya dikgaolo. Ke gore go ile go nna le thulaganyo I, thulaganyo II le thulaganyo III.

3.2 THULAGANYO I

Thulaganyo I e ile go tlhokomelwa ka dikarolo tse di latelang:

- thitokgang
- moakanyetso
- setlhogo (thaetlele)
- dikgato tsa thulaganyo

3.2.1 Thitokgang

Elemente e nngwe e e botlhokwa ya thulaganyo go tthalositswe go tthalositswe fa e le thitokgang. Thitokgang ke molaetsa o mokwadi a batlang go o naya mmuisi ka sekwalwa sa gagwe. Se se sa tthalosiwang mo kgaolong e e tlileng pele malebana le thitokgang ke pharologano magareng ga thitokgang le setlhogo 'topic' Pharologano e, e tthalosiwa ke Groenewald (1993: 14) jaana:

- Thitokgang e tshwaraganya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebagane,
- Setlhogo se golaganya dikgang tsa diteng gore e nne kgang e le nngwe.
- Thitokgang e dirisiwa fa go buiwa ka thulaganyo,
- Setlhogo se diriswa fa go buiwa ka diteng.

Groenewald (1993: 16) o tlhagisa fa le go akaretsa dipharologano tse di fa godimo ka go re thitokgang e godisa kgogedi. Mogapi (1988: 12) ena a re e dira gore maikutlo a mmuisi '*a eme ka dintlha tsa menwana*' ka go batla go itse kwa ditiragalo di lebisang teng.

Fa padi e ya *Marara* e ka tlhokomelwa sentle, go tla lemogiwa gore thitokgang ya yona e ka arolwa ka dikarolo di le tharo jaana:

- maitsholo
- matlhotlhapelo le
- thitokgang ya Makgoeng le ya 'pikareseki'

Ka jalo go raya gore padi e e na le mathata a karoganyo, k.g.r. kanedi e e tswakile ka mefuta e le mene. Fela maikaelelo a patlisisi ga a lebagane le karoganyo ya padi e, ka gore a totile tshkatsheko ya sebopego sa padi e. Fela go ntse jalo dikakanyo di ile go tlhalosiwa ka go di tsepamisa le tiriso ya *Marara*.

➤ **Maitsholo**

Mothubatsela o simolola e le motho yo o siameng yo o nang le maitsholo a a usang pelo. Malomaagwe, Mafetlhefetlhe o mo godisa sentle ka molao wa Setswana wa go re mosimane o tshwanetse go disa dikgomo gore a tle a tshole sentle mo magaeng. Fela, ka ntlha ya go gola, Mothubatsela o a fetoga, o simolola go sulafalelwa ke go nna modisa yo o sa tshwaelweng sepe. O tsaya tshwetso ya go ya Makgoeng ka maikaelelo a go ya go ikgobokanyetsa madi gore a tle a tshwane le basimane ba bangwe ba ba dirang kwa Makgoeng. Mokwadi o tlisa ntlha e fa a re:

... a aga a ikana gore motlha a ka tshemogelang kwa
Makgoeng, o tla boa a boka ka letlhare matebele a mantsho
...(ts. 5)

Kwa Matikiring, Mothubatsela o fitlha a retelelwa ke go itshola sentle, o lebala lorato lwa gagwe le Morupong mme o wela jaaka ntsi mo mekgweng e e bosula ya botshelo ba Matikiri ya go tsamaya mo mebileng masigo go robetswe le go tsalana le Lebogang

le Bontle. O tseba mo mathateng fa jaanong a ratana le Basetsaneng mme morago ga go teketwa ke banna ba babedi, fa a tswa mo maibing, o iphitlhela a okiwa ka mo ntlong ya ga Lebogang.

Fa a ntse a le mo diphateng tse di fisang jaana, a bona se se botoka e le go nyala Lebogang ka ntlha ya go fekeetswa ke mathata. Kwa bokhutlong o a amogela gore Matikiring a mo tlotse, o a sokologa, o gopola Motswana fa a re, *gaabo motho go thebephatshwa*, mme o boela gae.

➤ **Matlhotlhapelo**

Mothubatsela ke motho wa maemo mo botshelong, ka ntlha ya fa e le setlogolo sa malomaagwe, Mafetlhefetlhe, yo o neng a ruile motlhape wa dikgomo. Malomaagwe o mo tsaya jaaka morwae mme o mo solofetsa go mo tshwaela fa fela a ka boela kwa gae go ya go disa dikgomo.

Kgabagare, Mothubatsela, o rutlwarutlwa ke maikutlo, o tlogela Matile a itekanetse, a se na mathata, o ya Makgoeng go ya go dira ka tlhaloganyo ya gore o tla boa a na le madi a le mantsi.

O fetoga gotlhelele fa a fitlha kwa Matikiring ka gone a simolola go natefelwa ke botshelo ba go ebela le mebila. O tsenatsena malapa a banna ba bangwe a na le Mongwaketsi, e bile o lebala lorato lwa gagwe le Morupong mme o ratana le Basetsaneng. O tsamaya le mo mebileng masigo go robetswe.

Dilo tsotlhe tse di sa siamang tse di tlhalosiwang fa godimo, di mo tsenya mo mathateng. Ka ntlha ya go teketwa ke batho ba ba mo tlogetseng a idibetse, o iphitlhela a le mo maibing. Morago ga go thathamologelwa o ikotlhaya go setse go le thari, a sa felelela, leoto la gagwe le lengwe le tlhela lefatshe.

○ **Thitokgang ya Makgoeng mo pikareseking**

Fa go ka lebelelwa padi e ya *Marara* sentle, go tla lemogiwa gore e arogantswe ka thitokgang ya Makgoeng le ya 'pikareseki'. Mothubatsela jaaka 'pikaro', o tsaya leeto la go tloga mo gae mo go siameng a ya Makgoeng kwa go nang le mathata teng, mme mathata a, a dira gore a boele gape kwa gae kwa go siameng.

● **Thitokgang ya 'pikareseki'**

Leeto le la ga Mothubatsela le lebagane le 'pikareseki' ka gonne moanelwamogolo yo o bidiwang 'pikaro' o mo leetong. O kopana le baanelwa le ditiragalo tse dingwe tse di farologaneng le mo tikologong e nngwe e e farologaneng. 'pikaro' yo, e leng Mothubatsela, o na le mathaithai e bile botshelo ba gagwe ga bo a siama. Fa a tloga mo gae a tsaya leeto, o kopana le mathata a a rileng, o goroga mo Kgapamadi moo a fitlhelang ntwala e lowa. Ka ntlha ya mathaithai a gagwe, o gana malomaagwe a re a boele kwa gae kwa go siameng, mme bogolo o fetela kwa Matikiring. Kwa teng o nna le ditsala di le dintsi tse a jang monate wa botshelo natso. Ona monate o, ke ona o mo digelang dingalo le go mo tsenya mo mathateng a a palelwang ke go a rarabolola.

Mathata a, a dira gore leeto le la gagwe le mmusetse kwa morago kwa gae kwa go renang kagiso le monate wa boammaaruri teng.

● **Thitokgang ya 'go ya Makgoeng'**

Mothubatsela o tloga mo gae mo go renang boiketlo le tshiamo, o tsaya leeto go ya Makgoeng ka kakanyo ya gore o tla boa madi e le ntletsentletse mo go ene. Fa a fitlha kwa Makgoeng, o nna le mathata a go tlwaelana le ditsala di le dintsi, tse di tswileng mo tseleng, di mo tsamaisa masigo. O tsena mo maratong le banyana mme kwa bofelong o teketwa ke batho ba ba rometsweng ke Lebogang, mosadi wa Makgoeng a bo a tlogelwa a rapaletse.

Kwa bokhutlong o nyala Lebogang, mosadi yo o sa siamang. O a fetoga mme o fetsa le mogopolo wa gagwe gore o boela kwa gae. O tloga kwa Makgoeng a boela kwa gae, mme sebe sa phiri ke gore o boa jaana a iphotlhere, pereko e mo paletse le Matikiring a mo sotlile mo go maswe.

3.2.2 Moakanyetso

Fa a tlhalosa moakanyetso Mojalefa (1995: 12) a re:

Ke lenaneo la dikokwane tša bohlokwa tša go laola thulaganyo ya sengwalwa, gore go tle go bonagale moko wa ditaba, ke gore thitokgang woo (wa sengwalwa se sengwe le se sengwe) o tšweletšago tebanyo (moko wa ditaba) ya mongwadi

Se Mojalefa a se tlhagisang mo nopolong e e fa godimo ke go re moakanyetso ke foreimi ya sekwalwa. Groenewald (1993: 15) o tshegetsa kgopolo e ka go tlhalosa gore ke thitokgang kgotsa lenane kgotsa lenaneotheo kgotsa paterone ya motheo wa kanelo. Botlhokwa ba paterone e, ke (a) go laola mofuta wa sekwalwa, ke gore fa go twe sekwalwa ke padithuto kgotsa padimaitsholo, ke ka gone se tlhophilwe go ya ka mofuta oo wa moakanyetso, le (b) go laola semelo sa moanelwamogolo, ke go re o kgona go tlhaola moanelwa mo go ba bangwe gore a itsege se a leng sona.

Lekganyane (1997: 33) o digela dikgopolo tsa basekaseki ba ka go akaretsa pharologano mo magareng ga maokanyetso le thitokgang ka go re moakanyetso ke lenane la dikgato tsa thulaganyo. O lebagane le motheo o go ka tweng kanelo e bopilwe mo godimo ga ona, e bile o laola semelo sa molwantshiwa/ molwantshi.

Thitokgang ke tebaganyo ya mokwadi mme yona e tota kgolagano ya dithekeniki tsa thulaganyo gore di lebagane.

Mojalefa (1995: 10) ena o akaretsa ka go re lenane le la moakanyetso le na le dikgato tsa thulaganyo e e rileng. O tsweledisa pele kakaretso e ya gagwe ka go re kgato nngwe le nngwe e lebagane le matlhakore a le mabedi e leng le le siameng le le sa siamang, ao mo go ona go tlhotšhwang le le lengwe. Matlhakore a, a lebagane le molwantshiwa le molwantshi, mme ke teng mo babuisi ba itsalanyang le letlhakore la moakanyetso le le lebaganeng le moanelwa yo o emetseng tshiamo. Matlhakore ao a moakanyetso a Mojalefa (1996: 12) a buang ka ga ona ke a a tlhalosiwang jaana:

□ **Molwantshiwa/molwantshi ke moanelwa:**

- yo o nang le maemo kgotsa yo e leng wa ka gale fela.
- yo o nang le makoa kgotsa yo o tlhokang makoa.
- yo o ikokobetsang kgotsa yo o sa ikokobetseng.
- yo o amogelwang kgotsa yo o sa amogelweng.

Matlhokore a, a farologana go ya ka mofuta wa sekwalwa. Fa go latelwa sekao sa moakanyetso wa *Marara* mme go totilwe maitsholo fela, lenane leo le tla lebega jaana:

□ **Mothubatsela (molwantshiwa) ke motho:**

- yo e leng wa metlheng (ga a na sa gagwe).
- yo o nang le makoa (ga a na maitsholo).
- yo o kokobetswang ke makoa a gagwe (mathata).
- yo kwa morago a amogelwang (a fetoga motho yo o siameng).

○ **Motho wa ka gale fela**

Mothubatsela o tswa mo lelapeng la bodidi, ke ka ntlha e a leng dikobo dikhutshwane jaana. Ga go makatse fa a tlhokomelwa ke malomaagwe, e leng Mafetlhefetlhe. Ga twe e ne e le mosimane wa dikgomo tsa mafisa. (ts. 5). Se se kaya gore o ne a disa dikgomo tse e seng tsa gaabo. O ne a disetsa malomaagwe dikgomo ka tsholofelo ya gore morago o tla tshwaelwa mme le ena a tle a nne le leruo la gagwe.

○ **Yo o nang le makoa**

Mothubatsela o nna megagaru ka go batla madi ka bonako, e bile o retelwa ke go itshwara. O tlogela legae le go disa dikgomo tsa malomaagwe mme o tšhwemogela kwa Makgoeng a ithaya a re ke yona tsela ya go tla go sotlwa ke lefatshe. Fa a fitlha kwa Makgoeng maitsholo a gagwe a a fetoga ka ntlha ya go tshwaetswa ke bokapi jwa bophirima.

O nna le seabe mo kamogetsanong ya marato, o lala a sasanka masigo mo mebileng e bile o teketiwa ke batho ba bo ba mo tlogela a rapaletse. Fa a tswa mo kidibalong, o itemoga gore o golofetse, e le ka ntlha ya maitsholo a gagwe a a fetogileng, a a maswe.

○ **Yo kokobetswang ke makoa a gagwe**

Mathata a botshelo bo bontšhwa bo Mothubatsela a tseneng mo go bona ke ona a mo kokobetsang. O dule mo gae a ya Makgoeng ka dikeletso le ditsholofelo tsa botshelo bo bo botoka ba madi. Fa a fitlha kwa Matikiring o fenngwa ke mekgwa ya botshelo bo a ineeletseng mo go bona. Kgabagare o iphitlhela a nameletse fa fatshe, a gobaditswe ke batho ka ntlha ya tlhakatlhakano ya marato a kwa Matikiring. Morago, ka tlhaloganyo e e okobetseng, Mothubatsela o tsaya tshwetso ya go boela gae, ka go lemoga gore se a neng a se tletse mo Makgoeng, se retetse.

○ **Yo kwa morago a amogelwang**

Morago ga go tswa mo kidibalong, Rremogolo o lemoga gore botshelo ba gagwe mo Matikiring bo kgabaganya ditsela tse di diphatsa. O bona gore go ka se mo thuse sepe go itimeletsa boammaaruri ba gore Matikiring a mo tlhotse. O tloga mo Makgoeng ka gonne a lemoga ka botlalo gore *gaabo motho go thebe phatshwa*, e bile ga go na lefelo le le gaisang legae, mme o boela Matile.

Dikakanyo tsa ga Mothubatsela tsa pele di ne di fetogile mabapi le bonnete ba botshelo. O itse sentle gore, le fa ditsala tsa gagwe di ka mo tshega go ka se mo re sepe. O fetogile, ke motho yo montšhwa. O iphapaanya le bosenyi gape o ikemiseditse go kopa maitshwarelo kwa go malomaagwe. O amogelwa ke batho botlhe ba a ba tlogetseng fa a ya Matikiring. Malomaagwe o mo tshwaela dikgomo jaaka a ne a mo solofeditse kwa tshimologong.

3.2.3 Setlhogo (thaetlele)

Fa a tlhalosa lereo le, Stein (1973: 1488) a re ke:

The distinguishing name of a book.

Puo e, e kaya gore buka e tlhaolega bonolo mo go tse dingwe fa e na le leina. Ka jalo leina le botlhokwa ka gonne buka e itsege ka lona. Go katolosa kakanyo e ya ga Stein, Holman (1972: 529) a re:

Title is the distinguishing name attached to any written production, a book, a section of a book, a chapter, a short story, a poem, etc.

Go ya ka Holman, setlhogo (thaetlele) ga e lebagane le buka fela, e akaretsa le kokoanyo ya maboko, dikgankhutshwe le diterama tse dikhutshwane. Se se tlhagisiwang fa ke go re mo teng ga buka ya maboko, diterama kgotsa dikgankhutshwe, leboko lengwe le lengwe le na le leina, fela jalo le terama nngwe le nngwe le kgankhutshwe nngwe le nngwe. Go tsewedisa tlhaloso e pele, Longmans (1968: 1211) a re:

A word, phrase or sentence used to designate a book, thus distinguish it from others and often indicating the nature of its contents.

Longmans o supa fa setlhogo (thaetlele) ka dinako dingwe e ka nna leina le le lengwe, sekapolelo kgotsa polelwana. Setlhogo (thaetlele) e ka nna ya mofuta ofe kana ofe fela e a tlhokega mo sekwalweng. Mojalefa (1995: 14) fa, a re:

Gore sengwalwa se tle se lemogege ka botlalo, bjalo ka sengwalwa sa bokgabo, se swanetše go laolwa ke maikemišetšo a mongwadi, ka go bea goba go fa sengwalwa seo leina. Ke ka lebaka leo re tlogo kgona go lemoga bohlokwa bja thaetlele. Dithaetlele ka moka tša sengwalwa sefe goba sefe, di bohlokwahlokwa ka lebaka la gore ke seripa sa sengwalwa.

Puo e e fa godimo e tlhagisa botlhokwa ba setlhogo (thaetlele) le go lemosa babuisi gore (sethlogo)thaetlele ga e kgabise sekwalwa fela, ke karolo ya sekwalwa. Ke ka ntlha e Pretorius (1989: 11) a reng:

A title may be informative or may have little information about the content.

Se se kaiwang fa godimo ke go re setlhogo (thaetlele) e ka bua ka diteng tsa buka kgotsa ya se amane le diteng tsa buka ka gope. Go tswa mo go mokwadi wa sekwalwa gore fa a simolola a kwala thaetlele o e dirisa jang mo sekwalweng sa gagwe. Ke ka ntlha e Kruger (1973: 363) a buang a re:

... e gomagomilwe ke mafaratlhatlha a dikakanyo, mokwadi kgotsa mmui mongwe le mongwe a ka fenekolola dikakanyo mo go yona, a bo a di tseleganya, go ya ka tebo le mogopolo wa gagwe, tse di sa tshwaneng le tsa ba bangwe.

Ka puo e ya gagwe, Kruger, o kaya gore thaetlele e le nngwe e ka nna le dikgang di le mmalwa tse di farologaneng gotlhelele. Ka mafoko a mangwe go ka twe thaetlele ke ntlhakgolo ya sekwalwa. Go tla latela pharologano magareng ga thaetlele le setlhogo.

- Go setse go tshalositswe gore thaetlele e kaya leina la sekwalwa se se rileng, fa setlhogo e le kgang e e buiwang kgotsa e e rerwang mo sekwalweng.
- Thaetlele ke karolo ya sekwalwa e bile e laola maikaelelo a mokwadi ka ga sekwalwa sa gagwe mme setlhogo sona se laola ditiragalo tsa dikgang tsa sekwalwa le go di amanya.
- Thaetlele e lebagana le diteng kgotsa poloto fa setlhogo sona se lebagana le diteng fela.

Go botlhokwa gore fa go sekasekwa sekwalwa go tlhokomelwe gore go na le dipharologano magareng ga mareo a mabedi a ka gonne a a farologana. Mesola le mefuta ya thaetlele di latela jaana:

➤ **Mesola ya setlhogo (thaetlele)**

Ditlhogo (dithaetlele) tsotlhe tsa sekwalwa, dife kana dife di botlhokwa ka gonne ke karolo ya sekwalwa. Kgolagano e ya setlhogo (thaetlele) le sekwalwa e gatelelwa ke Wilsmore (1987: 407) fa a re:

... title normally assumes a dual role: interpretative and naming. In either role titles can be essential to the existence and proper reading of the literary work. We use a title in its role as a name referring to a literary work by its means.

Nopolo e, e tlhagisa fa go na le mesola e le mebedi ya setlhogo (thaetlele) e leng go ranola le go thaya leina. Grove (1957: 54) a re setlhogo (thaetlele) ga se go thaya sekwalwa leina fela, o tlaleletsa tiro ya thanolo ya setlhogo (thaetlele) ka go e golaganya le puo ya ga Wilsmore fa a re:

Maar nou is die benoeming nie die enigste funksie wat 'n titel kan hê nie. 'n Titel kan ook karakteriserend wees o.a. na die onderwerp, na die tradisionele vorm (sonnet, ballade) na die kerninhoud (kontrak).

Se se botlhokwa ka puo e e fa godimo ke gore dikwalwa tse di tshwanang le tsa sonete, balate le tse dingwe di na le maina, ke ka moo di itsegeng ka teng. Ke go re fa sekwalwa se se na setlhogo (thaetlele) go nna thata mo babuising go ka itse leina la sona kgotsa go se tlhopholola mo gare ga tse dingwe. Fa Wilsmore (1987: 405) a tsweledisa pele kgang e, o tshwantsha setlhogo (thaetlele) le letshwaokgwebo ka go re:

The way in which titles are used artistically is illuminated by comparing them with common law trademark.

Puo e ya ga Wilsmore e tlhalosa gore setlhogo (thaetlele) e amana le tsamaiso e e rileng ya molao fela jaaka go sireletswa letshwaokgwebo. Se se kaya gore fa mokwadi a dirisitse setlhogo (thaetlele) e e rileng mo sekwalweng sa gagwe, e ka nna phoso e tona gore mokwadi yo mongwe le ena a se dirise. Mojalefa (1995: 14) o tlaleletsa ntlha e ka go tlhagisa fa botlhokwa ba go dirisa letshwaokgwebo mo kumong le setlhogo (thaetlele) mo sekwalweng fa re:

Tirišo ya leinakgwebo setšweletšweng le thaetlele sengwaleng, bobedi di bontšha tlhago goba setšo seo se swanetšego go šupša gore se tsebje. Ke ka fao setšweletšwa le sona sengwalo, se swanetšego go fiwa leinakgwebo goba thaetlele.

Se se gatelelwang mo puong e ke go re tshimologo ya letshwaokgwebo la kumo le setlhogo (thaetlele) ya sekwalwa di botlhokwa gore di itsege. Fa go ntse jalo, go ya ka molao di tla bo di sireletsegile go ka diriswa ke mongwe le mongwe. Tlhaloso e e sa ntse e tlhagisa fa ka mokgwa o setlhogo (thaetlele) e leng botlhokwa ka teng. Ntlha e, e ka tiiswa ka Weiner (1989: 155) fa a re mosola wa setlhogo (thaetlele) ke go tlhalosa thitokgang le diteng tsa sekwalwa. Lazarus le Smith (1971: 293) ba akaretsa mesola ya setlhogo (thaetlele) jaana:

- go tlhola ngokego
- go tlhagisa thitokgang mo sekwalweng
- go tlhagisa thitokgang
- go tthatlosa maikutlo a mokwadi
- go bonagala jaaka leina le le tla nnang le gakologelwa

Go ya ka tshosobanyo e e fa godimo ya mesola ya setlhogo (thaetlele), go itshupa sentle gore setlhogo (thaetlele) e na le tshusumetso mo babusing gore ba buise sekwalwa. Puo e, e gatelelwa ke Bekker (1970: 23) fa a re:

Die funksie van die titel as informasieverskaffer kan in so 'n mate dwingend raak.

Ka bokhutshwane go ka twe setlhogo (thaetlele) ya sekwalwa e botlhokwa thata ka gone mokwadi o kgona go tlhagisa maikemisetso a gagwe ka yona. Ke karolo ya sekwalwa e bile e na le khuetso tebang le go tlhalosiwa ga sekwalwa.

➤ **Mefuta ya setlhogo (thaetlele)**

Mo tshokatshekong e, go tlile go lebelelwa dikarolo di le pedi tsa mefuta ya Ditlhogo (dithaetlele) go ya ka tlhaloso ya ga Fowler (1982: 96) le ya ga Mojalefa (1997: 99).

Mojalefa o bua ka ga mefuta e e latelang ya Ditlhogo (dithaetlele):

➤ **Setlhogo (thaetlele) sa kokoanyo**

Mofuta o wa setlhogo (thaetlele) o bidiwa wa kokoanyo ka o akaretsa buka e e ka nnang ya maboko jaaka *Maboko a Maloba le Maabane* e e kwadilweng ke

M. O. M. Seboni (1949).

➤ **Setlhogwana (thaetlelenyana)**

Go ya ka Mojalefa (1997: 99) mofuta o wa setlhogo (thaetlele) ga o tlhagise maikaelelo a mokwadi, ka gonne o tlaleletsa setlhogo (thaetlele). Komati (200: 67) o bua gore mofuta o wa setlhogo (thaetlele) o bonagala mo dikhutshweng, mo ditlhamong le mo mabokong. Dikhutshwe, ditlhamo le maboko di na le Ditlhogo (dithaetlele) mme kgang nngwe le nngwe e na le setlhogwana (thaetlelenyana) ya yona. *Sekao ke Matšhotlho* e leng buka ya maboko e e kwadilweng ke S. A. Moroke (1961). Buka e, e na le maboko a le mmalwa a a farologaneng mme lengwe le lengwe la maboko a, le na le setlhogo (thaetlele)nyana ya lona. Buka ya *Mmualebe* ka R. M. Malope (1982), le yona e na le dikhutshwe di le mmalwa tse di farologaneng. Go ya ka Komati (2000: 67) mofuta o wa setlhogo (thaetlele) o bidiwa kokoanyoDitlhogo (dithaetlele).

➤ **Katolososetlhogo (katolosothaetlele)**

Se Mojalefa (1997: 99) a se buang malebana le mofuta o wa setlhogo (thaetlele) wa katolososetlhogo (katolosothaetlele) a re o tshwana le wa setlhogwana (thaetlelenyana) ka gonne o tlaleletsa setlhogo (thaetlele). Pharologano e e fa gare ga katolososetlhogo (katolosothaetlele) le setlhogwana (thaetlelenyana) ke go re katolososetlhogo (katolosothaetlele) e tlhalosa dikgannyana tse dingwe tse di sa lebaganang le terama, khutshwe, tlhamo kgotsa leboko ka tlhamalalo. Sekao ke sa terama ya *Magagana* e e kwadilweng ke D. M. Modise (1974). Mo go yona Molaodi o fiwa selepe sa magagana mme mokwadi o tlhalosa ka go re:

Selepe se o tla tsaya bogosi ka sona, o bo o bolotsa dintwa ka sona.

(ts. 119)

Go tserwe selepe sa magagana jaaka katolososetlhogo (katolosothaetlele) ka gonne e tlhalosiwa ka nopolo e e fa godimo. Se se kaiwang fa ke go re nopolo e e filweng ke katoloso ya setlhogo (thaetlele) ya buka, e leng *Magagana*.

➤ **Tlaleletsotlhaloso**

Go ya ka Mojalefa (1997: 99), tlaleletsotlhaloso e bonagala fa mokwadi a tlaleletsa tlhaloso ya setlhogo (thaetlele) ka gonne a bona e kete ga e a lekana mme a bo a e tlaleletsa ka mo masakaneng. Sekao se se bonwang mo go Shole le ba bangwe (1984) a re:

Bogosi jwa maloba (leina la leboko) (ts. 108)

Go ka rungwa ka go re Mojalefa o tlhalosa mefuta e mene ya Ditlhogo (dithaetlele) jaaka **setlhogo (thaetlele) ya go akaretsa, setlhogwana (thaetlelenyana), katolososetlhogo (katolosothaetlele) le tlaleletsosetlhogo (tlaleletsothaetlele)**. Se se lemogiwang fano ke go re mefuta e, le mo Setswaneng e a bonwa ka e bile le dikao tsa mofuta mongwe le mongwe di neetswe.

Fowler (1982: 96) jaaka Mojalefa, le ena o tlhopha ditlhogo (dithaetlele) go ya ka mefuta e mene jaana:

- Tse di nang le mokgwa wa nako ya mohumagadi Victoria, tsa maboko a makhutshwane.
- Tsa setlhogo le thitokgang. Mofuta o ya ditlhogo (dithaetlele) ke o o lebaganeng le setlhogo le thitokgang mo sekwalweng. Go ya ka Komati (2000: 70) mofuta o wa Ditlhogo (dithaetlele) tsa setlhogo ke o o tlhalosang diteng tsa sekwalwa jaaka mo terameng ya *Dintshontsho tsa Lerato* ya ga L. D. Raditladi (1945) e e tlhalosang dintsho tse di bakiwang ke lerato. Ditlhogo (dithaetlele) tsa thitokgang di lebagane le go tlhalosa thuto e mokwadi a eletsang go e naya babuisi jaaka mo go *Pelo e ja serati* ya ga J. M. Ntsime (1965), mo mokwadi o rutang ka ga seane se se reng 'Pelo e ja serati, sebatlelwa ga e se rate'.
- Tse dingwe tsa ditlhogo (dithaetlele) di theilwe mo godimo ga polelo ya ntlha, bogolo jang mo mabokong. Sekao se bonwa mo lebokong la **Seetebosigo** le le kwadilweng ke B. D. Magoleng (1979) mo go tlhagelelang sekapolelo se se bontshang setlhogo (thaetlele) mo polelong ya ntlha e leng: Ngwanaka se ete bosigo o tla gatsela.

➤ **Ditlhogo (dithaetlele) tsa sekaotshikinyo**

Mofuta o wa Ditlhogo (dithaetlele) o lebagane le go tlhagisa sekao se se tlišiwang ke setlhogo. Sekao ke sa terama ya *Botsang Rre* ya ga Gaetsewe (1977). Mokwadi o bua ka ga sekao se se tlhagisiwang ke moanelwamogolo, Boikobo, fa ditiragalo tsa sekwalwa di ntse di tšweletse. Ka jalo, setlhogo (thaetlele) e, *Botsang Rre*, e tshikinya kgotsa e tlhagisa bothata bo Boikobo jaaka moanelwamogolo a tlišeng go kopana le bona mo go arabeleng tiro e e maswe ya go bolaya mosadi le bana ba a neng a ba pateleditswe.

Dintlha tse di buiwang ke Fowler di ka akarediwa ka go re le ena o bua ka ga mefuta e mene ya Ditlhogo (dithaetlele), e leng tsa **mokgwa wa nako ya mohumagadi Victoria**, tsa **setlhogo le thitokgang**, tsa **nopolo ya fa gare ka polelo** kgotsa ka polelo ya tuduetso le tsa **sekaotshikinyo**.

Ntlha ya botlhokwa e e dirang gore go sekasekwe setlhogo (thaetlele) ke go batla go bona gore Marara e wela mo mofuteng wa setlhogo (thaetlele). Go lebega *Marara* e wela mo mofuteng wa Ditlhogo (dithaetlele) tsa setlhogo ka gonne e tlhalosa diteng tsa sekwalwa. Setlhogo sa *Marara* ke 'go tlhoka tsebe go tšenya motho mo dipharagobeng'. Bontsi ba ditiragalo mo bukeng e, bo dikologa mo go ratarataneng ga baanelwa.

3.1.2.4 Dikgato tsa Thulaganyo

Pretorius le Swart (1982: 20) ba re go na le dikgato tse di botlhokwa tse di ka sekasekwang fa go tlhotlhomiswa thulaganyo ya ditiragalo tsa sekwalwa. Maikaelelo ke go re thulaganyo ya ditiragalo tsa padi ya *Marara* e tla kanokwa go kobilwe dikarolo kgotsa dikgato tse thataro, mme tsona ke:

- tshenolo
- thaologo
- tharaano
- setlhoa
- tharabololo
- tharabologo le katlholo

Ka fa ntlheng e nngwe go ya ka Cohen (1973: 68), Cole le Lindemann (1990: 93) le Groenewald (1993: 18-19) dikgato tsa thulaganyo di nne fela mme di latelana jaana:

- tshenolo
- phuthologo
- setlhoa
- tharabologo

Dithulaganyo tse di leng fa godimo fa di ka lebelelwa sentle, go tla lemogiwa gore boPretorius ba re kgato ya bobedi le ya boraro ke thaologo le tharaano, boCohen bona ba di raya lereo le le lengwe ba re ke phuthologo, mme kgato ya bone le ya botlhano e leng setlhoa le tharabololo tsa boPretorius, mo go boCohen di neilwe lereo le le lengwe e leng tharabologo. Tlhotlhomisi e, e tla sala morago kgaoganyo ya dikgato tse di rulagantsweng ke boCohen.

➤ **Tshenolo**

Go ya ka Phala (1999: 64) tshenolo ke matseno a dikgang. Holman (1972: 214) a re:

Exposition is the introductory material which creates tone, gives setting, introduces characters and supplies other facts necessary to the understanding of the story.

Puo ya ga Holman e tlhalosa gore mo go tshenolo go lemogiwa baanelwa, nako, lefelo le dintlha tse dingwe tse di thusang mo go tswaledisa kanelo pele. Serudu (1989: 25), fela jaaka Brooks (1975: 7) le Hodgins (1993: 55) a re:

Mo mathomong a papadi goba padi, mongwadi o fa mmadi ditaba tše di tlogo mo thuša gore a kwešiše papadi, padi goba kanegelokopana. Dintlha tše di ama thulaganyo le ditiragalo tše di latelago. O tšweletša baanegwa le ge e se ka moka, maemo, matšo le tikologo ya bona.

Groenewald (1993:19) o amanya tshenolo le kgogedi ka go re tshenolo e tlhalosa seemo sa dikgang e bile ke gona mo mokwadi a senolang se se bakang kgogedi teng.

Cole le Lindemann (1990: 93) bona ba tlhalosa fa tshenolo e lebagane le kgotlhang, ke ka ntlha e ba tlhagisa fang gore kgotlhang e botlhokwa mo thulaganyong ya dikgang. Fa a tlaletsa tlhaloso e, Mojalefa (1997: 13) a re, kgotlhang ya ntlha ke yona e e lebaganeng le thulaganyo ya dikgang tsa kanelo e e aroganyang tshenolo le phuthologo.

Go ruma dikakanyo tse di fa godimo, Mosehla (2000: 91) a re go lemogilwe gore kgotlhang e ya ntlha ke yona moko wa tshenolo e bile ke yona e e ngokang mmuisi gore a nne le kgatlhego ya go buisetsa sekwalwa pele.

➤ **Kgotlhang**

Lereo le la kgotlhang le tlhalosiwa ke Cohen (1973: 18) ka go re ke:

The collision of opposing forces in prose, fiction, drama or poetry

Se se kaiwang mo puong e e fa godimo ke go re kgotlhang ke thulano ya dithata mo dikwalweng tsotlhe jaaka porouso, setlhangwe, terama kgotsa poko. Go ya ka Mojalefa (1995: 20) kgotlhang e tlholwa ke:

Go se kwane fao go bago gona magareng ga baanegwa goba moanegwa le tikologo ya gagwe.

Ka puo e, Mojalefa o tiisa ntlha ya go re kgotlhang e botlhokwa mo sekwalweng. Mogapi (1988: 22) le ena o tlaletsa kakanyo e e fa godimo ka go re kgotlhang e ka tsalwa ke go tlhoka kutlwano magareng ga baanelwa ka ntlha ya mabaka a a fapaaneng. Botlhokwa ba kgotlhang mo sekwalweng bo tlhagiswa ke Pretorious le Swart (1989: 22) fa ba re:

It is difficult to bring about a proper progress in the story without the existence of some kind of battle or clash.

Go mo pepeneneng gore bona ba kaya kgotlhang jaaka ntlha e e botlhokwa mo sekwalweng. Tiro e kgolo ya kgotlhang ke go tsewedisa pele thitokgang ya sekwalwa. Go katolosa tlhaloso e e fa godimo, Mogapi (1988: 22) a re:

Kgotlhang e ka tsisa dintwa, dipolaano gongwe kutlobotlhoko mo baanelweng ba lokwalo.

Ka nopollo e go tlhagisiwa gore kgotlhang ga se fela e e ka bonwang, le ya dikakanyo e teng. Mojalefa (1995: 22) o naya tshedimosetso ya go re katlego ya sekwalwa sefe kana sefe e ikaegile ka tiriso e ntle ya dikgogakgogano. Gape kgotlhang e bonagala fa e diragala mo gare ga matlhakore a le mabedi, e leng letlhakore le le siameng le le sa siamang. Serudu (1989: 49) le Abrams (1993: 159) ba bua fa go na le mofuta e mebedi e megolo ya kgotlhang, e leng kgotlhang ya ka fa ntle (kgotlhangntle) le ya ka fa gare (kgotlhanggare).

▪ **Kgotlhangntle**

Mogapi (1991: 17) o tthalosa mofuta o wa kgotlhang ka go re go ka diragala gore tlhaloganyo gongwe dikakanyo tsa moanelwa di farologane le tsa baanelwa ba a tshelang le bona. Pharologano gongwe phapano e, e ka tsala kgotlhang fa gare ga moanelwa mongwe le mongwe kgotsa ba bangwe. **Kgotlhangntle**, e ka nna ya felela ka dintwa le dikgogakgogano. Go tiisa tthaloso e, Pretorius le Swart (1989: 9) ba re:

A battle can take place externally, in the sense that two characters or parties may bodily assault one another – a sword fight, a fight with knives, knobkieries and fist-fight are all examples of a physical battle

Puo ya bakwadi ba, Pretorius le Swart, e tlhagisa fa ditlamorago tse di sa useng pelo tsa kgotlhangntle. Ka mantswe a mangwe mofuta o wa kgotlhang o ka tsaya matshelelo a baanelwa ba bangwe ba sekwalwa.

▪ **Kgotlhanggare**

Mofuta o wa kgotlhang ke wa ka fa gare ga moanelwa k.g.r. mo dikakanyong tsa gagwe. Mogapi (1991: 18) o e tthalosa jaana:

Motho a ka iphitlhela a le mo marakanelong a ditsela, mme a tshwanelwa ke go tsaya nngwe a tlogela e nngwe kgotsa tse dingwe. Ke sone se Motswana a a tleng a re: 'ke dipelo pedi'.

Se Mogapi a se senolang ka tlhaloso e ya gagwe ke go ferekana ga dikakanyo mo tlhaloganyong ya moanelwa, a tlalelwe a sa itse gore a diragatse kakanyo efe mme a tlogele efe. Pretorius le Swart (1989: 9) ba tlaleletsa tlhaloso e ya **kgotlhanggare** ka go re:

It can be of a personal nature, in the sense that a character does not stand up against any person or power outside himself, but is involved i.e. inner conflict: He has a duel within himself, an internal duel.

Ka puo e go kaiwa gore kgotlhang ya ka fa gare e amana le moanelwa ka boena. Ga e mo magareng ga baanelwa gongwe moanelwa le tikologo ya gagwe. Mofuta o wa kgotlhang le ona o botlhokwa ka gonne o senola maikutlo a moanelwa a nang le ona. Ka kakaretso go ka twe kgotlhang ke go se utlwane go go nnang teng mo magareng ga baanelwa ba le babedi kgotsa go feta, kana moanelwa le tikologo ya gagwe. Ke tiragalo e e thusang go godisa bothata bo bo tsweledisang pele kgang ya sekwalwa. Kgotlhang e botlhokwa thata ka gonne ke motheo wa kanelo, e bile e lebagane le matlhakore a le mabedi e leng le le siameng le le le bosula. E kgona go tlhotlheletsa mmuisi gore a tswelele pele ka go buisa sekwalwa ka ntlha ya fa a fisegela go itse pheletso ya yona. Phisegelo e, ke yona kgogedi e e gwetlhang mmuisi gore a buisetse sekwalwa pele.

➤ **Kgogedi**

Fa a tlhalosa lereo le la kgogedi Groenewald (1991: 23) a re:

Maatlakgogedi a thoma ge mongwadi a rulaganya ditaba gore go be thulano/bothata/marara. Ka gona kgogedi e tsoša kgahlego ya mmadi.

Puo e ya ga Groenewald e tlhagisa gore fa mokwadi a kwala ditiragalo tsa padi ka mokgwa o o gwetlhang mmuisi go buisa go tswelala pele, ke gore dikgang tsa sekwalwa di na le kgogedi. Go tlaleletsa tlhaloso e e filweng fa godimo ya kgogedi, Mosidi (1994: 66) a re:

Ke tsela ye bohlokwa yeo mongwadi a e dirišago ya go lootša kgahlego ya mmadi gore a se kgaotše go bala go iša pele.

Se Mosidi a se tiisang ka tlhaloso e ya gagwe ke gore kgogedi ke lebaka le le dirang gore mmuisi a rate go itse pheletso ya dikgang. Ke ka ntlha e a nnang le phisegelo e e mo kgoreletsang go ka kgaotsa go buisa sekwalwa go fitlha a se fetsa.

Mojalefa (1995: 22) a re:

Ke gore mongwadi o rulaganya ditaba go tšwetša pele moko wa ditaba. Maatlakgogedi a gapeletša mmadi gore a tšwele pele go bala ka lebaka la gore o rato tseba molaetša wa mongwadi.

Mo nopolong e go kaiwa fa thotloetso e mmuisi a nnang le yona ya go batla go itse pheletso ya dikgang, e mo gorosa mo mokwadi a neelanang ka molaetsa wa sekwalwa sa gagwe teng. Groenewald (1993: 16) o tsewedisa kgang e pele ka go re:

Maatlakgogedi a na le mahlakore a mabedi: La mathomo le lebane le tše mmadi a di tsebago (di lebane le setlhogo le diteng); la bobedi le lebane le tše mmadi a sa di tsebago (di lebane le moko wa ditaba le thulaganyo).

Se se gatelelwang mo puong e ke gore mmuisi o gapeletsega go buisetsa pele gore a tle a nne le kitso ya dikgang tse a sa di itseng.

Go ruma dintlha tse di fa godimo go ka twe kgogedi e botlhokwa ka gonne e ngoka maikutlo a mmuisi go buisa sekwalwa go tloga kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong. E tsosolosa phisegelo ya mmuisi ya go batla go itse dikarabo tsa dipotso tse a ipotsang tsona fa a ntse a buisa, mme tsona di mo sedimosetsa molaetsa wa sekwalwa.

3.2.5 Tlhaloso ya tshenolo ya Marara

Go setse go tlhalositswe gore tshenolo ke dikgang tsa diteng tse di rulagantsweng ke mokwadi. Fa go sekasekwa tshenolo ya Marara, go tla diriswa lenane le le latelang:

- Kakaretso ya diteng tsa Marara
- Dielemente tsa tshenolo

3.2.6 Kakaretso ya diteng tsa *Marara*

D. P. S. Monyaise o senola dikgang tsa lokwalo lwa gagwe mo tshimologong ya lona mo Rremogolo, Mothubatsela a disang dikgomo tsa ga malomaagwe e bong Mafetlhefetlhe. Fa a ntse a disa o tlelwa ke dikakanyo tse di dirang gore a kgarakgatshege, a batle go ya go dira kwa Makgoeng gore a tle a bone madi a a tla nyalang ka ona. (ts. 5). Rremogolo o nna le kgotlhang mo kakanyong ya gagwe ka ntlha ya megagaru ya go batla madi ka bonako, mme o fetsa le mogopolo wa gagwe ka go tsena mo leetong go ya Matikiring. O feta a aparela mo ga malomaagwe, yo o batlang go itse gore dinamanyane di setse le mang. Rremogolo o bolelela malomaagwe gore ga a bolo go disa mme ga a bone go mo thusa ka sepe ka gone ga a tshwaelwe sepe sa dikgomo tse a di disang. (ts. 7).

Mafetlhefetlhe o solofetsa Rremogolo gore o tla dira sengwe ka kang e ya gagwe ka jalo o mo gokolola gore a boele gae kwa Matile. Gape o mo tlhagisa go itlhokomela ka gone felo fa ba leng teng e le 'Sotoma wa bofelo' (ts. 8). Rremogolo o nna bodipa, ga a tseye dikgakololo tsa ga Mafetlhefetlhe. E ke yona kgotlhang ya ntlha e e tlhagelelang mo tshenolong. Ke ona molelwane o go ka tweng ke bofelo ba tshenolo.

3.1.3 DIELEMENTE TSA THULAGANYO

Go ya ka Cohen (1973: 68), Mojalefa (1995: 18) le Lebaka (1999: 82) go na le dielemente tse di botlhokwa tse nne mo thulaganyong, e leng baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo. Dielementeng tse tsa thulaganyo di tlile go tlhalosiwa ka tsela e:

3.2.7 Baanelwa

Fa a tlhalosa se baanelwa e leng sona Abrams (1988: 22) a re:

Characters are the persons presented in a dramatic or narrative work.

Ke go re baanelwa ke batho ba ba tlhagisiwang mo sekwalweng sa terama kgotsa setlhangwa sengwe le sengwe sa kanedi. Fa a tsewedisa pele tlhaloso e ya gagwe gona mo tsebeng e e builweng fa godimo, Abrams a re baanelwa ba nna le dipuisano tse ba di tshwarang le ditiro tse ba di dirang. Lebaka (1999: 82) ena o katolosa tlhaloso ya lereo le la baanelwa, e bile o ba lebaganya le thulaganyo, a re ke batshameki ba diteng tsa sekwalwa. Ke bona ba ba diragatsang ditiragalo tsa diteng tsa sekwalwa. Ntlha e e tshegetswe ke Malan (1985: 72) fa a re:

Karakters het belangrikste funksie om te dien as betekenisdraers in die struktuurgeheel.

Nopolo e, e tiisa botlhokwa ba baanelwa le ditiro tse di botlhokwa tse ba di dirang mo sekwalweng. Go ya ka Lebaka (1999: 82), baanelwa fa ba dira ditiro tsa bona, go nna kgotlhang e e tlholang matlhakore a mabedi, e leng letlhakore le le siameng le letlhakore le le sa siamang. Ditiro tse, tse ba di dirang, ke tsa bolwantshiwa, bolwantshi le botsenagare. Mojalefa (1996: 64) ena o bua fela gore baanelwa ba sekwalwa ba arogantswe ka ditlhopha di le pedi e leng (a) baanelwabagolo le (b) batlaleletsi (bathusi).

□ **Banelwabagolo**

Pretorius le Swart (1989: 23) le Mojalefa (1996: 14) ba re banelwabagolo ba thulaganyo ke (i) molwantshiwa, (ii) molwantshi le (iii) motsenagare.

● **Molwantshiwa**

Fa a tlhalosa molwantshiwa Cuddon (1991: 751) a re ke:

The first actor in a play, thence the principal actor or character.

Puo e, e tlhagisa molwantshiwa e le moanelwa wa ntlha mo motshamekong, ka jalo ke ena modiragatsimogolo. Shole (1988: 22) o tlhagisa fa tlhaloso e ka go re ke moanelwamogolo yo thitokgang le kgotlhang di ikaegileng mo maikaelelong a gagwe. Kruger (1988: 216) ena o di bona jaana:

The protagonist is the main person or hero of the text. This person is mostly in the foreground and is part of the scene from the beginning to the end. His feelings and sufferings are important.

Se se tlhagisiwang fa godimo ke go re moanelwamogolo yo ke motho yo o botlhokwa kgotsa mogale le mogaka wa ditiragalo tsa seradiso. Ke ena a tlhagelelang mo pontsheng e bile e le karolo ya tema yotlhe go tswa kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong. Ka jalo o botlhokwa. Abrams (1988: 139) o tlaleletsa botlhokwa bo ka go re:

The protagonist is the chief character in work, in whom our interest centers.

Abrams o tlhalosa gore bogolo ba ditiragalo tsa sekwalwa bo theilwe mo godimo ga moanelwamogolo yo. Ke ena pinagare ya kanelo ka ntlha ya ditiro tsa gagwe tse re di kgatlhegelang. Mojalefa (1996: 14) ena o tlhagisa fa molwantshiwa a ka dira ditiro tse di siameng kgotsa tse di sa siamang. Winks (1980: 33) mo ntlheng e nngwe ena o bua ka go tsepama mo go se a se dirang go tswa kwa tshimologong le go ya kwa bokhutlong. A re moanelwamogolo o tshwanetse go nna jaana:

... consistent from first to last; the development of a character should not bring about drastic changes. He should remain the person we have always known from the beginning to the end.

Nopolo e, e tthagisa ntlha ya gore moanelwa yo a se fetogefetoge sekaleobu. A tsepame mo go se a leng sona jaaka a itsiwe go tswa kwa tshimologong go ya kwa bokhutlong. Go ya ka Lebaka (1999: 84) moanelwa yo, o rwele mathata le khuduego ya kanelo. Ke ka ntlha e babuisi ba itsalanyang le ena.

Go ka digelwa dikakanyo tsa basekaseki le borateori ba ba mo godimo ka Mojalefa (1995: 14) fa a re molwantshiwa ke moanelwamogolo yo o lwantshediwang go siama kgotsa go se siame ga gagwe ke moanelwa yo mongwe e leng molwantshi.

Go ya ka padi ya *Marara*, Rremogolo ke ena molwantshiwa ka gonne ditiragalo tsotlhe tsa kanelo e di theilwe mo godimo ga gagwe. Mokwadi o lebaganya moanelwa yo le go se siame ka ntlha ya fa a gana go amogela thuto ya setso ka malomaagwe ya gore a dise dikgomo.

● **Molwantshi**

Go ya ka Pretorius le Swart (1989: 23) molwantshi ke moanelwa yo o leng kgatlhanong le ditiro tse di rileng. Abrams (1988: 159) le Cole (1992: 79) ba tlhamalatsa tlhaloso ya molwantshi ka go re ke moanelwa yo o sa dumelelaneng le ditiro tsa molwantshiwa. Ntlha e Baldick (1992: 10) o e baya ka go re molwantshi ke:

The most prominent of the characters who opposes the protagonist or hero in a narrative work.

Puo e, e kaya gore moanelwamogolo yo, o lwantsha molwantshiwa mo kanelong. Ke ka ntlha e Kruger (1988: 217) a reng:

The antagonist is the cause of the trouble, pain and suffering ... and confusion.

Kruger ka nopollo e ya gagwe o tthagisa fa gore molwantshi ke ena a bakelang molwantshiwa mathata. Ntwa e a e lwang e tiisa ntlha ya Baldick (1992: 10) fa a tswaledisa pele tlhaloso ya gagwe ka go re:

The antagonist is often a villain seeking to frustrate a hero.

Ka mafoko a mangwe go ya ka Baldick, molwantshi o tletse ka boferere ba go tlhakatlhakantsha molwantshiwa. O mo paledisa go diragatsa maikaelelo a gagwe mo botshelong. Ka jalo ga a siama, le fa go ya ka Lebaka (1999: 84) e se ka dinako tsotlhe moanelwa yo a fetogang motho yo o sa siamang, go le gantsi ke motho yo o siameng. O lwantsha ditiro tsa molwantshiwa tse di siameng le tse di bosula, mme a bo a mo kgoreletsa go dira se a ikaelelang go se dira.

Go ya ka padi ya *Marara*, molwantshi ke Mafetlhefetlhe, mme ene o lwantshetsa Rremogolo go nna makgakga ga gagwe ga go gana go tsaya ditaelo tsa go disa dikgomo, le go nna megagaru ya go batla khumo ka bonako.

• **Motsenagare**

Gove le Webster (1961: 2449) ba tlhalosa gore motsenagare ke:

The actor taking part of third importance in a play.

Se se kaya gore motenagare ke moanelwa yo mogolo le ena mo sekwalweng. Shole le ba bangwe (1984: 71) ba tiisa ntlha e ka go re:

Ke moanelwa yo o gakatsang kgotlhang fa gare ga molwantshiwa le molwantshi.

Ka mafoko a mangwe, molotlhanyi ke moanelwa yo o lerumo le ntlhapedi. BoShole ba tswelala pele ka go tlhalosa gore gantsi moanelwa yo, o tsaya dikgang mo go molwantshiwa a di isa kwa go molwantshi kgotsa a di tseye mo go molwantshi mme a di ise kwa go molwantshiwa. Ke ka ntlha e go tweng ke motsenagare ka gonne o tseba fa gare ga baanelwa ba babedi ba. Serudu (1989: 32) o tthagisa fa ntlha e ka go re:

Ke moanegwa yo a butšwetšago mollo gare ga molwantšhi le molwantšhwa. O lebelela mo phefo e tšwago pele a ka kgatha tema. Wa gabo ke wa ka godimo.

Ka puo e e fa godimo Serudu o kaya gore moanelwa yo o ka emela matlhakore a mabedi a e leng a molwantshiwa le molwantshi ka go farologana, fa a santse a le mo ntweng. Morago fa ntwana e fedile, moanelwa o tsaya tshwetso ya go wela ka fa letlhakoreng le le fenyang Conadire (1981:23) ena o tlaleletsa dikakanyo tse di filweng fa godimo le dikarolo tse di farologaneng, e leng kgotlhang le thitokgang ya kganetso.

Mo pading ya *Marara* kgotlhang e lebagane le seakanngwa e leng megagaru boemong ba go lebagana le moanelwa. Go tiisa ntlha e Bal (1980: 14) le Strachan (1988: 11) ba re go botoka fa baanelwa ba ka bidiwa batshameki kgotsa badiragatsi go na le go bidiwa batho ka gonne dilo le diakanngwa e ka nna didiragatsi tsa sekwalwa. Ke ka ntlha e Malan (1985: 73) a rumang ka go re:

Aktante is abstrakte rolle wat deur een of meer akteurs vertolk word.

Se se tlhagisa fa gore ga go gakgamatse fa mo pading ya *Marara*, molotlhanyi e le seakanngwa boemong ba moanelwa. Seakanngwa se e leng motsenagare se, ke megagaru e leng yona e e bakang go se utlwane mo magareng ga Rremogolo (molwantshi) le Mafetlhefetlhe (molwantshiwa). Rremogolo o na le megagaru ya go batla madi a le mantsi ka bonako mme se se dira gore a tlogele go tlhokomela dikgomo tsa mafisa, a ye makgoeng go ya go dira. Mafetlhefetlhe ga a utlwane le lebaka le, ke ka ntlha e a rotloetsang Rremogolo gore a boele kwa Matile a ye go disa dikgomo.

□ **Banelwabatlaleletsi**

Fowler (1973: 27), Mogapi (1982: 17), Serudu (1989: 33) le Mosehla (2000: 101) ba re moanelwamotlaleletsi ke moanelwa yo o nang le seabe mo ditiragalong tsa sekwalwa, e bile o thusa mo go senoleng ditiro tsa mogale le tsa mogalegadi. Mosehla (2000: 101) a re:

(Moanelwa yo) a ka tlhagelela fale le fale kgotsa ka dinako tse dingwe a ka tlogelwa fa dikgang di fitlha kwa bokhutlong.

Mojalefa (1994: 100) o tswaledisa pele dikakanyo tse di fa godimo ka go re banelwabatlaleletsi ke banelwa ba ba nang le maikaelelo a banelwabagolo mme ba thusa go tlhalosa le go godisa semelo sa moanelwamogolo ga mmogo le maikutlo a gagwe. Ke bona ba ba tlaleletsang kgolo le ditiro tsa moanelwamogolo, ke go re ba mo thusa go tswelera kana go retelwa ke dilo dingwe. Mojalefa (1997: 140) a re tiro e kgolo ya banelwabatlaleletsi ke go thusa banelwabagolo le go godisa kgogedi. Dikgang tsa sekwalwa di a kgonega go ka golaganngwa sentle le fa banelwa ba, ba se yo.

Groenewald (1991: 31) o utlwana le kakanyo e ka go re:

Bangwadi ba bangwe ba šomiša baanegwabathuši go tiiša/gapeletša (motivate) tharollo ya bothata.

Puo e, e neela tshedimosetso ya go re ga se motlhotlholetsi fela yo a lebaganeng le tharabololo ya bothata bo bo leng teng mo magareng ga molwantshiwa le molwantshi, le banelwabatlaleletsi le bona ba ka dirisiwa mo tharabololong ya bothata.

Go ka rungwa ditlhaloso tse ka ditiro tsa banelwabatlaleletsi go ya ka Mojalefa (1997: 14) jaana:

- Ba tlhalosa semelo sa moanelwamogolo (thwadi).
- Ba tiisetsa kana go tlhagisa tharabololo.
- Ba amanya/tsalanya mmuisi le moanelwamogolo (molwantshiwa).
- Ba tlhalosa tharabololo ya bothata.

Dikao di se kae go tswa mo pading ya *Marara* go tshalosa ditiro tsa baanelwabatllaleletsi ke:

□ **Go tshalosa semelo sa moanelwamogolo**

Semelo sa moanelwamogolo se tsholosiwa ke Mongwaketsi, yo e leng moanelwamotllaleletsi, mo tsebeng ya lesome (Marara: 1965) fa a re Mothubatsela ke motho yo o boikobo, yo o tshomphang bogolobogolo dilo tsa batho, yo o sa rateng go siamololela motho yo mongwe.

□ **Go tshagisa tharabologo**

Setlhoa sa ditiragalo tsa padi ya Marara (1965: 55) se tsholosiwa ke Bontle fa Rremogolo a sena go teketiwa, mme o tshagisa tharabologo ya mathata a mo tsebeng ya somaamatlhanotlhano ka go laya mogoloe gore, jaaka Rremogolo e le segole, ke morwalo wa gagwe o a tshwanetseng go itebaganya le ona ka go o rwala go ya losong.

□ **Go tsalanya mmuisi le moanelwamogolo**

Morupong o tshalosa maitsholo a ga Rremogolo (ts. 44) ka ntlha ya go se a kgotsofalele. A re Rremogolo fa a ile makgoeng ga a mo gopole, mme fa a tlile le teng, o tswelela pele fela ka dikgang jaaka e kete o tsamaile maabane, ntswa a sa bolo go ya le naga. Ka jalo mmuisi ga a rate moanelwa yo ka ntlha ya maitsholo a a sa itumediseng a a gagwe.

□ **Go godisa kgogedi**

Rremogolo o tshaselwa ke batho go le maitsiboa (ts. 50). Ba mo tlogela a idibetse mo tselaneng ya dinao, mme tota se se godisang kgogedi ke Lebogang yo o tlang ka yona tselana eo a ba fitlha a mo tlhatlhoba mme morago a tloga ka lebelo.

□ **Go tshalosa tharabologo**

Lebogang ke ena a thusang Rremogolo go fetoga go nna motho yo o siameng mme a bo a mo amogela mo gae (ts. 60). Gape o mo thusa go dumela le go itumelela tshwaelo ya dikgomo go tswa mo go malomaagwe.

Baanelwabatlaleletsi ba ba dirisitsweng ke mokwadi go ya ka moo ba thusang molwantshiwa le molwantshi ka teng mo go *Marara* ke ba ba latelang go ya ka motlotlo o o fa tlase:

Baanelwabatlaleletsi ba ba thusang molwantshiwa, Rremogolo, ke Morupong, Mosimane wa Mongwaketsi, Sepanapodi, Basetsaneng le Sentshoge. Bona ba thusa Rremogolo go tswelala mo maikaelelong a gagwe a go fularela Matile, a tlogela dikgomo di se na motlhokamedi mme a re o ya go dira kwa Matikiring. Morago botshelo ba Matikiring bo a retela mme o boela gae kwa Matile a golafetse leoto.

Molwantshi, e leng Mafetlhefetlhe o thusiwa ke Lebogang, Mmeodi, Basetsaneng, banna ba ditobetobe, Mosimane wa Mongwaketsi le banna ba babedi. Bona ba thusa Mafetlhefetlhe ka go kgoreletsa Rremogolo go bona boiketlo ka botshelo ba Matikiring.

Rremogolo o a boga ka ntlha ya marato a a tsenang mo go ona a go amogetsana baratani. O a tlhaselwa mme morago ga go teketiwa a bo a tlogelwa a idibetse, o feletsa a golafetse leoto. Kwa morago ga go golafatswa o tsaya tshwetso ya go dira se se mo siametseng ka go boela gae kwa Matile.

3.2 TSOSOBANYO

Ka kakaretso go ka twe thulaganyo I ya *Marara* e rulagantswe ka go tlhalosa dintlha tse di botlhokwa tsa yona, e leng: (i) thitokgang, (ii) setlhogo (thaetlele) le (iii) dikgato tse di botlhokwa tsa thulaganyo.

Thitokgang e tlhalositswe go ya ka dikarolwana tsa yona di le tharo, (a) maitsholo, (b) matlhotlhapelo le (c) thitokgang ya Makgoeng mo 'pikareseki'ng o o arotsweng ka dikarolwana di le pedi e leng thitokgang wa 'pikareseki' le thitokgang wa Makgoeng. Moakanyetso le setlhogo (thaetlele) di tlhalositswe ka go amanngwa le dinopolo go tswa mo pading ya *Marara*.

Fa go sekasekwa tshenolo go lebeleletse gape le kgotlhang go ya ka mefuta ya yona e le mebedi, e leng (a) kgotlhang ya ka fa ntle le (b) kgotlhang ya ka fa gare. Tlhaloso e ya kgotlhang e rumilwe ka go sekaseka kgogedi e e bakwang ke kgotlhang.

Mo tlhalosong ya tshenolo ya *Marara* go sosobantswe ditiragalo tse di bopang tshenolo, go tlhokometsew elemente ya thulaganyo, e leng

baanelwa. Go tla lemogiwa gore baanelwa mo kगतong e ba aroganngwa ka dikarolo di le tharo e leng molwantshiwa, molwantshi le molotlhanyi. Baanelwa ba ba le ditiro tse ba di dirang go tswaledisa pele thitokgang wa padi. Tiro e kgolo ya baanelwabatlaletsisi go lemogiwa e le go senola semelo sa baanelwabagolo.

KGAOLO YA BONE

4.1 THULAGANYO II

4.1.1 Matseno

Mo kagolong e ya thulaganyo II go ile go sekasekwa semelo sa baanelwabagolo e leng molwantshi le molwantshiwa fela ka go latela lenane le:

Semelo sa baanelwa go tlhokometswe mofuta e le mebedi ya dipharologano e leng:

- Dipharologantshotshwanelo, le
- Dipharologantshotlaleletso

Dipharologantshotshwanelo di lebagangwa le molwantshiwa/ molwantshi jaaka moanelwa yo o nang le:

- maemo a a kwa godimo/a a kwa tlase
- makoa/yo a se nang makoa

Puo ka:

- mokwadi
- molwantshiwa/molwantshi
 - baanelwa ba bangwe

4.1.2 Semelo sa Baanelwa

Fa go tlhalosiwa semelo sa moanelwa mo patlisisong e go ile go tlhokomelwa (a) dipharologantshotshwanelo (b) dipharologantshotlaleletso.

□ Dipharologantshotshwanelo

Go ya ka Lebaka (1999: 89) mofuta o wa dipharologano o lebagane le dikarolo tse pedi fela tsa ntlha tsa moakanyetso e leng:

- Molwantshiwa e le motho yo o nang le maemo kgotsa yo o se nang maemo, le
- Yo o nang le makoa kgotsa yo o se nang makoa.

Dikarolo tse, di botlhokwa thata ka gonne di lebagane le dikgato tse pedi tsa ntlha tsa thulaganyo e leng tshenolo le phuthologo. Dikarolo tse pedi tsa bofelo tsa moakanyetso, tsona di lebagane le setlhoa le tharabologo.

□ **Dipharologantshotlaleletso**

Lebaka (1999: 89) o bua fa dipharologantshotlaleletso di tlhalosa semelo sa molwantshiwa ka mokgwa o o fitlhegileng. Tsona ga di malebana le dikarolo tse di rileng tsa moakanyetso wa sekwalwa, fela ke dipharologano tse di dirisiwang go tsalanya mmuisi le molwantshiwa. Ka jalo di ka se sekasekiwe mo patlisisong e. Jaanong go ile go tlhalosiwa kakanyo ya dipharologantshotshwanelo ka botlalo.

□ **Dipharologantshotshwanelo**

Go ya ka Mojalefa (1995: 12) dipharologantshotshwanelo di tlhalosa semelo sa moanelwa ka tshamalalo kwa ntle le go dikadika ka gonne di lebagane le dikgato tsa ntlha tsa moakanyetso e leng:

- motho wa maemo.
- yo o nang le makoa kgotsa yo o tlhokang makoa.

Phala (1999: 92) a re tlhaloso ya dikgato tse tsa semelo sa molwantshiwa le molwantshi, e sekasekiwa go lebeleletse (a) tlhaloso ya mokwadi (b) puo ka moanelwa a itlhalosa le (c) puo le ditiro tse baanelwa ba bangwe ba di buang ka ga gagwe. Gape go tla tlhokomelwa le dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng fa a tlhalosa semelo se.

Go ya ka Mosehla (2000: 106) lereo le la 'thekeniki' la kaya mokgwa o mokwadi a o dirisang go tlhagisa kgang ya sekwalwa sa gagwe, e ka nna ena ka sebele a laolang ditiragalo tse tsotlhe tsa sekwalwa kgotsa a tlhagisa kgang eo ka tiriso ya baanelwa mo sekwaleng sa gagwe mme ena a emela kwa kgakajana. Go tswelala pele, mokgwa o mo thulaganyong ya dikgang tsa sekwalwa o tlhalosiwa ke Cohen (1973: 177) le Madden (1979: 144) ka go re ke ditsela tse di farologaneng tse mokwadi a di dirisang go rulaganya dikgang tsa sekwalwa ka manontlhotlho go ngoka babuisi ba sona.

Groenewald (1993:17) o wetsa dikgang tsa basekaseki ba ka go re:

thekeniki e na le mediro ye mebedi :

- *E gatelela, e godiša, e tiiša kgopolo ye e itšego.*
- *E lebantšha kgopolo yeo le moko wa ditaba*

Ka jalo go tshwanetse thekeniki fa sekwalwa se tlhotlhomisiwa

4.1.2.1 Molwantshiwa: Rremogolo

□ Puo ka Mokwadi

Mo pading ya *Marara*, molwantshiwa e leng Rremogolo, mokwadi o mo tlhalosa e le motho wa maemo a a kwa tlase e bile a na le makoa.

○ Maemo a a kwa tlase

Rremogolo ke motho wa maemo a a kwa tlase. Fa go lebelelwa maemo a a gagwe, mokwadi o dirisitse dipharologantsho di le tharo, e leng bodidi, bodiredi le go tshwaelwa go tlhalosa maemo a.

▪ Bodidi

Mokwadi o tlhalosa Rremogolo e le modidi. Fa a tlhagisa bodidi bo a re:

Rremogolo, Mothubatsela-a-Marumoagae, phorogotlho ya mmele wa polokwe, e ne e le mosimane wa kgomo tsa mafisa mo metlheng ya bofelo ya Setswana sa lekgorokgoro, mme a aga a ikana gore motlha a ka tshemogelang kwa Makgoeng, ammaarure, o tla boa a boka ka letlhare matebele a mantsho, magadimanantweng maja a dumaduma.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le thataro e leng tsepamiso, poko, tlogelo, modirisotlwaelo, leele le sekai go tlhagisa bodidi ba ga Rremogolo.

❖ Tsepamiso

Rimmon-Kenan(1983: 82) o tlhalosa lereo le la tsepamiso gore ke:

Focalization is non-verbal, like everything else in the text, it is expressed by language.

Se se kaiwang fa ke go re mo tsepamisong go dirisiwa puo go tlhagisa fa ditiragalo tse di rileng. Fa a tsweledisa kang e pele Groenewald (1991: 16) a re ke fa mokwadi a lebaganya dikgang le moanelwa yo a mo tlhalosang kgotsa selo se a se tlhalosang.

Komati (2000: 89) o ruma kang e ka go re ke tebelelo ya mokwadi:

Tsepamiso ke ka moo mokwadi a bonang dikgang ka teng, le ka fa a di tthalosang ka teng. Ke ka moo go ka tweng tsepamiso ke tebelelo ya mokwadi ka leitlho la gagwe, moanedi kgotsa moanelwa. Tota go ka twe go ya ka go re ke mang mo magareng ga bona yo a di itseng go gaisa ba bangwe.

Monyaise o dirisitse thekeniki e ya tsepamiso ka tsela e:

Go tswa mo temaneng e latelang ya nopollo ya ka fa godimo:

Rremogolo Mothubatsela-a-Marumo-a-gae, phorogotlho ya mmele wa polokwe, e ne e le mosimane wa kgomo tsa mafisa mo metlheng ya bofelo ya Setswana sa lekgorokgoro,...

Go tswa mo temaneng e e fa godimo, go tla lemogiwa gore mokwadi o tsepamisa dikgang tse tsa ga Rremogolo, gore di bonagale di le botlhokwa. O dirisitse thekeniki ya tsepamiso ka gone bodidi ba ga Rremogolo bo tthagisiwa ke ene ka sebele ka gone e le ene a mo itseng botoka. Ka jalo mokwadi o lebaganya moanelwa le tiragalo e e diragalang mme tsepamo ya dikgang e le mo moanelweng go gaisa mo tiragalong e a e dirang. Ke go re, mokwadi o gatelela ditiragalo ka ena.

Ka go tsepamisa dikgang le moanelwa yo, go lemosega fa semelo sa gagwe e le sa motho wa maemo a a kwa tlase.

❖ **Poko**

Poko e ya thoriso Heese le Lawton (1988: 96) ba e tthalosa ka go re:

Poetry is not concerned with the imparting of straightforward information. It is concerned with the communication of subtle and complex experiences and attitudes.

Ba tlhagisa ntlha ya gore puo ya poko ke e e bofitlha, mme e bile mo pokong go buiwa ka maitemogelo a a seng bonolo. Fa a tsweledisa pele kgopolo e, Kruger(1993: 38) a re:

Bontle jo bo itumedisang jwa poko bo senolwa ke mafoko a a tlhophilweng ke mmoki ka bonontlhotlho, a be a rulagannngwa ka botswerere.

Se Kruger a se tlotlomatsang, ke gore poko e na le mokgwa wa yona o o rileng wa go itlhalosa le go rulaganya puo go bopa maikutlo a moreetsi. Ka jalo puo eo e lebagane le kgogedi. Shole le ba bangwe (1984: 54) ba gatelela botlhokwa ba mafoko a ka go re:

Fa gongwe o fitlhela e se thoriso e le "maina", ke ka moo gantsi leboko la mofuta oo le a tleng le bidiwe leina.

Puo e, e tlhagisa mofuta wa leboko le mo go lona go fitlhelwang maina a a lebaganeng le go amanya ba losika.

Monyaise o dirisitse thekeniki e, ka go re:

Rremogolo, Mothubatsela-a-Marumoagae phorogotlho ya mmele wa polokwe, e ne e le **Mosimane wa kgomo tsa mafisa** mo metlheng ya bofelo ya Setswana sa lekgorokgoro; mme a aga a ikana gore motlha a ka tšhemogelang kwa Makgoeng, ammaarure, o tla boa a boka ka **letlhare matebele a mantsho, magadimanantweng, maja a dumaduma.**

Dipolelwana tse di ntshofaditsweng fa godimo di lebagane le poko. Mokwadi o bitsa Rremogolo ka mainamafatshwa e leng Mothubatsela-a-Marumoagae, ka gonne o a a itse. Go tla lemosega a mo rorisa ka maina a a a reeletsweeng ka borraagwemogolo gore e nne segopotso mo losikeng ke go re, bagolo ba, ba se lebalwe. Ke ka ntlha e a reng ke Rremogolo, Mothubatsela-a-Marumoagae. O kaya gore Rremogolo ke morwa wa ga Mothubatsela, mme Mothubatsela ena a belegwa ke Marumoagae. Ka jalo mo tirisong ya thekeniki e, mokwadi o tlhomaganya maina a a lebagantsweng le ba losika go rorisa Rremogolo le ba losika lotlhe.

Fa e le: '...a boka ka letlhare matebele a mantsho, magadimana ntweng, maja a dumaduma', le fano puo e e bofitlha ya poko e a tlhagelela. Thulaganyo ya mafoko e dirilwe ka botswerere go tlisa kgogedi, ka gonne fa e ka bo e le puo ya metlheng go ka bo go se na maikutlo a a rileng kgotsa a a kukegang.

Le fa Rremogolo a roriswa ka mokgwa o ga a bontshe e le motho wa maemo a a kwa godimo. Ka jalo ka thekeniki e ya poko mokwadi o tlhalosa maemo a gagwe a a kwa tlase a a lebaganeng le go tlhoka sa gagwe.

❖ Tlogelo

Kruger (1993: 37) o tlhalosa tlogelo ka go re ke fa go tlogelwa medumo e e rileng mme go se ke go nna le phetogo epe mo medumong e e salang. Malimabe (1996: 9) o tlhamalatsa tlhaloso e ka go re:

Tlogelo mo lebokong e ka tlhagisiwa ka letshwao le {"}
kgotsa ka go tlogela dipopi tse pedi tsa ntlha tsa lefoko.

Puo e, e tlhalosa fa tlogelo e ka nna ya noko ya ntlha ya lefoko gongwe go ka tlogelwa lefoko lotlhe. Fa a bontsha botlhokwa ba tlogelo Magapa (1997: 123) a re:

*Tlogelo ke thekeniki ya mongwadi ya go akgofiša nako. Ke tsela ya go se hlaloše ditaba ka botlalo goba go ka thwe ke tsela ya go hlaloša ka go široga, e lego go se **nepiše** taba thwii. Ka yona mongwadi ga a **hlaloše** ditaba ka botlalo le ge e le gore ditaba **tše**o di bonala di le bohlokwa. Ka yona o ka re o re mmadi a **ikhweletše ditlhalošo** tše o yena a sego a di bolela, ka gore ge ditaba **tše**o di ka **hlalošwa** ka botlalo, di tla utullela mmadi sephiri.*

Magapa o bua ka ga mesola e le meraro ya thekeniki ya tlogelo e leng go potlakisa nako fa go kwalwa, go bua dikgang ka bofitlha le go baka kgogedi mo sekwalweng.

Mo polelong e ya ga Monyaise:

...e ne e le mosimane wa **kgomo** tsa mafisa mo metlheng ya bofelo ya Setswana sa lekgorokgoro

Go bontshitswe tlogelo ya tlhogo ya leina e leng: **di-** mo lefokong le le ntshofaditsweng. Mokwadi o dirisitse leina 'kgomo' jaaka e kete le mo bongweng ntekwane le le mo bontsing ka gonne a ikaletse go potlakisa nako. Mokgwa o wa mokwadi wa go tlhalosa ditiragalo a potlaketse go sinoga o bakela mmuisi kgogedi gore a buisetse sekwalwa kwa pele mme a ikakanyetse a bo a senole se mokwadi a se tlogetseng.

Jaanong fa, ka thekeniki e, mokwadi o bontsha gore Rremogolo ke modisa yo o tlhokang ka e se modisa wa dikgomo tsa gagwe kgotsa tsaabo mme e le tsa mafisa. Ka jalo mosola wa thekeniki e ke go senola semelo sa moanelwa yo sa botlhoki.

❖ **Modirisotlwaelo**

Go ya ka Hornby (1963:385) modirisotlwaelo o kaya :

Having a regular habit or acting by habit.

Se Hornby a se tlhalosang ka puo e ya gagwe ke gore modirisotlwaelo o kaya ditiro tse di diriwang jaaka gale ka go tlwaelwa. Thokoane (1995: 80) ena a re:

Wo ke modiro wo o dirwago ka tlwaelo.

Kruger (1993: 298) o oketsa ka go re modirisotlwaelo o lebagane le gore tiro e e kaiwang ke lediri ga e gakgamatse e bile ga e rone le fa gantsi e diragala ka sewelo. Tlwaelo e, e supywa ke ledirilethusi **tle**, **ne** kgotsa **aga** mme lediri le be le khutla ka tumanosi **e**.

Modirisotlwaelo o dirisitswe jaana mo go *Marara*:

...a **aga** a ikana gore motlha a ka tšhemogelang kwa Makgoeng,...

Go tswa mo nopolong e, lefokwana 'aga' le bontsha tlwaelo ka gonne e le lona le supang tiro e Rremogolo a neng a e dira ka metlha. Ka jalo, badisa ba bangwe ba ne ba sa mo gakgamalele fa a tsweledisa pele tiragalo e ya go ikana ka gonne ba tlwaetse gore ke se a se dirang nako le nako fa a bua.

Ka jalo mokwadi o dirisitse thekeniki e ya modirisotlwaelo go ngoka babuisi gore ba buise ba lebile go itse pheletso ya tlwaelo e ya ga Rremogolo. Ka mantswa a mangwe mokwadi o rulaganya dikgang ka mokgwa o go tlhagisa fa semelo sa ga Rremogolo sa go nna dikobo dikhutshwane.

❖ **Leele**

Go ya ka Holman (1972: 262) maele ke :

Use of words, grammatic construction peculiar to a given language; an expression which cannot be translated literally into a second language.

Nopolo e, e tlhalosa gore maele ke karolo ya puo e e dirisiwang ke mokwadi mo sekwalweng gore puo ya gagwe e nne le molodi e bile e le puo e e ka se keng ya fetolelwa mo dipuong tse dingwe. Snyman le ba bangwe (1989: 392) ba katolosa tlhaloso e ka go re:

Lefoko le leele le amane le puo e e gakololang. Ke dikapolelo tse di tlhalosang ka papiso kgotsa botshwantshi. Gape ke dikapolelo tse di tlhologileng mo setsong tsa bo tsa amogelwa le go dirisiwa ka bophara.

Basekaseki ba, ba bua gore maele ke puo e e boteng e e saleng e tlhologa bogologolo mme a na le thuto mo go ona e bile a a eletsa.

Monyaise a re:

...a aga a ikana gore motlha a ka **tšhemogelang** kwa Makgoeng, ammaarure, o tla boa a **boka ka letlhare** matebele a mantsho;...

Mo nopolong e, mokwadi o dirisitse maele a le mabedi e leng **go tšhemogela le go boka ka letlhare**. Puo e e dirisitsweng fa ke e e bofitlha. Ka puo ya ka gale go tšhemoga go kaya go tshaba fa go boka ka letlhare mo tlhalosong, go kaya go nna le madi a le mantsi. Mokwadi o dirisa puo e e bofitlha e go lemosa mmuisi sengwe se se botlhokwa e leng go tshabela ga Rremogolo kwa Makgoeng, ka gonne fa a ka bo a dirisitse puo e e bonolo, kgang e, e ne e ka se nne le maatla a go naya bokao bo bo tebileng mo sekwalweng.

Ka thekeniki e, mokwadi o ngoka maikutlo a mmuisi gore a rate go buisetsa sekwalwa pele gore a tle a bone gore a mme Rremogolo o tla boa kwa Makgoeng a na le madi a le mantsi. Ka jalo thekeniki e, e tlhagisa fa bodidi bo Rremogolo a thumang mo gare ga bona.

❖ Sekai

Cuddon (1991: 127) a re sekai ke:

A figure of speech in which the part stands for the whole.

Se se buiwang fa ke gore selo se le sengwe se ka tshwantshangwa le se sengwe. Ke ka ntlha e Abrams (1988: 184) a reng:

The term symbol is applied only to a word or phrase that signifies a symbol or event which in turn signifies something or has a range of references beyond itself.

Abrams o bua gore ga se lefoko kgotsa sekapolelo fela se se ka tshwantshang, le tiragalo e ka dira tiro ya go tshwantsha. Monyaise o dirisa thekeniki e fa a re:

... a boka ka letlhare matebele a mantsho...

Dikao tse **letlhare le matebele a mantsho** ka puo ya thanolo di kaya madi le bodidi. Mokwadi o dirisitse puo e e fitlhegileng ka gonne a batla gore mmuisi a fisegele go buisetsa sekwalwa pele le go batlisisa bokao ba yona. Tiriso ya thekeniki e, e baya go tlhoka ga Rremogolo mo pepeneneng.

Tsepamiso, poko, modirisotlwaelo, leele le sekai ke dithekeniki tse di rulagantsweng ke mokwadi go baya maemo a ga Rremogolo a go tlhoka mo pontsheng le go tlhagisa fa maitsholo, a e leng molaetsa mo pading e.

▪ **Bodiredi**

Pharologantsho ya bobedi e ka yona mokwadi a tlhalosang semelo sa ga Rremogolo ke ya bodiredi. O tlhagisa bodiredi bo ka go re :

Fa a ntse a tsamaya a wela ntlo ya monna wa mogwebi a bidiwa Sepanapodi...a bona tiro ya go tlhatswa dikhai, le go thusa mo thekisetso.

Mo puong e e fa godimo, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le nne e leng tsepamiso, leadingwa, pharologanyo le tlogelo go senola Rremogolo jaaka e le modiredi.

❖ **Tsepamiso**

Dikgang tsa bodiredi di tlhagiswa ke mokwadi. Ke ka ntlha e go ka tweng ke ena a di itseng go gaisa ba bangwe ka gonne fa di ka bo di itsiwe ke yo mongwe wa bona (moanedi/moanelwa) di ka bo di tla tlhalosiwa ke ene e seng mokwadi. Ka jalo go ka twe dikgang tse tsa bodiredi di tsepamisiwa ke mokwadi gore di amogelwe ke mmuisi go nna tsa boammaaruri. Mokwadi o dirisitse thekeniki e go tlhagisa semelo sa ga Rremogolo sa maemo a a kwa tlase ka gonne a tlhalosiwa fa e le motho yo a direlang yo mongwe.

❖ **Leadingwa**

Malope (1977: 156) le Mothoagae le ba bangwe(1989: 538) ba tlhalosa lereo le ka go re ke lefoko le le adimilweng ke Setswana go tswa mo puong disele. Ba tsewedisetse pele tlhaloso ya bona ka go re leadingwa ga se boitaolo ba go dirisa mafoko a dipuo tse dingwe, mme ke tumelano ya beng ba puo go dirisa mafoko ao.

Monyaise o dirisa thekeniki ya leadingwa ka mokgwa o:

Fa a ntse a tsamaya a wela ntlo ya monna wa mogwebi a bidiwa **Sepanapodi**.... A bona tiro ya go tlhatswa dikhai, le go thusa mo thekisetso.

Go dirisitswe leadingwa, 'Sepanapodi' go tswa mo puong ya Seaforikane e leng 'Swanepoel' gore mmuisi a lemoge maemo a a kwa tlase a ga Rremogolo ka gonne a direla morafe o e seng wa gaabo. Go ka bo go dirisitswe mongwe kgotsa leina lengwe le lengwe la Motswana boemong ba go dirisa puo ya seeng . Ka jalo go ka twe Monyaise o dirisa thekeniki ya leadingwa go tlhagisa thekeniki e nngwe e leng ya pharologano fa a rulaganya dikgang tse di lebaganeng le semelo sa ga Rremogolo.

❖ **Pharologano**

Go ya ka Cohen (1973: 182) pharologano e kaya :

The juxtaposition of opposite details, concepts or people.

Puo ya ga Cohen e tlhalosa lereo le ka gore ke mokgwa wa go ganetsa wa dikgopolo tse di leng kgatlhanong. Sebate le ba bangwe (1994: 146) ba lebaganya lereo le, le maemo a a rileng ao a farologaneng. Maikaelelo ka thekeniki e, go ya ka Serudu (1989: 39) ke go tlhalosa kang kgotsa molaetsa wa mokwadi.

Nopolo e e leng fa godimo e bontsha fa Monyaise a dirisitse thekeniki e ya pharologano. Pharologano e e lemogiwa ka maemo a ga Sepanapodi le Rremogolo.

Sepanapodi o farologana le Rremogolo ka maemo ka gonne ena ke Mothomosweu yo o nang le dikgwebo, fa Rremogolo ena e le Mothomontsho yo o se nang sa gagwe, mme e bile o thapiwa ke Sepanapodi. Ka jalo maemo a bona a a farologana, ka gonne yo mongwe ke modidi (Rremogolo) fa yo mongwe e le mohumi (Sepanapodi).

Pharologano e nngwe e tlhagisiwa ke mmala wa bona ka gonne yo mongwe ke yo mosweu (Sepanapodi) mme yo mongwe ke yo montsho (Rremogolo). Go bontsha fa

thekeniki e ya mmala e tlhagisa fa maemo a ga Rremogolo a le a kwa tlase. Ka gale Bantsho ke bahumanegi le badiredi ba Basweu ba bahumi le badirelwa.

❖ **Tlogelo**

Tiragalo e e tlogetsweng mo nopolong e e fa godimo ke ya puisano ya go batla tiro ga Rremogolo kwa go Sepanapodi. Mokwadi o tlogetse tiragalo e ka gone a lemogile gore ga e botlhokwa gore e kwalwe ka gone mmuisi a e itse. Gape maikaelelo a mokwadi ka thekeniki e ke go potlakisa nako gore a kgone go tlhalosa tiragalo e e latelang e e botlhokwa ya fa Rremogolo a direla Sepanapodi gore maemo a gagwe a go nna modiredi a senoge.

Mo pharologantsong ya bobedi go tlhagisitswe tsepamiso, leadingwa, pharologano le tlogelo e leng dithekeniki tse di dirisitsweng go tlhalosa go nna modiredi ga Rremogolo. Dithekeniki tse, di tlhagisa molaetsa wa padi o o leng ka ga maitsholo.

▪ **Go tshwaelwa**

Go tshwaelwa ke pharologano ya boraro e Monyaise a e dirisang go tlhalosa maemo a ga Rremogolo. Fa a rulaganya dikgang tse di lebaganeng le pharologantsho e, a re :

Rremogolo a retologa ka bonako go ya go mo raya a re ga go a nna jalo...a iphitlhela mo mabogong a ga mmemogolo Lebogang. Ba ema ba geletse dikeledi mmemogolo go bo a tlhokile sebaka sa maikaelelo: Rremogolo go bo a itlhome malomaagwe a mo tshwaetse! Dimpetleke, ditšhotšha, dimalemela-gotlhe, ditšhampa le ditšhatšhaoka tsoora – Mothubatsela a Marumoagae, Motshweneng ke naiwa mmeleng, matlhong ga ke naiwe (ts. 60).

Mo nopolong e e fa godimo, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le nne e leng tlogelo, leele, kgakgamalo le poko go tsweledisa maemo a ga Rremogolo a a kwa tlase.

❖ **Tlogelo**

Se se lemosegang mo kgannyeng e e neetsweng fa godimo ke go re tiragalo ya go gana ga Rremogolo gore dikgomo ga di a tla le ene, di tlisitswe ke malomaagwe, ga e a kwalwa. Tiragalo e mokwadi o e tlogetse ka bomo ka gonne mmuisi o a e itse, e bile e ka se golofatse kgang le fa a e tlogetse.

Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki e ya tlogelo ka maikaelelo a go potlakisa nako, gore mmuisi a ngokege go buisetsa pele tiragalo e e latelang, ya go tlhokomelwa ga Rremogolo ke Lebogang.

❖ **Leele**

Mo puong e e nopotsweng fa godimo, mokwadi o dirisitse puo e e bofitlha ya leele go 'gelela dikeledi'. Ka puo ya ka gale go kaiwa go lela.

Tiriso ya puo e e fitlhegileng e, e lemosa mmuisi sengwe se se botlhokwa ka ga go lela ga Rremogolo. Dikeledi tsa ga Rremogolo ga di a lebagana le kutlobotlhoko, ke ka ntlha e mokwadi a dirisang leele le go senola bokao ba tsona bo bo tebileng ba go itumelela dikgomo tse a di tshwaetsweng ke malomaagwe le go amogelwa mo gae.

Ka go dira jaana mokwadi o tthagisa fa maitsholo a ga Rremogolo ka gonne a lebagane le go fetoga ga gagwe go nna motho yo o siameng.

❖ **Kgakgamalo**

Mokwadi a re :

Ba ema ba geletse dikeledi, Rremogolo go bo a itlhome malomaagwe a mo tshwaetse! (ts. 60).

Se se lemosegang fa ke gore mokwadi o dirisa thekeniki ya kgakgamalo fa a tthalosa dikgang ka ga go tshwaelwa ga Rremogolo.

Hornby (1974: 296) o tlhalosa lereo le la kgakgamalo ka go re ke:

Sudden short cry, expressing surprise, pain etc.

Puo ya ga Hornby e kaya gore letshwao le le tlhalosa maikutlo. Kruger (1993: 9) ena o bitsa kgakgamalo a re ke letshwao la kgotso. O tsweledisa pele puo ya gagwe ka go re:

...e ka nna kgakgamalo, kutlobotlhoko, tenego, kgalemelo,
tsiboso le kgatelelo.

Kruger o tlhalosa kgakgamalo jaaka e tlhagisa maikutlo a a farologaneng.

Mokwadi o rulagantse dikgang tsa gagwe ka go dirisa thekeniki ya kgakgamalo. Rremogolo o boa Makgoeng a sa solofelwa go fitlha a amogelesega kwa ntle ga dipotsolotso. Boemong ba go swabisiwa jaaka a ne a solofetse, o amogelwa ka mabogo oomabedi ke malomaagwe ka go mo neela boidiidi ba dikgomo. Kwa bokhutlong mokwadi o dirisa thekeniki ya kgakgamalo e e tsamaelanang le boitumelo.

Tiriso ya thekeniki e, e tlhagisa go fetoga ga Rremogolo go tswa mo mothong wa bogologolo yo o sa siamang go nna motho yo mošwa yo o siameng. Go lemosoga fa mokwadi a dirisa thekeniki ya kgotlhang ka fa gare ga thekeniki ya kgakgamalo.

❖ **Kgotlhang**

Go ya ka moo go tlhalositsweng ka teng go tlhagisitswe fa kgotlhang e baka kgogedi. Mabapi le dintlha tse di tlhagelelang mo tlhalosong ya kgakgamalo, Rremogolo o bonala a na le dimelo di le pedi tse di thulanang tsa motho wa bogologolo yo o bosula le motho yo mošwa yo o siameng. Ka jalo fa go bapisiwa dimelo tse, di bonagala di thulana mme di tlhole kgotlhang e e nnang teng magareng ga bosula le tshiamo.

❖ **Poko**

Mo tirisong ya mafoko a a bokete a: dimpetleke, ditšhotšha, dimalemela-gotlhe, ditšhampa le ditšatšhaoka tsoora-Mothubatsela a Marumoagae, motshweneng ke naiwa mmeleng, matlhong ga ke naiwe, go tla lemosega fa mokwadi a fetola thulaganyo ya gagwe ya dikgang e e mabapi le metara. Ka jalo go ka twe mokwadi fa, ga a sa anela, o a boka. Ke ka ntlha e go tweng o dirisa puo ya poko fa a tlhalosa dikgang tse di lebaganeng le go tshwaelwa ga Rremogolo, e le go ngoka mmuisi gore a tsibogele kgang e e botlhokwa e a e buang e.

Thekeniki e, e tlhagisa fa bohumi bo Rremogolo a tsenang mo go bona bo bo lebaganeng le maitsholo a gagwe a a fetogileng. Molaetsa o, mokwadi o o tlisa ka mokgwa wa poko.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di tshwanang le tlogelo, leele, kgakgamalo, kgotlhang le poko fa a rulaganya dikgang tsa gagwe tsa go tlhalosa go tshwaelwa ga Rremogolo. O tsweledisa pele dithekeniki tse go tlhagisa phetogo ya ga Rremogolo go tswa mo mekgweng ya gagwe ya bogologolo e e sa siamang go nna motho yo mošwa yo o siameng.

□ **Puo le ditiro tsa moanelwa**

Mo pading e ya Marara, mokwadi o rulagantse dikgang tsa gagwe gore molwantshiwa a ithadisetse mmuisi go le gonnye fa a bapisiwa le ka fa mokwadi ka boena a mo thadisang ka teng. Ka jalo go ka se nne le dikao di le kalo tse mo go tsona moanelwa yo a tlhagisang maemo a gagwe a kwa a bodidi ka teng. Sekao se se bonagalang sentle ke sa bodidi fela.

▪ **Bodidi**

Mokwadi o tlhalosa dikgang tsa bodidi ba ga Rremogolo ka go re:

Ke tsile go batla tiro, malome. Ga ke bolo go disa, mme ga ke bone go nthusa sepe gonne ga ke tshwaelwe sepe sa dilo tse ke di disang (ts. 7).

Dithekeniki tse di dirisitsweng ke mokwadi fa a tlhalosa bodidi ba ga Rremogolo ke tsepamiso, kelelo ya maikutlo, motifi le modirisopego.

❖ **Tsepamiso**

Mo nopolong e e fa godimo, go lemosega fa mokwadi a dirisitse thekeniki ya tsepamiso, ka gonne Rremogolo e le ena a tlhalosang dikgang tsa bodidi ka tlhamalalo, e seng mokwadi, moanedi kgotsa baanelwa ba bangwe. Mokwadi o dirisitse thekeniki e go tsepamisa dikgang gore e nne puo e e tlang ka moanelwa e le boammaaruri mo babuising. Ke go re moanelwa yo, o itse dikgang tse tsa go dila go gaisa ka gonne a itemogetse tsona.

Tiriso ya thekeniki e, e tlogelela babuisi pelaelo ya go batla go itse se se tla diragalelang Rremogolo morago ga puo e ya gagwe.

❖ **Kelelo ya maikutlo**

Fa a tlhalosa lereo le la kelelo ya maikutlo Abrams (1999: 299) a re:

... it is the name applied specifically to a mode of narration that undertakes to reproduce, without a narrator's intervention...

Se Abrams a se kayang ke go tlhagisiwa ga dikgang ke moanelwa mme go se ope yo a mo tsenang ganong. Ganz (1972: 211) ena a re:

... the writer represents the seemingly random impressions and feelings which the character has at a specific time...

Ka puo e Ganz o tlhalosa fa moanelwa a tlhagisa dikgang tse tsa gagwe mo nakong e e rileng mme o di bua fela go se tatelano epe e erileng mo go tsona.

Thekeniki ya kelelo ya maikutlo mokwadi o e diriisitse jaana.

Ke tsile go batla tiro malome. Ga ke bolo go disa, mme ga ke bone go nthusa sepe gonne ga ke tshwaelwe sepe sa dilo tse ke di disang (ts. 7).

Dikakanyo tsa ga Rremogolo tsa go batla tiro le go se kgotsofadiwe ke go disa ga di latelane. O simolola ka go batla tiro boemong ba go simolola ka go se kgotsofadiwe ke go disa a sa tshwaelwe sepe.

Mokwadi o totomatsa go tlhakatlhakana ga Rremogolo fa a tlhagisa dikakanyo tse ka gonne a feletswe ke boitshoko le tlotlo mo go malomaagwe. Tiriso ya thekeniki e, e godisa maemo a ga Rremogolo a bodidi.

❖ **Motifi**

Peck le Coyle (1984: 142) ba re:

Motif is a type of image or incident that occur frequently in text.

Ka puo e boratoriori ba kaya motifi e le tiragalo e e tlhagelelang ga mmalwa mo sekwalweng. Serudu (1989: 35) o atolosa kakanyo e ka go re e ka nna lefoko, tiragalo, polelwana kana lefokwana le le boelediawang mo sekwalweng. Fa a tsweledisa pele tlhaloso ya gagwe, Serudu a re motifi o ka dirisiwa go tlhagisa semelo sa moanelwa.

Mo nopolong e e tlhagisitsweng ka fa tlase go boelediwa lefoko 'sepe' gabedi fa gonne le le botlhokwa go tlhagisa semelo sa ga Rremogolo sa bodidi. Mokwadi o dirisitse thekeniki ya motifi go rulaganya dikgang tse di tiisang bodidi ba ga Rremogolo.

❖ **Modirisopego**

Fa a tlhalosa lereo le la modirisopego Kosch (1991: 166) a re:

It is a predictive, independent mood, which is able to distinguish tenses.

Ka puo e ya gagwe Kosch o tthalosa fa modirisoepo e le modiriso o lediri la ona le ikemetseng ka bolona, o e bileng o kgona le go farologanya dipaka. Cole (1995: 242) o tsweledisa pele kakanyo e ya ga Kosch ka go re modiriso o, o tlhagisa tiragalo ka pakajaanong, pakafetileng le pakatlang. Ka mafoko a mangwe, dipolelo tsa ona di bega tiragalo e e diragalang e bile di bua gore e diragala leng.

Mokwadi o dirisitse modirisoepo fa a re: (a) ke tsile go batla tiro, (b) ga ke bolo go disa le (c) ga ke tshwaelwe sepe sa dilo tse ke di disang. Go lemosega fa tiragalo ya modirisoepo e e reng: ke tsile go batla tiro, e ikemetse ka boyona, ke gore kang e e buiwang fa e utlwagala sentle mo ditsebeng tsa moreetsi, (Mafetlhefetlhe), ga e batle tshegetso.

Fa e le medirisoepo e mebedi e, e leng '**Ga ke bolo go disa**' le '**Ga ke tshwaelwe sepe sa dilo tse ke di disang**', e oketsa tthaloso ya modirisoepo wa ntlha, e seng go o tshegetsa ka gonne Rremogolo o ya go batla tiro jaana ka ntlha ya '**go disa**' a sa '**tshwaelwe**' sepe.

Thekeniki e, e lebagane le molaetsa wa leeto la go ya Makgoeng go ya go batla tiro.

Go fitlha ga jaana go ka twe mokwadi o dirisitse dithekeniki tse: tsepamiso, kelelo ya maikutlo, motifi le modirisoepo go kgontsha Rremogolo gore a godise maemo a gagwe a a kwa tlase.

□ **Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**

Dipuo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe di supa fa Rremogolo e le moanelwa wa maemo a a kwa tlase. Mo tshkatshekong ya maemo a go tla lebelelwa pharologano ya go **batla tiro**.

• **Go batla tiro**

Mo pharologantshong e ya go batla tiro, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le thataro e leng: modirisoepo, leele, leadingwa, letlhaodi, lesupi, tlogelo le tebelelo go senola maemo a ga Rremogolo a a kwa tlase.

❖ **Modirisopego**

Go setse go tlhalositswe gore modirisopego ke modiriso o o ikemetseng ka boona. Mokwadi ka molomo wa ga Mafetlhefetlhe a re :

Bagaetsho, ke lo begela ngwana wa lona, Mothubatsela, yo lo mo rebotseng go ya Makgoeng a itekanetse, mme jaanong o boa a kgaogile leoto; o tla a lo bapaletse mosadi wa basadi... (ts. 60).

Go lemosoga fa puo e, e theilwe mo godimo ga go ikemela ga dikakanyo. Ke go re kakanyo nngwe le nngwe e ikemetse ka boyona, ga e laolwe ke e nngwe. Mafetlhefetlhe o bega:

- (a) go kgaoga ga leoto la ga Rremogolo le
- (b) go tla ga gagwe le mosadi

Tse ke ditiragalo tse pedi tse di ikemetseng ka botsona tse di tlhalosang maemo a ga Rremogolo.

Thekeniki e, e tlhagisa o mongwe wa melaetsa ya padi e, e leng wa matlhotlhapelo, ka gonne go ya go batla tiro ga Rremogolo ka ntlha ya go se reetse, go mo tlholetse bogole.

❖ **Leele**

Mo puong e e fa tlase mokwadi o dirisitse leele fa a re:

...leoto le ha le setse mo ditlelemeng tsa Matikiri, le setse '**a ile letsholo**'. (ts. 60).

Puo e e ntshofaditsweng fa godimo ke leele ka gonne e le puo e e sa tlwaelegong. Bokao ba leele le, ke go re ke fa motho a ka emelela, a tsaya se a ka se tsayang a tswa ka fa gae go ya go batla dijo kgotsa tiro.

Mokwadi o dirisa puo e e fitlhegileng e gore mmuisi a ngokege mabapi le go tlhoka ga Rremogolo gore a bo a ye go batla tiro.

❖ **Leadingwa**

Snyman le ba bangwe (1989: 538) ba tlhalosa fa Setswana se adimile mafoko a le mmalwa mo dipuong di tshwana le Seaforikanse le Seesimane, ka gonne dipuo tse, di tlile ka didiriswa dingwe tsa ditso tsa Bophirima tse di sa fitlhelweng mo Setswaneng. Ba bua gore mafoko a a adimilweng a, a oketsa tlotlofoko mo puong ya Setswana.

Mokwadi o dirisitse leadingwa ka puo ya ga Mafetlhefetlhe fa a re:

Ka re se utlweng bothoko go bona a boa a ntse jaana, gonne leoto le ha le setse mo '**ditlelemeng**' tsa matikiri, le setse a ile letsholo. (ts. 60)

Lefoko le, **ditleleme**, ke leadingwa go tswa mo puong ya Seesimane, e leng 'clamp'. Ka Setswana le kaya dikgerekgere kgotsa ditshipi tse di tlhakatlhakaneng tse di diriswang kwa meepong. Ka jalo, go tlhoka mo ga Rremogolo ke gona go mo tlholetseng gore a ye go ikopanya le merafe esele ka gonne a batla tiro. Monyaise o dirisitse thekeniki e go tlhagisa fa maemo a gagwe a a kwa tlase a go direla batho ba bangwe jaaka Makgoa.

❖ **Letlhaodi**

Fa a tlhalosa lereo le la letlhaodi Cole (1975: 135) a re:

An adjective is a qualifying word.

Puo e ya ga Cole e kaya tiro ya letlhaodi ya go tthaola. Snyman le Mothoagae (1990: 27) ba katolosa tlhaloso e ya ga Cole ka go re letlhaodi le tthaola leina mo maineng a mangwe. Ba tsweledisa pele tlhaloso ya bona ka go re letlhaodi le ka diriswa jaaka sediri kana sedirwa sa polelo.

Mo thulaganyong ya puo ya mokwadi ka baanelwa ba bangwe, e bonala jaana:

Ke lo begela ngwana wa lona Mothubatsela, **yo lo mo rebotseng** go ya Makgoeng a itekanetse (ts. 60).

Sekapolelo se, '**yo lo mo rebotseng**', ke **letlhaodi** ka gonne le tthaola leina Mothubatsela mo bathong ba bangwe. Letlhaodi le le ka dirisiwa gape go nna **sediri sa polelo** jaaka, 'yo lo mo rebotseng' go ya Makgoeng a itekanetse.

Ka thekeniki e, Monyaise o senola Mothubatsela gore maemo a a gagwe a go tlhoka a mo gapeleditse go ya go batla tiro kwa Makgoeng.

❖ **Lesupi**

Cole (1982: 130) o tthalosa lesupi ka go re:

Demonstrative pronouns are words used in reference to things which are in sight.

Se Cole a se kayang fa godimo ke go re **masupi** a **diriswa go supa sediriswa kana motho** yo go buiwang ka ga gagwe. Ntsime le Kruger (1988: 142) ba atolosa tthaloso ya ga Cole ka go bua ka ga popego **ya lesupi fa le bopilwe ka modi (y) le thuanyi sediri (o)**. Basekaseki ba, ba tthalosa gore **lesupi le na le maemo a le mararo** e leng **maemo a ntlha** mo le kayang gore **leina le le supiwang le gaufi le mmui, maemo a bobedi** mo le kayang gore **leina le le supiwang le gaufi le mmuisiwa**, fa **maemo a boraro** ona, a supa mo le kayang **kgakala le mmui le mmuisiwa**.

Go ya ka fa '**yo**' e dirisitsweng ka teng fa godimo, go lemosega gore ke lesupi la maemo a ntlha ka gonne le supa motho yo go buiwang ka ga gagwe, e leng Mothubatsela, a le gaufi le mmui, e leng Mafetlhefetlhe. **Popego ya lesupi 'yo'**, go bonala fa e le **modi 'y'** le **thuanysediri 'o'** go tswa go '**mo**' wa tlhogo ya leina la **setlhopho sa ntlha**.

'**Yo**' e supa Mothubatsela a le gaufi le Mafetlhefetlhe e seng fela ka lefelo, mme le ka kamano ya bolosika. Ka ntlha ya botsalano bo, o fiwa tiro ke Mafetlhefetlhe, e leng malomaagwe, fela ga a e kae e le tiro e e ka ikanngwang. Ke ka moo a e tlogelang a ya go batla e e ratwang ke ena kwa Makgoeng.

Mokwadi o dirisa thekeniki e, go senola semelo sa ga Mothubatsela se se lebaganeng le maitsholo a a sa useng pelo a gagwe.

❖ Tlogelo

Mosehla (2000: 153) o tthalosa gore mokwadi o ka tsamaya **a tlogela ditiragalo dingwe** fa a ntse a kwala ka gonne a le makgabe a dipapetla mme a batla gore ditiragalo tsa sekwalwa sa gagwe di fele ka bonako. Ka jalo, a re ditiragalo di omiwa fela mme se, se oketsa kgogedi mo sekwalweng.

Mo nopolong e e tlhagisitsweng fa godimo, go lemosega fa mokwadi a tlogetse tiragalo ya go tthalosa mosadi wa Makgoeng wa ga Mothubatsela. Mokwadi o tlogetse tiragalo e ka a lemoga gore ga e botlhokwa ka gonne e itsege mo go mmuisi, mme sa gagwe e le go potlakisa nako gore a fetele mo tiragalong e e latelang e e botlhokwa ya go amogela Mothubatsela mo gae le go abelwa dikgomo.

Tiragalo e, le fa mokwadi a e tlogetse e kete ga e botlhokwa, fela e a tlhokega ka gonne e le mabapi le go ngoka mmuisi gore a buise sekwalwa go ya pele gore a tle a lemoge lerato le Mafetlhefetlhe a le bontshang Mothubatsela ka go mo tshwaela dikgomo

❖ Tebelelo

Go ya ka Beckson le Ganz (1961: 171) tebelelo ke mokgwa o dikgang di ka bonwang ka teng, ke gore, ka fa dikgang tsa sekwalwa di ka tthalosiwang ka teng ka leitlho la moanedi. Lazarus le Smith (1983: 122) ba tlaleletsa tthaloso e ka go re mokwadi wa sekwalwa a ka dirisa moanedi kgotsa moanelwa go anela dikgang tsa sekwalwa sa gagwe.

Seemo sa Mothubatsela fa a ne a tlogela legae a ya Makgoeng le fa a boela mo gae a tswa Makgoeng se tthalosiwa ke moanelwa yo mongwe, e leng Mafetlhefetlhe, e seng mokwadi ka boena, ka gonne ke ena a mo itseng go gaisa. Se se raya gore ke ena a nang le kitso ya dikgang tse tsa ga Mothubatsela go gaisa batho ba bangwe. Ka jalo dikgang tse, mmuisi o di amogela ka phuthologo ka gonne e le tsa boammaaruri.

Mosola wa thekeniki e, ke go tlhagisa fa molaetsa wa padi wa leeto la go ya Makgoeng le go boela gape mo gae.

4.1.2.2 Kakaretso

Fa go ne go sekasekwa maemo a a kwa tlase a molwantshiwa go dirisitswe dithekeniki di le supa tsa **modirisopego, leele, leadingwa, letlhaodi, lesupi, tlogelo** le **tebelelo** go rulaganya ditiragalo tse di lebaganeng le pharologantsho ya go batla tiro ga gagwe. Mokwadi o dirisitse **lesupi** le **tlogelo** go senola molaetsa wa maitsholo a ga Mothubatsela. Go tswelala pele o dirisitse gape thekeniki ya **tebelelo** go tshalosa '**pikareseki**' e e lebaganeng le leeto la ga Mothubatsela go tloga mo gae go ya Makgoeng le go tloga kwa Makgoeng go boela gae. Mokwadi o dirisitse gape **leele** go ngoka mmuisi gore a buisetse sekwalwa se pele.

Monyaise o ruma dikgang tse tsa go batla tiro ga Mothubatsela ka go dirisa thekeniki ya **modirisopego**, e e leng malebana le matlhotlhapelo.

Le fa go ya ka thulaganyo e e fa godimo dithekeniki tse di lebagane le molaetsa le kgogedi ka go farologana, bosupa ba tsona di tlhagisa le go godisa maemo a a kwa tlase a ga Mothubatsela.

4.1.2.3 Molwantshi : Mafetlhefetlhe

□ Puo ka Mokwadi

Molwantshi wa padi ya *Marara* ke Mafetlhefetlhe, yo o tshalosiwang e le motho wa maemo a a kwa godimo, mme gape a le bokoa mo dintlheng dingwe, go supa fa e le motho wa nama le madi.

○ Maemo a a kwa godimo

Mafetlhefetlhe ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo. Mo tlotlhomisong ya maemo a a gagwe, go tlhagelela pharologantsho e le nngwe fela, ka ga maemo a a gagwe. Pharologantsho e, ke e e lebaganeng le bohumi.

▪ Bohumi

Mafetlhefetlhe ke moanelwa wa maemo a a kwa godimo ka gonne o na le dikgomo. Mokwadi o tshalosa maemo a ka go re :

Mafetlhefetlhe a dumedisa sa a le kgakala... A itse go dumedisa le batho ba ba neng ba phuthegetse kwa goora –

Marumoagae ka go bona bontsintsi jwa medimo e e nko e metse (ts. 60)

Go tswa mo kinolong e go tla lemosega fa mokwadi a dirisitse dithekeniki di le tharo tsa **motifi, letlhalosi la felo** le **leele** fa a tlhagisa maemo a, a ga Mafetlhefetlhe.

❖ **Motifi**

Motifi ke nngwe ya dithekeniki tse di dirisiwang ke mokwadi ka go boeletsa lefoko kana polelo e le nngwe ga mmalwa, ka maikaelo a go tlhagisa se a ratang go se tlhalosa.

Mo puong ya mokwadi e e fa godimo, go bonala fa go boeleditswe lefoko 'dumedisa' gabedi mo tiragalong ya ntlha le ya bobedi. Go bontsha gore ka go dira jalo, Mafetlhefetlhe o tlhagisa tlhompho e a nang le yona, e a e bontshang batho ba ba kokoanetseng kwa gaabo Mothubatsela. O diragatsa tsamaiso e ya ditumediso ka mokgwa wa setso. Tlhompho e, e senola maemo a gagwe a a siameng.

❖ **Letlhalosi la felo**

Ntsime le Kruger (1988 :305) ba tlhalosa fa **letlhalosi la felo** e le letlhalosi le le tlhalosang gore tiro e e kaiwang ke letiro e direlwa fa kae. Le Roux le ba bangwe (1991: 180) ba re :

*These adverbs are used with the disjunctively written prefixes **mo, fa, and kwa** to convey a more precise notion of locality.*

Basekaseki ba, ba tlhagisa fa go na le matlhalosi mangwe a a dirisang dipopi **mo, fa** le **kwa** go tlhalosa mafelo a go buiwang ka ga ona. Ba ruma tlhaloso ya bona ka go re matlhalosi a mangwe a felo a dirisa mogatlana **-ng** go kaya lefelo, fa a mangwe e le **maina** a mafelo.

Mokwadi o dirisitse **letlhalosi la felo** e leng **kwa goora Marumoagae** fa a senola bohumi ba ga Mafetlhefetlhe. Lefoko le ke letlhalosi la felo ka gone le dirisitse popi **kwa** go kaya lefelo le Mafetlhefetlhe a tshwaelang Rremogolo dikgomo kwa go lona. Ka jalo lefelo le le botlhokwa ka gone le tlhagisa bohumi jwa ga Mafetlhefetlhe.

Mokwadi o tlhophile thekeniki e gore a kgone go baya mo pepeneneng maemo a a kwa godimo a ga Mafetlhefetlhe, a a lebaganeng le bohumi.

❖ **Leele**

Mo puong ya ga Monyaise e e fa godimo, go lemosega fa a dirisitse **leele** e leng '**medimo e e nko e metse**', ka gonne e le puo e e fitlhegileng. Ka puo ya ka metlha **go kaiwa dikgomo**. Mokwadi o dirisitse puo e e bofitlha boemong ba go dirisa puo ya ka metlha gore mmuisi a tle a lemoge sengwe se se bothokwa mabapi le bodiidi ba dikgomo, ka gonne fa a ka dirisa puo ya ka metlha, ga go ye go nna le kgogedi.

Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki e, go ngoka babuisi gore ba buisetse sekwalwa pele gore ba tle ba utlwe kgang e e latelang ya ga Mafetlhefetlhe fa a abela Rremogolo dikgomo, go bontsha go itsholela mo ga gagwe.

Mo tshekatshekong ya maemo a ga Mafetlhefetlhe a a kwa godimo, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo tsa **motifi**, go senola maitsholo a gagwe a a siameng, **letlhalosi la felo** go baya bohumi ba gagwe mo pontsheng le **leele** go baka kgogedi gore babuisi ba rotloetsege go buisetsa sekwalwa pele. Dithekeniki tse di dirisitsweng fa godimo, di bontsha gore Mafetlhefetlhe ke motho wa maemo a a kwa godimo e bile gape yo o nang le sa gagwe.

□ **Puo le ditiro tsa moanelwa**

Dikgang tsa padi ya *Marara* di rulagantswe gore molwantshi a omiwe fela ka nako gore a retelelwe ke go ithadisetsa babuisi ka botlalo. A go lekane gee go dirisa pharologantsho e le nngwe fela ya bohumi eo ka yona moanelwa ya a senolang maemo a gagwe a a kwa godimo.

▪ **Bohumi**

Monyaise o senola bohumi ba ga Mafetlhefetlhe ka kgang e :

E le gore dinamanyane di setse le mang? (ts. 7)

Mokwadi o baakantse puo e ya ga Mafetlhefetlhe ka dithekeniki di le tharo e leng **puisano, kgelekiso** le **kemedi** go tlhagisa bohumi ba gagwe.

❖ **Puisano**

Fa a tlhalosa lereo le la puisano Baldick (1990: 56) a re ke:

...spoken exchanges between or among characters in a dramatic or narrative work, or a literary form in a prose or verse based on a debate or discussion, usually between two speakers.

Se se botlhokwa mo puong e ya ga Baldick, ke go re **puisano** e ka nna ya baanelwa ba le babedi kgotsa go feta, ba buisana mo sekwalweng. Go tswaledisa pele tlhaloso e ya ga Baldick, Groenewald (1993: 49) ena a re puisano ke tebelelo e e rileng e e emetseng boammaaruri. Puo e, e tthagisa fa boammaaruri bo, bo tthagiswa ke baanelwa, e seng mokwadi kgotsa moanedi.

Monyaise o dirisitse **puisano** jaana:

E le gore dinamanyane di setse le mang? (ts. 7).

Kgang e ke puisano e e leng fa gare ga baanelwa ba le babedi, e leng Mafetlhefetlhe le Rremogolo ka ga tlhokomelo ya dikgomo tsa ga Mafetlhefetlhe. Mokwadi o dirisa Mafetlhefetlhe le Rremogolo go bua ka ga ditiragalo tse di ba amang tsa go tlhokomela dikgomo. Fa kgang e, e buiwa ke baanelwa ba e nna le kgogedi ka gonne e lebagane le nnete. Ke ka ntlha e mmuisi a e amogelang ka pelo e e oleng ka gonne e na le boammaaruri.

Tiriso ya thekeniki e, e lebagane le go tthagisa fa motlhape wa ga Mafetlhefetlhe o tlogetswe o se na motlhokomedi.

❖ **Kgelekiso**

Go ya ka Baldick (1990: 189) **kgelekiso** ke:

...a question asked for the sake of persuasive effect rather than a genuine information.

Puo e, e tlhalosa gore **kgelekiso** e kaya potso e e tlhotlheletsang go tthagisa karabo e e itsiweng. Serudu (1989: 41) a re ke potso e e bodiwang mme karabo ya teng e sa tlhokege. A re mokwadi o tlhotlheletsa mmuisi gore a mo reetse ba tle ba kgone go

eletsana ka ga kgang e a e buang. Se, se kaya gore mmuisi le ena a nne le seabe mo sekwalweng:

E le gore dinamanyane di setse le mang? (ts. 7).

Potso e ya ga Mafetlhefetlhe e na le karabo e e reng ga di a sala le ope, ka gonne motlhokomedi wa tsona e le yo a tlile mo Makgoeng. Kgang e, e a gakgamatsa ka gonne e le potso e e bodiwang jaana karabo ya teng e ntse e itsiwe.

Thekeniki e, e botlhokwa ka gonne e tlhagisa fa phoso e e diragetseng ya go tlogela dikgomo di se na motlhokomedi.

❖ **Kaediso**

Peck le Cole (1993: 153) ba tlhalosa **kaediso** e le:

... a figure of speech in which the name of an attribute of a thing is substituted for the thing itself.

Abrams ena a re:

In metonymy (Greek for "a change of name") the literal term for one thing is applied to another with which it is closely associated, because of contiguity in common experience.

Puo ya ga Abrams e tlhagisa botlhokwa ba dikakanyo di le pedi tse di tsamaelanang, k.g.r. karolo e akaretsa bogotlhe fa le bona bo akaretsa karolo.

Mo puong ya ga Mafetlhefetlhe go tlhagelela lefoko dinamanyane le le dirisitsweng go ya ka thulaganyo ya thekeniki ya kaediso. Lefoko le, 'dinamanyane' le dirisitswe mo maemong a dikgomo. Ka jalo go lemogiwa botsalano bo bo leng teng fa gare ga dinamanyane le dikgomo ka gonne fa go twe dinamanyane go a bo go kaiwa dikgomo, fela jalo le fa go buiwa ka dikgomo go a bo go akarediwa le dinamanyane.

Mokwadi o dirisa 'dinamanyane' go kaela dikgomo go senola go tsamaelana ga dinamanyane le dikgomo, ke ka ntlha e di batlang tlhokomelo. Se se botlhokwa se Monyaise a se tlhagisa ka dinamanyane ke tlhokomelo e e tshwanetseng go fiwa

dikgomo ka gonne di kaelwa ka go tlhokomelwa ga dinamanyane, selo se e leng tiro ya ga Mothubatsela.

Monyaise o tlhagisa gore fa dikgomo tse di ka tlhoka tlhokomelo ya ga Mothubatsela, gone di tla phatlalala mme bobedi bo, e leng Mafetlhefetlhe le Mothubatsela bo tla tlhoka se bo tla tshelang ka sone, ke gore bohumi bo bo leng teng, ka mo gae bo tla fela mme ba felelets a le batlhoki.

Malebana le dithekeniki tse di dirisitsweng tsa **puisano**, **kgelekiso** le **kaediso** go lemogiwa go senolwa ga maemo a ga Mafetlhefetlhe a go nna le leruo. Monyaise o dirisitse dithekeniki tse go mo kgontsha le gore a gatelele go se kgotsofale ga gagwe ka ntlha ya fa dikgomo di tlogetswe di se na motlhokomedi.

□ **Puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**

Mo pading ya *Marara*, go lemosega fa go se na maemo a molwantshi a bohumi a tlhalosiwang teng ka botlalo ke baanelwa ba bangwe. Moanelwa a le mongwe yo o buang ka molwantshi ke Lebogang mo tsebeng ya 57 fa a begela Rremogolo gore malome wa bona, Mafetlhefetlhe, o tlotse a ba jetse nala, e bile a re a mo dumedise. Ka jalo, karolo e e lebaganeng le tlhaloso ya semelo sa ga Mafetlhefetlhe ka baanelwa ba bangwe, ga e ne e sekasekiwa mo tlhotlhomising e.

4.1.2.4 Molwantshiwa : Rremogolo

○ **Moanelwa yo o nang le makoa**

Rremogolo ke moanelwa yo o nang le makoa. Tlhaloso le tlhagiso ya makoa a gagwe di latela lenane le:

- tse di buiwang ke mokwadi.
- puo le ditiro tsa molwantshiwa ka boene.
- puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe.

□ **Tseo di buiwang ke mokwadi ka ga molwantshiwa**

Makoa a ga molwantshiwa a tlhagelela jaana:

- boikotlhao

- go se fetiwe ke mosese
- go tlhoka ponelopele

▪ **Boikotlhao**

Mokwadi o dirisa pharologantshe e ya boikotlhao go tlhalosa Rremogolo jaaka a tlhagelela ka matlhakore a mabedi e leng (a) la motho yo o sa siamang (yo kwa tshimologong a tletseng ka diphoso) le (b) yo o siameng (yo kwa bokhutlong a fetogileng go nna mosiami).

Mo pading ya *Marara* go tla lemosega fa go dirisitswe thekeniki e le nngwe fela ya leele go tlhalosa boikotlhao bo ba ga Rremogolo. Mokwadi o tlhagisa thekeniki e ka go re:

Rremogolo **a rita ka marago** mo sennong, e le gone a ikotlhaelang bosilo jo mo lerileng Kgapamadi (ts. 7).

Go 'rita ka marago', e dirisitswe go ya ka thulaganyo ya thekeniki ya leele. Leele jaaka go setse go tlhalositswe, ke tiriso ya puo e e fitlhegileng e mokwadi a e dirisang go kaya se sengwe se se rileng le go baka kgogedi mo sekwalweng sa gagwe. Tota mokwadi ka 'go rita ka marago' le go tlhoka boiketlo ga Rremogolo mo sennong o kaya sengwe se se kokonelang, ntswa go se sepe. O dirisa puo e e bofitlha go ngoka mmuisi gore a buisetse sekwalwa pele gore a tle a lemoge tlhobaelo e ya ga Rremogolo, a tlhobaediwa ke sengwe se se mo tshwenyang mo moweng ka ntlha ya go re :

- o malomaagwe a itebagantse le ena ka go mmotsolotsa dipotso mabapi le dikgomo, le
- o gore o reteletswe ke go diragatsa ditaelo tsa motsadi.

Ka jalo thekeniki e, e tlhagisa molaetsa wa padi ka go re fa motho a tlhoka maitsholo o tla wela mo mathateng.

▪ **Go se fetiwe ke mosese**

Mokwadi o tlhalosa Rremogolo e le motho yo o sa fetiweng ke mosese. O bua gore Rremogolo le molekane wa gagwe ba ne ba tsena mo ntlong nngwe, ba nna mo phaposing ya maitiso. Fa Lebogang a sena go tsena mo phaposing e go tla go ba dumedisa.

A ema mo kgorong Rremogolo a bogetse maatlametlo a tiro tsa tsopa la montsho le atlegile mo popong, e kete e rile go twe, **matlho diala ga a jele ope sepe**, ga bo go no go tewa ene. A ema motsotso o le osi fela, mme Rremogolo a eletsa e kete o ka bo a emetse ruri gore e re motho go bona, a **tswe mo seretseng** a tsee maemo a gagwe ka fa tsholofetsong ya magodimo... (ts. 9-10).

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tlhano e leng **tsepamiso, modirisopego, seane, leele**, le **tlogelo** go tlhagisa fa ka fa Rremogolo a ratang basadi ka teng.

❖ **Tsepamiso**

Tsepamiso e setse e tlhalositswe ka go re ke ka fa mokwadi a bonang dikgang ka teng le ka fa a di tlhalosang ka teng.

Puo ya mokwadi e e mabapi le go rata basadi ga Rremogolo, go lemosega fa mokwadi e le ena a senolang makoa a a ga Rremogolo. Tota dikgang tse tsa go rata basadi di ka bo di ne di tlhalosiwa ke baanelwa ba ba tshelang le Rremogolo ka gonne e le bona ba ba di itseng go gaisa mokwadi. Dikgang tse di a gakgamatsa mo go mmuisi ka gonne a ne a letile go di utlwa di tla ka baanelwa ba bangwe, ntekwane ga go nne jalo. Mo boemong ba gore dikgang di tlhalosiwe ke baanelwa ba, di tlhalosiwa ke mokwadi ka nama, ke ka ntlha e di gakgamatsang. Mokwadi o tlhalosa dikgang tse ka a bona baanelwa ba sa ikemisetsa go dira jalo ka gonne ba tsamaya mmogo mo mekgweng e ya bona e e sa amogeleseng.

❖ **Modirisopego**

Go setse go tlhalositswe gore ka modirisopego go kaiwa modiriso o lediri la ona le ikemetseng ka bolona, mme le sa ikaega ka madiri a mangwe.

Mo nopolong e e fa godimo, modirisopego o tlhagelela mo dipegong tse di latelang:

- Rremogolo o bogetse bontle ba ga Lebogang.
- Rremogolo o eletsa e kete Lebogang a ka emela ruri mo kgorong.

- Rremogolo o batla go bua maikutlo a gagwe.

Dipolelo tse ka boraro ba tsona di a bega. Ya ntlha e bega ka ga lerato la ga Rremogolo mo go Lebogang, ya bobedi e lebagane le bontle ba ga Lebogang bo bo sa teneng matllho a ga Rremogolo go bogela, fa polelo ya boraro yona e bega ka ga go ntsha maikutlo ga Rremogolo mo go Lebogang gore o a mo rata. Ka jalo dipolelo tse di lebagane le lerato la ga Rremogolo mo go Lebogang. O mo rata jaana ntswa a sa mo itse, e le la ntlha a mmona, a ise a ke a mmone le gore ke motho wa mofuta mang.

Thekeniki e, e godisa go rata basadi ga ga Rremogolo.

❖ Seane

Beckson le Ganz (1995: 217) ba tlhalosa **seane** ka go re :

A proverb is a short popular saying, generally an observation or a piece of advice. Though it may be attributed to an individual, as some of the Biblical proverbs are attributed to Solomon and others, most proverbs are anonymous products of the folk.

Se se tlhagisiwang ke puo e ya Beckson le Ganz ke gore **seane** ke tiriso ya puo e e nang le tshedimose tso ya maitemogelo a a le pang botshelo ka kakaretso. Abrams (1999: 8) ena a re seane se na le nnete e e amogelesegang mo matshelelong a batho.

Puo e e leng fa godimo e e mabapi le makoa a ga Rremogolo, go lemosega fa mokwadi a dirisitse thekeniki ya seane fa a re '*matlho diala ga a jele ope sepe*'. Mokwadi o dirisa puo e e seng ya ka gale go ngoka mmuisi gore a tlhokomele se a se buang, ka ge se le botlhokwa. Puo e ya mokwadi e e bofitlha. '*matlho diala ga a jele ope sepe*' e kaya go kgotsofatsa matlho ka go bogela bontle ba popo ya magodimo e e buletsweng botlhe go ka e bogela. Tlhaloso e, ke puo ya ka gale fa mokwadi ena a e bua ka puo e e fitlhegileng ya **seane** go tlhola kgogedi.

Go rata go bogela basadi mo ga Rremogolo go senola semelo sa gagwe sa go se fetiwe ke mosese.

❖ **Leele**

Jaaka go setse go tthalositswe, leele ke tiriso ya puo e e bofitlha, e gantsi e sa tsamaelaneng le popego ya se se buiwang.

Mokwadi o tlhagisa thekeniki ya leele ka go re :

A ema motsotso o le osi fela, mme Rremogolo a eletsa e kete
o ka bo a emetse ruri gore e re motho go bona **a tswe mo
seretseng** (ts. 9-10).

'Go tswa mo seretseng' ga se puo yaka gale, ke e e bofitlha. Puo e e bonolo e mokwadi a ka bong a e dirisitse boemong jwa, **go tswa mo seretseng**, ke go tswa mo mathateng. Mokwadi o itlhophela go dirisa puo e e bofitlha ka gonne go na le sengwe se se botlhokwa se a ratang gore mmuisi a se lemoge, e leng mathata a lerato le le fisang Rremogolo pelo, le a ratang Lebogang ka lona.

Mokwadi o rulagantse puo e ya gagwe ka tiriso ya thekeniki e, go ngoka maikutlo a mmusi gore a tle a lemoge semelo sa ga Rremogolo se se senolang makoa a gagwe, a a malebana le go rata basadi.

❖ **Tlogelo**

Thekeniki e nngwe e mokwadi a sa ntseng a e tlhagisa mo puong ya gagwe e e fa godimo, ke ya **tlogelo**. Kgang ya gore Rremogolo a nyale Lebogang, ga e a kwalwa, e tlogetswe. Maikaelelo a mokwadi ka ga go tlogela kgang e ke go ngokela mmuisi mo setlhangweng sa gagwe gore a se buise go ya pele. Mmuisi o fisegela go tswelala pele ka go buisa sekwalwa gore a tle a kopane le kgang e e tlogetsweng e kwa pele mo sekwalweng, ka gonne e bile mokwadi a e tlogetse ka bomo go baka kgogedi. Kwa bokhutlong kgang e mmuisi a fisegelang go e utlwa mo sekwalweng o a e fitlhela e bile e a diragala, k.g.r. Rremogolo o nyala Lebogang.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse tlhano tse di umakilweng go tthalosa semelo sa ga Rremogolo sa go nna le makoa a go se fetiwe ke mosese. O dirisitse thekeniki ya **tsepamiso** go tlhagisa fa maitsholo a a gagwe a go rata basadi, a dirisa **modirisopego** fa a bega lerato la ga Rremogolo mo go Lebogang. O tsweledisa pele tthaloso ya gagwe ya go rata basadi ga ga Rremogolo ka tiriso ya puo e e bofitlha ya **seane** le **leele** go

ngoka mmuisi gore a lemoge semelo sa moanelwa yo se se mabapi le makoa a a gagwe. Mokwadi o digela ka tiriso ya thekeniki ya tlogelo, e le yona e nang le kgogedi go gogela mmuisi mo go buisetseng sekwalwa pele gore a tle a lemoge gore kgang e, e tlogetsweng e e a diragala kwa pele, k.g.r. Rremogolo le Lebogang ba a solofetsana gore ba tla kgaogannwa ke loso mo lenyalong la bona.

▪ **Go tlhoka ponelopele**

Monyaise o tthagisa Rremogolo e le moanelwa yo o retelelwang ke go bonela pele mathata a a tla mo diragalelang. Morago ga fa Rremogolo a sena go itsalanya le mosimane wa Mongwaketsi, mokwadi o tthalosa jaana :

Rremogolo a ikgoga ka morago mo mosimaneng wa Mongwaketsi. Fa tsatsi la tshipi le tswa a lebe Ditankeng go jela molekane wa gagwe wa Mmatlhonyane, nala (ts. 16).

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi e leng **leele** le **letlhalosi la felo** go tthagisa fa go tlhoka ponelopele ga ga Rremogolo.

❖ **Leele**

Monyaise o tthagisa thekeniki ya **leele** fa a rulaganya dikgang tsa padi e ya gagwe. O dirisa '**go ikgoga ka marago**' le '**go ja nala**'. **Leele** la ntlha le kaya go kgaotsa kana go tlogela tiro e e rileng. La bobedi lona le kaya go eta. Tlhaloso ya maele a ka bobedi e mabapi le Rremogolo fa a tlogela ditiro tse di sa siamang mme a dira ditiro tse di siameng, ka gonne '**go ikgoga ka morago**' go kaya go tlogela ditiro tse di bosula fa '**go ja nala**' go le mabapi le leeto la go tlogela bosula go ya kwa tshiamong.

Thekeniki e tota e lebagane le sekasetlhoa sa padi e, ka jalo e botlhokwa ka gonne e amana le maphetsogo a thulaganyo ya ditiragalo tsa padi. Maphetsogo a a thulaganyo ya ditiragalo e kete a tlisa mmuisi gaufi le setlhoa, k.g.r. e nna sekasetlhoa. Ka jalo a siamisa le go atametsa mmuisi gaufi le setlhoa tota.

❖ **Letlhalosi la felo**

Go setse go kailwe gore **letlhalosi la felo** ke letlhalosi le le tlhalosang gore tiro e e rileng e direlwa fa kae. Go tsweledisa pele tlhaloso ya lereo le go ka anamiswa ka go re matlhalosi a felo a dirisa matlamo **mo, fa** le **kwa** kgotsa mogatlana **-ng** go kaya mafelo

a go buiwang ka ga ona, mme a mangwe a dirisa **maina** go kaya mafelo a a tlhalosiwang.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya **dipopi tsa matlhalosi** a felo e leng letlama **mo** le mogatlana **-ng**. Thekeniki e, e mabapi le go tlhalosa lefelo le le sa siamang le Rremogolo a le tlogelang ka gonne a sokologela kwa tshiamong.

Go bonala fa Monyaise a dirisa dipopi tse pedi tse tsa matlhalosi a felo ka maikaelelo a go tlhagisa fa mofuta o wa mafelo ka gonne a sa siama.

Mo tshekatshekong ya semelo sa ga Rremogolo yo o nang le makoa a go tlhoka ponelopele, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi e leng **leele** le **letlhalosi la felo**. Go lemosegile fa thekeniki ya leele e lebagane le sekasetlhoa sa padi e ka gonne e amana le maphetsogo a thulaganyo ya ditiragalo tsa padi e, ao a tliang mmuisi gaufi le setlhoa. Malebana le thekeniki ya **letlhalosi la felo** go tserwe dipopi di le pedi tsa **mo** le **-ng**. Botlhokwa ba tlhaloso ya dipopi tse pedi tse ke go tlhagisa mofuta o wa lefelo gore o bonagale ka gonne go se na tshiamo kwa teng.

□ **Puo le ditiro tsa molwantshiwa**

Mo pading e ya *Marara*, go lemosegile fa karolo e ya go senola makoa a molwantshiwa e sa tlhagelele go le kalo. E bonagala go le gonnye mo tsebeng ya 23 mo moanelwa yo a omilweng fela ka tšhono ya go ka ithadisetsa babuisi. Ka jalo, makoa a, a gagwe a tla sekasekiwa go lebeletswe pharologantsho e le nngwe fela, e leng ya go rata ntwā.

▪ **Go rata ntwā**

Rremogolo o ne a tsamaya le Basetsaneng fa ba tla kopana le banna ba le babedi mo mmileng. Banna ba, ba ne ba le mo mokgapheng wa ntwā kगतलhanong le Rremogolo le fa ene a ne a sa lemoge se. Bobedi ba bona banna ba, bo ne ba tllhasela Rremogolo, mme ga simolola go fofa mabole ka go ya ka ene a ne a tllilwe ka fa a ratang teng. Fa a itlhalosa makoa a a gagwe a go rata ntwā a re :

Ga go na go re a re tsamae, ha go setse go ntse jaana. Nka mpa ka kgaoga letsogo; banna ba ba mo maikaelelong. Go siame. E

tle e re re tla ja monate, e be e le ha go ntse jaana...Tlang!
(ts.23).

Mo nopolong e, go lemosega fa mokwadi a dirisitse dithekeniki di le thataro e leng **kganetso, leele, modirisotlwaelo, tlogelo, modirisotaelo** le **kgakgamalo**.

❖ **Kganetso**

Simpson le Weine (1989: 298) ba tlhalosa kganetso fa e le:

The action of denying or of making statement involving the use of 'no', 'not' or 'never'.

Puo e e raya gore kganetso e tlhagisa fa go ganetsa kakanyo/dikakanyo tse di rileng. Edwards (1967: 458) ena a re:

It may be something that somebody does like denying what one has said, or the answer 'no' to a question, but its full expression is generally a sentence. One sentence or statement may be the negation or denial of another, or we may call a statement simply a negation or a negative statement.

Se Edwards a se tlhagisa ka puo e ya gagwe ke go re kganetso ga e tlhagelele ka popikganetso 'nnyaa' fela mme e ka bontshiwa gape le mo dipolelong. Ntsime le Krüger (1988: 335) bona ba re ka Setswana kganetso mo dipolelong e diragadiwa ka dipopi **ga** le **se** mme **-a** wa bofelo wa lediri a fetogele go **-e**.

Mo nopolong e e fa godimo, go tla lemosega fa karolwana e e tlhagisang kganetso e le: '**Ga go na a re tsamae, ha go setse go ntse jaana**', ka gonne e kwadilwe ka popi ya kganetso e leng '**ga**' mme lediri la bo le felela ka tumanosi **-e**. Mokwadi o dirisitse **ga**, go tlhagisa fa go tlhoka maitsholo ga ga Rremogolo ka gonne a ganelela mo lefelong le le se nang tshiamo.

Thekeniki e, e senola semelo sa moanelwa yo se se supang makoa a go rata ntwala.

❖ **Leele**

Go setse go tthalositswe mo dikarolong tse di fetileng gore leele ke karolo nngwe ya puo e e bofitlha e e dirisiwang ke mokwadi go tlhola kgogedi kana go tlhagisa fa molaetsa mo sekwalweng sa gagwe.

Monyaise o tlhagisa thekeniki ya leele ka maele a le mabedi fa a rulaganya dikgang tse di mabapi le makoa a ga Rremogolo. O dirisa '**go kgaoga letsogo**' le '**go ja monate**'. Ka puo e e tlwaelegileng leele la ntlha le kaya go gobala, fa la bobedi le raya go iketla kgotsa go tlhoka matshwenyego. Ka jalo mokwadi o dirisitse maele a mabedi a a farologaneng ka puo e e fitlhegileng.

Monyaise o itlhophela go dirisa puo e e bofitlha jaana boemong ba puo e e tlwaelegileng ka gonne a batla go godisa makoa a ga Rremogolo a go rata ntwaga.

❖ **Modirisotlwaelo**

Fa kakanyo e e ne e tthalosiwa go gateletswe gore e kaya tiro e e diriwang ka go tlwaela mme e sa gkgamatse kgotsa e sa rone fa e diragala. Tlwaelo e, e supywa ka madirimathusi **tle, ne** kgotsa **aga**.

Puo ya ga Rremogolo e e leng fa godimo go tla lemosega fa go dirisitswe ledirilethusi **tle**, mo go '**E tle e re re tla ja monate e be e le ha go ntse jaana**'. Lefoko le, le bontsha e le tiragalo e e tlwaelegileng mo go Rremogolo go nna le seabe mo ntweng. Ka jalo ga go gkgamatse fa a fitlhelwa a lwa ka gonne ga a simolole go dira tiro e e ntseng jaana, o tlwaetse.

Thulaganyo e ya puo ya ga Monyaise e godisa makoa a moanelwa yo, a a bontshang go rata ntwaga gagwe.

❖ **Tlogelo**

Tlogelo ke e nngwe ya dithekeniki tse Monyaise a di dirisang thata fa a rulaganya dikgang tsa padi e ya *Marara*. Go lemosega mokwadi a dirisitse tlogelo thulaganyong ya dikgang tsa semelo sa ga Rremogolo. Nopolo e e leng fa godimo, e supa go dirisitswe thekeniki e ya tlogelo ka go re : '**E tle e re re tla ja monate, e be e le ha go**

ntse jaana ... Tlang! Go lemosoga fa go tlogetswe tiragalo ya fa Rremogolo a itshiamisetsa go lwa. Tiragalo e, e tlogetswe ka gonne pele ga yona go tla tiragalo ya go dumela ga Rremogolo go lwa mme morago ga latela fa Rremogolo a bitsa banna gore go lowe. Ka jalo go itshiamisetsa ntwaga Rremogolo go tlele mo gare ga ditiragalo tse pedi tse, ya pele le ya morago ga go ipaakanyetsa ntwaga.

Mokwadi o tlogetse tiragalo e ka gonne a potlaketse go kwala tiragalo e e latelang e e botlhokwa ya fa go lowa. O lemogile gore tiragalo e a e tlogetseng ga e botlhokwa ka gonne e a itsege mo go mmuisi wa lokwalo. Ka jalo o fetisa nako ka thekeniki e gore mmuisi a kgabaganyetse mo tiragalong e e latelang gore a tle a lemoge maitsholo a moanelwa yo a a sa itumediseng.

❖ **Modirisotaelo**

Mathibela le ba bangwe (1997: 79) ba re **modirisotaelo** ke:

A mood which indicates that the process is a command or a strong request.

Puo e ya boMathibela e tlhalosa gore **modirisotaelo** ke **modiriso o o laelang kgotsa o o kopang**. Ziervogel le Taljaard (1981: 27) bona ba re:

command may be given to one person by using the verb stem.

Se se botlhokwa ka ga puo e ke gore taelo e ka neelwa ka tiriso ya thito ya lediri. Louwrens (1971: 41) ena a re mo thitong e ya lediri go ka kwalwa mogatlana **-ng** fa taelo e lebisitswe go batho ba ba fetang bongwe, a re:

Die -ng tree in die imperatiewe werkwoord op wanneer die bevel aan meer as een aangesprokene gerig word.

Mo nopolong e e setseng e kailwe fa godimo, mokwadi o dirisitse **modirisotaelo** ka puo ya ga Rremogolo fa a re, '**tlang!**'. Lefoko le le tlhagelela ka mokgwa wa taelo ka gonne le bopilwe ka thito ya lediri e leng '**tla**' mme la golegelwa mogatlana '**-ng**', ka gonne taelo e lebisitswe go batho ba ba fetang bongwe, e leng banna ba babedi. Se se raya gore Rremogolo o laela banna ba babedi ba ba mo tlhaselang gore ba tle ntwaga e tswelediswe pele.

Ka tiriso ya thulaganyo ya puo e, mmuisi o kgona go lemoga semelo sa ga Rremogolo jaaka moanelwa yo o ratang ntwana.

❖ **Lenalana ‘apostrophe’**

Fa ba tlhalosa kgopolo e ya **lenalana**, Terblanche le Odendaal (1966: 1162) ba re ke:

Leestekens wat agter uitroepe, bevel, gevoel, aansprake en wensende sinne geplaas word.

Go ya ka tlhaloso e, lenalana ke letshwao la puo le le dirisiwang fa morago ga lefoko kgotsa taelo e e newang. Mabapi le taelo e go buiwang ka yona, Abrams (1969: 182) a re e ka nna:

...a direct or explicit address either to an absent person or to an abstract or nonhuman entity.

Se Abrams a se kayang ke go re e ka nna **puisano magareng ga batho ba le babedi kgotsa motho le selo, mme go se na karabo mo puisanong**. Leech (1973: 85) o atolosa tlhaloso e e fa godimo ka go re **mafoko a ka lebisiwa go motho yo o sa kgoneng go a utlwa kgotsa go ka a araba**. Pearsall (1999: 496) o ruma dikgopolo tse di fa godimo ka go re:

...a cry out suddenly, especially in surprise, anger or pain.

Se se botlhokwa ka puo e ke go re **letshwao la lenalana le gatelela kgakgamalo kgotsa kutlobothoko**.

Rremogolo a re:

Ga go na a re tsamae, ha go setse go ntse jaana, banna ba ba mo maikaelong. Go siame. E tle e re re tla ja monate, e be e le ha go ntse jaana ...Tlang! (ts. 23).

Mo nopolong e, Rremogolo o bua le Basetsaneng le banna ba babedi. Mo go Basetsaneng a re ga go na gore ba ka tsamaya fa go lwe mo ntweng mme ga a emele phetolo ya ga Basetsaneng. Fela jalo le ka banna ba babedi, fa a sena go ba biletsa mo go ene gore ntwana e simolole, ga a emele karabo ya bona. Puisano e, e mo magareng ga Rremogolo, Basetsaneng le banna ba babedi e a gakgamatsa ka gonne mo go yona ga go emelwe karabo.

Go utlwala ga puo ya moanelwa yo a le mongwe go tlhagisa fa maitsholo a gagwe a go rata ntwala. Ke ka ntlha e go ka tweng thekeniki e, e godisa semelo sa gagwe sa go nna rantwadumela.

4.1.2.5 Kakaretso

Malebana le **semelo** sa ga Rremogolo sa go **rata ntwala** go dirisitswe **dithekeniki di le thataro** e leng **kganetso, leele, modirisotlwaelo, tlogelo, modirisotaelo** le **letshwao la lenalana** go tlhagisa makoa a. Go dirisitswe kganetso le tlogelo go tlhagisa fa go tlhoka maitsholo ga Rremogolo fa thekeniki ya leele le ya modirisotlwaelo tsona di bontshitse go godisa makoa a gagwe. Modirisotaelo le letshwao la lenalana di diriseditswe go senola semelo se sa ga Rremogolo se se lebaneng le go rata ntwala.

□ **Puo le ditiro tsa baanelwa**

Fa go tlhalosiwa makoa a molwantshiwa, e leng Rremogolo go ya ka dipuo tsa baanelwa ba bangwe go ile go latelwa pharologantsho e le nngwe fela e leng ya **go nyadiwa ke batho ba bangwe**

▪ **Go nyadiwa ke batho ba bangwe**

MmaMorupong o kgatlhanong le go eta ga Rremogolo mo ga gagwe, a etela morwadi, Morupong. O ne a gopola gore go na le batho ba ba botoka go gaisa Rremogolo ba ba ka etelang morwadiagwe. Lenyatso le la gagwe o le tlhagisa ka go re :

Ebu, kana ga twe e ja serati... le bomatlhogojane ba e reng phakela re sa robetse, mothonyana wa bone a bo a setse a ntse a iphatlholola dithoko mo ga gago, a beta ka kotswana (ts. 33–34).

Puo e ya ga mmaMorupong go lemosega fa mokwadi a e rulagantse ka tiriso ya **thekeniki** e kgolo e leng ya **pharologanyo**. Go na gape le dithekeniki dingwe di le nne tse dinnye tse di dirisitsweng jaaka **tsepamiso, tlogelo, tshotlo** le **nyenyefatso**. Go tla sekasekiwa semelo sa ga Rremogolo go lebeletswe ka fa mokwadi a dirisitseng dithekeniki tse ka teng.

❖ **Pharologanyo**

Fa go ne go tthalosiwa pharologanyo go tilwe ke mokgwa **wa go ganetsana ga dikakanyo kgotsa go thulana ga batho** ba ba farologaneng. Tlhaloso e fa e tsweledisiwa pele ga twe go kaiwa batho ba le babedi ba ba sa tshwaneng ka dimelo.

Mo nopolong e e setseng e kailwe, go lemosega fa go dirisitswe thekeniki ya pharologanyo fa go tthalosiwa semelo sa ga Rremogolo. MmaMorupong o bapisa Rremogolo le makau a mangwe a a nang le dikakanyo tse di farologaneng le tsa ga Rremogolo. O bona makau a e le ona a ka tshwanelwang ke go nyala morwadie ka gonne a le botoka go gaisa Rremogolo ka maitsholo, fa a gagwe a sa siama. Ka jalo thekeniki e, e diriseditswe go godisa makoa a ga Rremogolo.

❖ **Tsepamiso**

Go ya ka tlhaloso ya kgopolo e mo dikarolong tse di kwa tshimologong, go tilwe tsepamiso ke dikgang ka fa di bonwang ke mokwadi ka teng, le ka fa a di tlhalosang ka teng, ke ka ntlha e go tilweng tsepamiso ke mogopolo wa mokwadi.

Puo ya ga Monyaise e e lebaganeng le Rremogolo fa a nyadiwa ke batho ba bangwe e senola makoa a moanelwa yo ka tiriso ya **thekeniki ya tsepamiso**.

Mokwadi o tthalosa dikgang tsa makoa a ga Rremogolo ka puo ya moanelwa yo mongwe e leng mmaMarupong. Moanelwa yo ke ena a itseng makoa a ga Rremogolo go gaisa mokwadi ka gonne ba tshela mmogo. Ke ka ntlha e dikgang tse tsa go nyadiwa ga moanelwa di amogelwa bonolo fa di tla ka baanelwa ba bangwe mo go babuisi go gaisa fa di ka bo di tthalosiwa ke mokwadi ka boene.

❖ **Tlogelo**

Tlogelo e setse e tthalositswe ka go re ke maikaelelo a mokwadi go ngoka mmuisi mo setlhangweng sa gagwe ka go tlogela dikgang tse dingwe tse di botlhokwa tse a emetseng gore mmuisi o tla di feleletsa ka boena. Ka yona tsela e, o bakela mmuisi phisegelo ya gore a buise sekwalwa sa gagwe, gape o fetisa le nako gore sekwalwa se se buisiwang se fele ka bonako.

Puo ya ga Monyaise e e leng fa godimo e e reng : '**Ebu, kana ga twe e ja serati...**' go tla lemosega fa mokwadi a tlogetse dikarolwana di le pedi tsa seane e leng (a) pelo le (b)...**sebatlelwa ga e se je**.

Lefoko le '**pelo**' ke leina le le tlhagelelang e le **sediri** mo seaneng se se fa godimo ka jalo go tlwaelegile go le kwala mo tshimologong ya seane se. Go lemosega fa e le tlwaelo go le tlogela mo dinakong dingwe mme gape se, ke se Monyaise a iltwaeditseng go se dira k.g.r. go tsamaya a kgaola diane.

Monyaise o tlogetse gape karolwana ya bofelo ya seane se, e leng '...', **sebatlelwa ga e se je**'. Seane se fa se feleletse se buisega jaana, '**pelo e ja serati, sebatlelwa ga e se je**'. Mokwadi o tlogela dikarolwana tse pedi tse ka bomo ka gonne di itsege mo go mmuisi. Maikaelelo a gagwe ke gore mmuisi a nne le seabe mo boaneding ka gonne dikgang tse mokwadi a di tlogetseng di tlalelediwa ke ena mmuisi.

Fa mokwadi a batla gore mmuisi a nne le seabe mo sekwalweng sa gagwe, gona o tla rotloeletsa mmuisi. Fa a dirisa thekeniki e jaana, e nna e kete mokwadi o dirisa mokwadi yo mongwe ka mo gare ga sekwalwa sa gagwe mme go kwalwa ga sekwalwa (seane) go be go nna ga bakwadi ba le babedi, ke gore mmuisi le mokwadi. Fa sekwalwa se tlhalosiwa ke bakwadi ba le babedi se nna se se kwalegileng ka jaanong le mmuisi a nna le seabe mo go tlatseng dikgala ('gaps') tse di tlogetsweng ke mokwadi.

❖ **Tshotlo**

Fa a tlhalosa lereo le la **tshotlo** Hornby (1974: 359) a re :

Sarcasm is a bitter cutting jest.

Puo ya ga Hornby e tlhalosa gore tshotlo e kaya go utlwiswa mongwe bothoko ka go mo sotla kgotsa ka go mo tlontlolola. Beckson le Ganz (1995: 247) le Abrams (1993: 99) o tlhagisa ntlha e ka go re :

Sarcasm is an equivalent for irony, but it is better to restrict it to the crude and taunting use of apparent praise for dispraise.

Se Abrams a se tlhagisang ka puo e ya gagwe ke go totisa tshotlo ka kutlwisobotlhoko e e tseneletseng. Serudu (1989: 20) o ruma ditlhaloso tse ka go re tshotlo e ka dirisiwa ka tsela ya kganetso go tlhagisa fa maikutlo a a rileng a a lebaganeng le kgalemo.

Go tswa mo puong ya mokwadi, mmaMorupong a re Rremogolo ke matlhogojane yo a iphatlhololang dithoko mo ga gagwe phakela ba sa ntse ba robotse. MmaMorupong o senola maemo a a kwa tlase a ga Rremogolo a a lebaganeng le makoa. Ka go bua jaana mokwadi o dira gore mmuisi a se ke a itsalanya le Rremogolo ka ntlha ya makoa a a gagwe. Go mo pepeneneng gore thekeniki e, e thusa mo go senoleng semelo sa ga Rremogolo.

❖ Nyenyefatso

Fowler (1988: 226) a re :

Diminutive is a word for a small specimen of something.

Go ya ka puo e, nyenyefatso e kaya lefoko le le emetseng bonnye.

Ntsime le Krüger (1989: 111) ba re ke ditlhongwa tsa **-ana** le **-nyana** tse di tlhongwang mo bofelong ba leina go bontsha nyenyefatso. Lombard (1973: 82-83) a re :

They may have emotional connotations. Like when a man speaks of a woman he dislikes referring to her as a 'mosatšana', this diminutive expresses a feeling of hate or disgust. The same woman's husband may use the identical term to refer to her but he will be expressing love or admiration.

Puo e, e lebagane le maikutlo a a senolwang ke nyenyefatso e e tlhagisang letlhoo kgotsa lerato. Snyman le ba bangwe (1994: 12) le Ntsime le Krüger (1989: 115) ba re nyenyefatso e ka supa gape lenyatso, tshotlo, kutlwelobotlhoko, ngwana kgotsa bonnye ba selo.

Mokwadi a re :

Ebu, kana ga twe e ja serati... le bomatlhogojana ba e reng phakela re sa robetse, **mothonyana** wa bone a bo a setse a ntse a iphatlholola dithoko mo ga gago, a beta ka **kotswana** (ts. 33-34).

(mafoko a a ntshofaditsweng ke a a tlhagisang lenyatso).

Mokwadi o dirisitse '**mothonyana**' mo boemong ba '**motho**', a boa a dirisa '**kotswana**' boemong ba go kwala '**kodu**'. Tiriso ya mafoko a go bonala fa mokwadi a e dirisitse ka maikutlo a a isitseng kwa lenyatsong. Rremogolo o a nyatswa ka ntlha ya maitsholo a gagwe a go tsogelela batho phakela ba sa ntse ba robetse, e bile a sa lalediwa. Go ya ka mokwadi moanelwa yo ga se yo o rategang. O lebagangwa le mothonyana yo o sa direng tse di siameng. O na gape le '**kotswana**' ka gonne '**kodu**' e le ya batho ba ba dirang tshiamo.

Mafoko oomabedi a, '**mothonyana**' le '**kotswana**' a tiisa go nyatsega ga moanelwa yo. Ka go dirisa thekeniki e ya lenyatso e seng ya lerato, mokwadi o nyatsa moanelwa ka gonne a dira tse di tsamaelanang le lenyatso, e seng lerato.

Monyaise o rulagantse dikgang tsa gagwe go tlhalosa makoa a ga Rremogolo ka tiriso ya **thekeniki ya pharologanyo**. Ka yona thekeniki e, mokwadi o bapisa Rremogolo le makau a mangwe a a akanyang tse di siameng go mo gaisa. Fa tlhaloso ya makoa a moanelwa e tsweledisiwa pele, magareng ga tse dingwe, go bonala fa mokwadi a dirisitse dithekeniki di le nne tse di bothokwa e leng **tsepamiso, tlogelo, tshotlo** le **nyenyefatso** go godisa thekeniki e kgolo ya pharologanyo.

4.1.2.6 Molwantshi : Mafetlhefetlhe

○ Moanelwa yo o nang le makoa

Tshekatsheko ya semelo sa molwantshi, Mafetlhefetlhe, jaaka moanelwa yo o nang le makoa e tlile go lebelelwa go ya ka lenaneo le:

○ puo ka mokwadi.

○ puo le ditiro tsa moanelwa.

□ **Tse mokwadi a di buang ka ga molwantshi**

Mo pading e ya *Marara*, Mafetlhefetlhe o tlhagiswa e le moanelwa yo o nang le makoa. Mo tlhotlhomisong ya semelo sa gagwe go bonala fela pharologantsho ya go rata ntw a mme mo dintlheng tse dingwe a sa bue go le gontsi ka semelo sa gagwe. Go tlile go lebelwa dikao di se kae tse Monyaise a di dirisang fa a rulaganya ditiragalo tse di lebaganeng le makoa a, a go rata ntw a.

• **Go rata ntw a**

Monyaise a re :

Mafetlhefetlhe o na a tlhola a boelwa e le seganka sa maila-go-kgotlwa; ba ba mo itseng ba mo tshabela mo tlhareng sa mmitlwa: fa go ka twe ntw a ke eo, a ba a segetswe mo lefureng. Ga twe e ne e tle e re a rekisa nama a tloge a ralatse motho molamu mo tlhogong; go bo go tla ša logong, go sala molora. (ts. 6).

Mokwadi o dirisitse dithekeniki di le nne e leng **tsepamiso**, **leele**, **tlogelo** le **poelomorago** go tlhalosa makoa a ga Mafetlhefetlhe.

❖ **Tsepamiso**

Thekeniki e, e setse e tlhalositswe mo tshakatshekong e, ka jalo e ka se tlhalosiwe fano.

Monyaise o tsepamisa dikgang tse di lebaganeng le go rata ntw a ga Mafetlhefetlhe. Ke go re Mafetlhefetlhe o tsamaya a lwa le batho ba ba se nang kamano le baanelwa ba a tshelang le bona. Ka jalo setlhopha sa baanelwa bao ba tshedisanang le moanelwa yo ga se itse, matshelo a setlhopha sa baanelwa bao ba lwang le ene. Ka tsela eo baanelwa ba ba tshwanetseng go tlhalosa dikgang tse ba di itseng ka ga Mafetlhefetlhe ba palelwa ke go itse ditiragalo tsa baanelwa ba ba lwang le ene ka gonne ba se na kitso ya ditiragalo tseo tsa bona. Ke ka ntlha e mokwadi a bonang e le tshwanelo ya gore a tlhalose dikgang tse ka gonne di sa itsiwe ke baanelwa ba bangwe. Ka yona tsela e, thulaganyo ya dikgang e e ntseng jaana e amogelwa ke mmuisi e le ya boammaaruri.

Ka jalo Monyaise o atlegile go dirisa thekeniki e ya **tsepamiso** go senola makoa a ga Mafetlhefetlhe a go rata ntw a.

❖ **Leele**

Leele ke puo e e bofitlha, e e sa dirisiweng ka metlha.

Mokwadi o dirisitse maele a le mararo e leng (a) **go ila go kgotlwa**, (b) **go tshabela tlhareng sa mmitlwa** le (c) **go segelwa mo lefureng**.

Ka puo e e tlwaelegileng leele la ntlha le kaya **go nna kgatlhanong le go rumolwa**, la bobedi le raya **go boifa motho yo mongwe e le tota** mme la boraro lona le lebagane le **fa dilo di tlela motho ka fa a ratang ka teng**. Puo e e bofitlha ka tsela ya maele a le mararo ka go latelana go lemosa mmuisi ka ga sengwe se se botlhokwa jaaka makoa a ga Mafetlhefetlhe a go rata ntwana. Fa mokwadi a ka bo a dirisitse leele le le lengwe, tlhaloso ya teng e ne e ka se tshwane le fa a dirisitse maele a le mararo. Go tswelala pele, mokwadi gape ga a dirise puo ya ka metlha ka gonne e ka se nne le maatla go tshwana le fa a dirisitse maele a mararo a.

Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya tthatlaganyo ya maele a le mararo a go godisa makoa a ga Mafetlhefetlhe gore a lemogege sentle mo go mmuisi.

❖ **Tlogelo**

Go tswa mo puong e e ka fa tlase ga ntlha ya go tlhoka maitsholo go lemosega fa mokwadi a dirisitse tlogelo ka maikaelo a (a) **go ngokela** mmuisi mo setlhangweng sa gagwe ka **go tlogela dikgang tse dingwe** di sa tlhalosiwa ka botlalo kgotsa ka **go di tlogela gotlhelele** gore mmuisi a di tlaletse ka boena gore a tle a nne le seabe mo setlhangweng, le (b) **go potlakisa nako** gore mmuisi a kgone go fetela pele ka go buisa dikgang tse di tla latelang gore sekwalwa se se buisiwang se fele ka bonako.

Mokwadi o dirisa tlogelo ka go re :

Ga go na malome wa sepe, ka re tsamaya...ngwana wa moloi
k'wena (ts. 6).

Go tlele go tlhokomelwa ka fao puo e ya ga Monyaise e angwang ke dintlha tsa (a) le (b) tse di fa godimo ka teng.

❖ **Go ngoka mmuisi (kgogedi)**

Kgang e e tlogetsweng e e ngokelang mmuisi mo go buisetseng sekwalwa pele ke e e lebaganeng le go ja nama ga Mafetlhefetlhe. Mmuisi o tlogeletswe dintlha dingwe tsa kgang gore a e tlaleletse ka boena ka gonne a kgona go ikakanyetsa. Ka go dira jalo, sekwalwa ga e sa tlhole e nna sa mokwadi fela, mmuisi le ena o nna le seabe mo boaneding ka gonne a tlaleletsa dikgang tse mokwadi a di tlogetseng. Ka jalo mmuisi o kgona go amogela dikgang tsa sekwalwa seo ka gonne a na le seabe mo thulaganyong ya tsona.

❖ **Go potlakisa nako**

Mokwadi o potlakisa nako ka go tlogela kgang ya go ja nama ga Mafetlhefetlhe a sa e tlhalosa gotlhelele gore mmuisi a kgone go fetela pele ka go buisa dikgang tse dingwe tse di kwa pele tsa fa Mafetlhefetlhe a latlhela marapo a a kokonnweng kwa ntle. Ka jalo dikgang tsa sekwalwa di fela ka bonako ka gonne di sa tlhalosiwe tsotlhe ka botlalo. Fa go bapisiwa nako ya dikgang tsa diteng le ya dikgang tsa kanelo, go lemosega fa nako ya dikgang tsa kanelo e le khutshwane fa e bapiswa le ya dikgang tsa diteng, ka gonne nako ya dikgang tsa diteng e akaretsa le dikgang tse di tlogetsweng gotlhelele, ke ka ntlha e, e nnang e telele.

Botlhokwa ba thekeniki e bo tsamaelana le ditiro di le pedi jaaka **go potlakisa nako** le **go baka kgogedi**.

Go dirisitswe **dithekeniki** di le tharo tsa **kganetso**, **poelomorago** le **tlogelo** fa go tlhalosiwa go tlhoka maitsholo ga Mafetlhefetlhe. Ka **thekeniki ya kganetso** mokwadi o gatelela gore **molwantshi ga a na tirisanommo** le batho ba bangwe, fa ka **poelomorago** a **senola makoa a moanelwa** yo o tlhokang maitsholo yo. **Tlogelo** e lebagantswe le ditiro di le pedi e leng **go baka kgogedi** le **go potlakisa nako**.

4.1.2.7 Tshosobanyo

Fa go sekasekwa **semelo sa baanelwabagolo** go tlhokometse dikarolwana di le pedi tsa ntlha tsa **moakanyetso** tse di tlhalosang **molwantshiwa e leng Rremogolo** jaaka e le **moanelwa wa maemo a a kwa tlase, yo o nang le makoa**. Dikarolwana tse di **golagantswe le puo ya mokwadi** malebana le **molwantshiwa, puo ya molwantshiwa ka boena le puo ka baanelwa ba bangwe**. Go dirisitswe dithekeniki tse jaaka

tatelano ya ditiragalo, poko, tlogelo, leele, tsepamiso le tse dingwe go senola semelo sa moanelwa yo (sa maemo a a kwa tlase e bile a na le makoa)

Molwantshi e leng **Mafetlhefetlhe** le ena o sekasekilwe go ya ka **dikarolwana di le pedi tsa moakanyetso** tse di mo tlhalosang jaaka e le **moanelwa yo o nang le maemo a a kwa godimo, yo o nang le makoa**. Go lemogiwa gore mo tshakatshekong ya molwantshi, le teng go nnile **puo ka mokwadi, molwantshi ka boena** le se **baanelwa ba bangwe ba se buang** ka ga gagwe.

Go nnile tiriso ya dithekniki di le mmalwa magareng ga tse dingwe mokwadi o dirisitse **tsepamiso, tshotlo, leele, poelamorago, kganetso, tlogelo**, jalo jalo go gatelela maemo a a kwa godimo a moanelwa le makoa a gagwe.

Go ka rungwa ka go re dimelo tse tsa baanelwa di bonagala sentle fa mokwadi a dirisitse dithekniki go rulaganya dikgang tsa padi e ya *Marara*.

KGAOLO YA BOTLHANO

5.1 THULAGANYO III

5.1.1 Matseno

Thulaganyo III e tlile go tlhagisa tshekatsheko ya **dielemente di le pedi tsa thulaganyo e leng ditiragalo le tikologo**. Fa go sekasekwa dikarolwana tse pedi tse di tlhagisitsweng fa godimo, go tla latelwa lenane le:

- Ditiragalo
- Tshosobanyo ya ditiragalo tsa tshenolo
- Tikologo
 - Nako
 - Lefelo
- Kakaretso

5.1.2 Ditiragalo

Fa go ne go tlhalosiwa ditiragalo go ne ga gatelelwa gore go na le pharologano mo magareng ga **ditiragalo tsa diteng** le tsa **thulaganyo**, ka gone **ditiragalo tsa thulaganyo di neelwa ditiro** fa tsa **diteng di se na tsona**. Ke ka ntlha e ditiragalo tsa thulaganyo di dirisiwang jaaka ditshwantsho tse di tshwantshanyang matlhakore a le mabedi e leng le le siameng le le le sa siamang mo botshelong.

Jaanong go latela matlhakore ao jaaka a lebagane le dikgang tsa tshenolo.

5.1.2.1 Ditiragalo tse di lebaganeng le kgato ya tshenolo mo go *Marara*

Ditiragalo tsa **kgato ya tshenolo** mo go *Marara* di simolola mo tsebeng ya botlhano, di bo di felela mo tsebeng ya bosupa, mo go tlhagelelang kgotlhang ya ntlha e e leng mo magareng ga Rremogolo le malomaagwe e e lebaganeng le molaetsa wa padi e.

Go lemosega fa tshenolo e theilwe mo godimo ga ditiragalo di le nne tse kgolo e leng :

- Rremogolo fa a tlogela dikgomo mo Matile.
- Fa a tsaya leeto go ya Matikiring go ya go batla tiro.
- Fa a feta mo Kgapamadi mo ga malomaagwe Mafetlhefetlhe.
- Fa a thulana le malomaagwe ka ntlha ya dikgomo tse di tlogetsweng di se na modisa.

Mokwadi o dirisitse dithekeniki tse di botlhokwa di le nne e leng **tatelano ya ditiragalo, tsheko, tlaletso le tlogelo** fa a rulaganya ditiragalo tsa tshenolo.

□ **Tatelano ya ditiragalo**

Fa a tlhalosa kgopolo e Lekganyane (1997: 81) a re :

Tatelano ke tsela yeo mongwadi a e šomišago go latelantšha ditiragalo tša gagwe.

Puo e, e tlhalosa thulaganyo e le ditiragalo ka tatelano go tsepamisa se mokwadi a batlang go se abela mmuisi. Motuba le ba bangwe (1988: 179) ba tswaledisa kgang e pele ka go re **ditiragalo di bewa di atamelane** fela jaaka **di diragala go tswa go e nngwe go ya go e nngwe**. Mojalefa

(1994: 168) ena o tlhalosa gore **tatelano ya ditiragalo** e ntle, e **godisa thulano** le **boammaaruri ba dikgang** tse mokwadi a ratang go di anegela mmuisi.

Ditiragalo tsa tshenolo di latelana ka mokgwa o :

- Rremogolo o tlogela dikgomo mo Matile.
- O tsaya leeto la go ya Matikiring go ya go batla tiro.
- O feta mo Kgapamadi mo ga malomaagwe, Mafetlhefetlhe.
- O thulana le malomaagwe ka ntlha ya dikgomo tse di tlogetsweng di se na modisa.

Tatelano e e theilwe go ya ka melao ya tlhago ka gonne ditiragalo tse di atamelane fela jaaka di ne di diragala go tswa go e nngwe go ya go e nngwe. Ke go re tiragalo ya ntlha

ya go tloga ga Rremogolo mo Matile e latelwa ke ya go tsaya leeto la go ya Matikiring go ya go batla tiro.

Mokwadi o rulagantse ditiragalo tse ka mokgwa wa go bopa setlhoa, ka gonne tiragalo ya bofelo e botlhokwa go gaisa ditiragalo tse dingwe. Ka jalo tiragalo e ya bofelo fa e bapisiwa le ya ntlha, go lemosega e le yona e e botlhokwa ka gonne e na le kgogedi ya go rotloetsa mmuisi gore a buisetse sekwalwa kwa pele gore a tle a utlwe gore thulano ya baanelwa ba e felela jang.

Ka ntlha ya se, go ka twe mokwadi o dirisitse thekeniki e go tsweledisa kgogedi gore go lemosege tiragalo ya bofelo ya go thulana ga Rremogolo le malomaagwe, e e gatelelang molaetsa wa padi o o lebaganeng le maitsholo a a sa siamang a molwantshiwa.

Mokwadi o dirisitse gape **thekeniki ya tsheko**.

❖ **Tsheko**

Komati (2000: 160) o tlhalosa lereo le ka go re ke **fa ditiragalo di tlhomagannwa go ya ka botlhokwa ba tsona go simolola ka tiragalo ya ntlha go fitlha ka ya bofelo e e bopang setlhoa**. Serudu (1989: 30) ena a re **ke ditiragalo tse di theilweng mo godimo ga thitokgang e le nngwe** e e buiwang ke mokwadi gangwe le gape. Groenewald (1991: 35) ena a re mo **thulaganyong ya tsheko, ditiragalo tse di tlhomagannwang di tshwana ka mokgwa o o tlisang kutlwano ya tsona**, mme thulaganyo e e ntseng jalo e dira gore **tiragalo e e tlang kwa bofelong e tlhole kgakgamalo**.

Mo kगतong ya tshenolo mo go *Marara* go lemosega fa **ditiragalo di tlhomagantswe ka go latelana go ya ka botlhokwa ba tsona go bopa kgato ya setlhoa**. Ke go re mokwadi o simolotse ka go kwala tiragalo ya ntlha ya go tloga ga Rremogolo kwa Matile a ba a tswelela ka tiragalo ya fa Rremogolo a thulana le malomaagwe. Tiragalo e ya bobedi e tlhola kgakgamalo ka gonne Rremogolo o feta mo ga malomaagwe jaana kante o tshabetse dikgomo kwa Matile tse go ya ka kutlwano ya gagwe le malomaagwe a neng a tshwanetse go di tlhokomela.

Go lemosega fa **tiragalo** e e sa tswang go umakwa fa godimo, e **tlhola kgotlhang e e maatla** ka bogolo ka gone e diragalela baanelwabagolo: molwantshi (Mafetlhefetlhe) le molwantshiwa (Rremogolo). Ntlha e, e netefadiwa ke Kgatla (2000: 105) ka go re fa kgotlhang e le mo magareng ga molwantshi le molwantshiwa gona kgotlhang e, e **kaiwa e le e e nang le maatla ka gone e le e e thulanyang matlhakore a le mabedi a magolo, a a siameng le a a sa siamang.**

Botlhokwa ba thulano e, ke bona bo ngokang mmuisi gore a buisetse sekwalwa go ya pele gore a tle a utlwe bofelo jwa yona.

❖ **Tlaleletso**

Go ya ka Carrick (1995: 17) lereo le le kaya :

...(to) affix, attach or supplement...

Tlhaloso e ya ga Carrick e tlhalosa go tlaleletsa ka bophara, mme mo patlisisong e, e tla nna **go tlaleletsa ka tshedimosetso**. Phythian (1962: 2) ke ena a nayang tlhaloso e e lebaganeng le dikwalwa fa a re:

Something added to contents of a book...

Ka puo e ya gagwe Phythian o raya gore ke **ditiragalo tse di tlaleletsang diteng tsa sekwalwa**. Fa a ruma ditlhaloso tsa batiori ba, Kgatla (2000: 173) a re tlaleletso e ka nna ya mafoko, dipolelo, dikapolelo, dikakanyo, ditemana le ya kitso tota.

Mo thulaganyong ya ditiragalo tsa tshenolo, go lemosega fa **tiragalo e e leng ya tlaleletso** e le e e lebaganeng le go **bogela ditšheše ga Rremogolo** fa a ntse a le mo leetong. Tiragalo e, fa e amanngwa le ditiragalo tsa tshenolo go bonagala e se na botsalano bo bo malebana le kgotlhang e e leng molelwane wa tshenolo. Ke go re go bogela ditšheše ga Rremogolo ga go na botlhokwa bo bo ka tlhagisiwang ka tlhamalalo malebana le kgotlhang e e mo magareng ga Rremogolo le Mafetlhefetlhe (malomaagwe). Le fa go ntse jalo, tiragalo e e ka nna le kamano ya padi ka tsela e nngwe jaaka **kamano le ditiragalo tse di leng kwa pele**, mme e seng ditiragalo tsa tshenolo. Go ka twe mokwadi o dirisitse **thekeniki ya tlaleletso** fa go **lebelelwa ditšheše** le go di bapisa le matlapa a a rotloetsang Rremogolo go tlogela dikgomo mo Matile go ya Makgoeng.

❖ Tlogelo

Fa go ne go tlhalosiwa tlogelo go gateletswe gore **mokwadi o tlogela mafoko, dikakanyo kgotsa ditiragalo dingwe go tlhola kgogedi** mo go mmuisi le go mo rotloetsa gore **a tlaleletse ditiragalo tse di tlogetsweng**. Ka go dira jalo mmuisi o nna le seabe mo go kwaleng sekwalwa. Ntlha nngwe e e gateletsweng ke ya gore **mokwadi o dirisa tlogelo go potlakisa nako ya go buisa sekwalwa**.

Mo ditiragalong tsa tshenolo, go lemosega fa **dingwe tsa ditiragalo tse di tlogetsweng e le tiragalo ya go laela ga Rremogolo mo gae pele a tloga le ya go ja mofago o a neng a o tshotse**. Ditiragalo tse di tshwanetse di ka bo di tlhagelela pele ga tsa fa moanelwa a fitlha fa Lofetlhong ka gonne di diragetse pele, fela mokwadi ga a di kwala, o di tlogetse.

Mokwadi **o dirisitse thekeniki e ya tlogelo go fetisa nako** fa go buiswa padi mme se, se dira gore go buiswa go fele ka bonako.

5.1.2.2 Kakaretso

Mo tshekatshekong **ya ditiragalo tsa kgato ya tshenolo** ya *Marara* go dirisitswe dithekeniki di le nne, e leng **tatelano ya ditiragalo, tsheko, tlaleletso le tlogelo**. Go dirisitswe **tatelano ya ditiragalo le tsheko go bakela mmuisi kgogedi** gore a tswelale pele ka go buisa sekwalwa a tle a utlwe gore Rremogolo le malomaagwe ba feletsa kae ka kgotlhang ya bona. A tswelale pele ka **go dirisa thekeniki ya tlaleletso go godisa maitsholo a ga Rremogolo a a sa siamang** a a lebaganeng le go tshabela dikgomo, fa **tlogelo yona e diriseditswe go potlakisa nako ya puiso** ya padi.

5.2 TIKOLOGO

Go ya ka Mojalefa (1994: 146) le Kekana (2000:109) tikologo ya thulaganyo e arogantswe ka dikarolo di le pedi e leng **nako le lefelo**.

5.2.1 Nako

Mosehla (2000: 173) a re **nako ya thulaganyo ke nako e e nang le tiro** e e e dirang mo pading. Groenewald (1993: 20) ena o tlhalosa nako ya tiro ka go re **e tshwantsha**

maikutlo ‘atemosefere’. Ke go re e bopa mowa o o rileng gore o nne setshwantsho. Maila (1997: 102) le Phala (1997: 140) ba re **nako ya thulaganyo e arogannngwa ka dikarolo di le tharo e leng :**

- nako ya tshwanelo.
- nako ya maikutlo (atemosefere) le
- nako ya sekai/setshwantsho.

➤ **Nako ya tshwanelo**

Lekganyane (1997: 85) a re mofuta o wa nako **o lebagane le tlhago**. Lebaka (1999: 124) ena a re e bonagala fa **go na le phetogo ya metlha le mabaka**. Phetogo e, ke e e tshwanang le **bogologolo fa bo fetoga go nna segompieno**. Se, se lemogiwa fa ditiragalo tsa kanelo di diragala mo nakong ya gompieno. Mo go yona nako e, go buiwa ka ga botshelo ba segompieno bo bo tshelwang mo metseng le **mo metsesetoropong mo go leng tlhakantsuke ya merafe** e e farologaneng kana **mo metseselegaeng mo go nang le tlhabologo e e rileng teng**.

Go ruma kgang e, Mojalefa (1997: 16) a re ga go na ka mokgwa o nako e, e ka se nneng teng mo sekwalweng ka gonne ka **yona baanelwa ba neelwa ditaelo go diragatsa ditiro tsa bona**.

Mo pading ya *Marara* go lemosoga go na le dikao di le mmalwa tsa nako ya tshwanelo. Le fa go ntse jalo, mo tshekatshekong e go tla tlhalosiwa **dikao di le pedi** fela tsa mofuta o wa nako ka gonne di emela tse dingwe tse di sa tlhalosiwang tse di batlileng go tshwana le tsona :

- Ya re go le tsatsi lengwe, **kgogamasigo a tla a rwele masa ka tlhogo**, a bo a feta fa Lofetlhong a beile molamu mo tsebeng, a gopotse Matikiri a Motati. (ts. 5).
- A se ka a ba tsaya tsia mo go kaekae, gonne e ne e setse e le **lotlatlana**, a itlhaganeletse go ya gae. (ts. 49-50).

Nako ya **kgogamasigo a tla a rwele masa ka tlhogo** le ya **lotlatlana** di bontsha **nako ya tshwanelo** ka gonne e le **dinako tsa tlhago**. Ditiragalo tse di tsamaelanang le dinako tse ke (a) **ka nako ya masa Rremogolo o tlogela dikgomo** le (b) **ka nako ya lotlatlano o sa ebela mo mebileng**. Go lemosega fa ditiragalo tse e le tsona di utololang mofuta o wa nako, ka gonne di tlhagisa maitsholo a ga Rremogolo a go tlogela dikgomo di se na motlhokomedi le go tsamaya mo mebileng masigo.

Mokwadi o dirisitse **nako e ya tshwanelo** jaaka thekeniki e e **senolang maitsholo a moanelwa yo**.

➤ **Nako ya maikutlo ‘atemosefere’**

Mojalefa (1997: 16) a re nako e ke e e tlhotlheletsang khuduego e Cohen (1993: 175) a e tlhalosang ka go re ke:

The mood or moods of a literary work created by the description of settings, by the action and words of characters, by the tone of an author or the voice through which he speaks.

Fa go tlhalosiwa **khuduego ya mowa** e e ka bakwang ke dipuo kgotsa ditiro tsa baanelwa. Go tswaledisa pele tlhaloso e ya ga Cohen, Serudu (1989: 24) le Abrams (1971: 112) ba re khuduego e, e ka nna **maikutlo a boitumelo, kutlobotlhoko** kgotsa **poifo** mo go mmuisi. Serudu (1989: 24) o tswelela ka go re:

Ke moya wa maikutlo ao a tanyago dikwi tša mmadi ge a bala modiro wa bokgabo. E ka ba moya wa lethabo, manyami, bonaba goba segwera.

Groenewald (1991: 32) o ruma ditlhaloso tse ka go re mofuta o wa nako o lebagane le **setshwantsho se se tlhagisang maikutlo ‘atemosefere’**

Fa tlase go latela dikao di le tharo fela tse di tla emelang nako e ya maikutlo (khuduego).

- **Tsatsi la ntlha** le Molefe o le letseng paeng mogatse a ikgomotsa ka go re monna o a tle a **phirimelelwe** nageng ka nako e nngwe (ts. 13).

- Ga feta **kgwedi tse pedi** Basetsaneng a ntse a robetse mo phateng tse di fisang (ts. 19).
- Rremogolo o na a eme a gopotse toro e o duleng ka yona mo gae, **bogologolo lefatshe le sa tobetsega**, fa mogatse a tswa mo basading ba bangwe a tla go ema nae (ts. 59).

Mo dinopolong tse go bontsha fa nako ya ntlha e lebagane le **maikutlo a maswabi**, ya bobedi e bontsha **maikutlo a poifo** mme ka fa letlhakoreng le lengwe nako ya boraro e bontsha **kutlobotlhoko** le go lelela nako e e fetileng.

Nako e, e e tlhotlheletsang maikutlo a maswabi mo lefokong la ntlha ke **letsatsi la ntlha** le Molefe, e leng mogatsa Lebogang a **phirimeletsweng nageng** ka lona. O swabisitse Lebogang ka go se robale mo gae fela fa morago ga lenyalo la bona. Mo lefokong la bobedi ke **nako e e tlisetsang rre Mofokeng le mmaMofokeng poifo ya gore morwadia bone a ka tlhokafala** ka gonne a bobola thata. Nako ya **maikutlo a kutlobotlhoko** e tlhagelela mo lefokong la boraro. Yona e ama **tiragalo ya fa Rremogolo a retelwa ke Matikiri**, a bo a boela gae a sa tshola sepe.

Mokwadi o dirisa mofuta o wa **nako ya maikutlo** 'atemosefere' jaaka thekeniki go tlhagisa maikutlo a a rileng a a lebaganeng le go oketsa maitsholo.

➤ **Nako ya sekai**

Mojalefa (1994: 146) le Thobakgale (1996: 91) ba tlhalosa kgopolo e ka go re **nako ya sekai** ke nako e e tshwantshang matlhakore a le mabedi mo botshelong e leng **letlhakore le le emetseng tshiamo** le le **le emetseng bosula**. Thobakgale (1996: 91) o di baya jaana:

Mosegare o ka emela go loka gomme bošego bja emela go se loke.

Lekganyane (1997: 85) o tshegetsa ditlhaloso tse di fa godimo ka go re mokwadi wa padi ya botseka o dirisa **bosigo jaaka sekai sa kotsi**.

Mo pading ya *Marara*, go lemosega go na le dikao tsa nako ya sekai di le mmalwanyana, mme mo tlhotlhomising e, go tla neelwa di le nne fela, tse pedi tse di emelang bosula le di le pedi tse di lebaganeng le tshiamo.

□ **Nako e e lebaganeng le bosula**

Mokwadi a re:

- Motlha Rremogolo a bonang ga Molefe lekgetlo la ntlha, rre Mofokeng le mme mmaMofokeng ba ne ba kokometse fa naong tsa ga Basetsaneng; e le **tsatsi la boraro** a sa je, a sa nwe, a sa bue. Fa ba mmita a tshikhinya letsogo fela go supa gore o utlwile, go gana puo (ts. 18).
- ... selo sa mo ngaparela ka kgokgotso. A leka go kgaratlha, ga se ka ga mo thusa sepe, gonne tsela e ne e le tshesane, **go le lefifi**, go le metse (ts. 25).

Dinako tse pedi tse di emetse bosula. Nako ya (a) mo lefokong la ntlha e **emetse matshwenyego**, fa ya (b) mo lefokong la bobedi e **lebagane le loso**. Jaanong ka gonne dinako tse ka bobedi di kaya bosula go tla tlhalosiwa fela nako e le nngwe ya mo lefokong la bobedi ka gonne bobedi ba tsona di lebagane le pogisego.

Sekao sa ntlha go lemosega fa mokwadi a nnile le tlhotlheletso e a e dirisitseng fa a ne a rulaganya dikgang tsa **go bogisega ga Basetsaneng ka go se je, a sa nwe e bile a sa bue mo nakong ya malatsi a le mararo**. Dipogisego tsa moanelwa yo tsa **go nna mo bolwetseng ba malatsi a le mararo di ka bapisiwa sentle le dipogisego tsa ga Keresete** go tswa mo Beibeleng ka gonne o nnile mo dipogisegong malatsi a le mararo. Ke go re tiriso ya malatsi a le mararo a bolwetse ba ga Basetsaneng le tiriso ya malatsi a le mararo a dipogiso tsa ga Keresete kwa Gologota di batlile go tshwana. Ka jalo go ka twe **palo e ya malatsi a le mararo e na le tlhotlheletso e e rileng**. Ka ntlha ya fa temana ya Beibele e kwadilwe pele ga padi ya ga Monyaise, gona go ka twe mokwadi yo o nnile le tlhotlheletso go tswa mo Beibeleng ka go dirisa ditiragalo tsa go tshwana le tsa Beibele. Fa a tlhalosa tlhotlheletso Hornby (1974: 437) a re ke go nna le tshwaetso mo mothong yo mongwe ka go mo tlhotlheletsa. Ke ka ntlha e Abrams (1993: 240) ena a re ke **fa mokwadi wa sekwalwa a ka inopolela malebela go tswa mo ditlhangweng tsa pele**.

Go ka rungwa ka go re mokwadi o dirisa mofuta o wa nako jaaka thekeniki go tthagisa nako ka tsela ya tlhotlheletso.

□ **Nako e e lebaganeng le tshiamo**

Mokwadi a re:

- E ne e le **motshegare** wa fa di tlwaela mafulo, fa a thanya, mme a fitlhela a siilwe ke nako (ts. 20).
- A gopola Sentshoge yo e neng e tle e re **phakela ka di-a-lela**, a bo a setse a rotha kwa sakeng, a tlile go thusa go phara dibi (ts. 34).

Tiragalo ya **go thanya ga Basetsaneng mo borokong motshegare le ya go thusa go phara dibi ga Sentshoge** kwa ga mmaMorupong phakela ka di-a-lela, di lebagane le tshiamo ka gonne Basetsaneng o diragatsa tsholofetso e a e dirileng ya go kopana le Rremogolo fa Sentshoge ena a thusa mmaMorupong go phara dibi. **Ditiragalo tse di kaya tshiamo**, ke go re **nako ya motshegare le nako ya phakela ke dikao tsa tshiamo**. Mofuta o wa nako o botlhokwa mo pading ka gonne o dirisitswe jaaka thekeniki ya sekai go tthagisa ditiragalo tse di lebaganeng le tshiamo go gatelela maitsholo.

5.2.2 Lefelo

Magapa (1997: 80) o tthalosa fa **mafelo a thulaganyo le ona a fiwa ditiro** go tsweledisa pele thitokgang ya padi. Go ya ka Thobakgale (1996: 93) lefelo la thulaganyo le kgaoganngwa ka mofuta e le meraro e leng :

- lefelo la tshwanelo
- lefelo la maikutlo (atemosefere) le
- lefelo la sekai

➤ **Lefelo la tshwanelo**

Yelland le ba bangwe (1983: 14) ba re lefelo la tshwanelo ke lefelo le ditiragalo tsa thulaganyo ya sekwalwa di diragalang mo go lona. Lekganyane (1997: 85) o tlaleletsa kgopolo e ka go re **mafelo a, a tshwanelo ke mafelo a tlhago** ka gonne ke mo ditiragalo di diragalelang teng e bile a emela maemo a a tshwanelang. Go ruma ditlhaloso tse Maila (1997: 113) a re mafelo a, a tshwanetse go nna teng mo sekwalweng ka gonne ke **mo baanelwa le ditiro tsa bona di tsweledisiwang teng**.

Mo pading ya *Marara* go na le dikao di le dintsi tsa mofuta o wa lefelo, fela go tla tlhalosiwa di le pedi fela tse di tla emelang tse dingwe tse di sa umakiwang. Tsona di rulagantswe jaana :

'Ha nka go boela **mo Dipompong**, a go tla bo go siame?'

(ts. 7).

Fa letsatsi le phirima a tsena mo tseleng e e fetang **kwa morago ga tamo**, a ralala masimo a Barolong, a fitlha a tlolela bothale gaufi le lerwana gore a wele tsela ya Lotlhakane **fa seloko se felelang gone** (ts. 43).

Sekao sa **ntlha se lebagane le molwantshi fa sa bobedi sona se lebagane le molwantshiwa**. Jaanong go tla lebelelwa ka fa mokwadi a dirisitseng dikao tse ka teng fa a tlhalosa mofuta o wa lefelo.

Mo ditemeng tse di fa godimo, go lemosega fa mokwadi a dirisa mafelo a tlhago a ditiragalo tsa padi di diragalang mo go one jaaka **kwa morago ga tamo, fa seloko se felelang gone le mo Dipompong**.

Kwa morago ga tamo le fa seloko se felelang gone ke mafelo a Rremogolo a tsamayang fa go one fa a ya kwa go mokapelo wa gagwe wa bogologolo e leng Morupong ka gonne a swabisitswe ke yo mošwa e leng Basetsaneng. Go lemosega fa mafelo oomabedi a lebagane le kgotlhang. **Mo Dipompong** ke fa Mafetlhefetlhe a boelang Rremogolo teng fa a mmusetša kwa Matile kwa dikgomong. Ka jalo ke lefelo le le lebaganeng le maitsholo. Ka ntlha eo go lemosega fa mokwadi a dirisa mafelo a,

jaaka thekeniki e e lebaganeng le thitokgang kgotsa maikaelelo a mokwadi go senola tiro e e rileng.

➤ **Lefelo la maikutlo ‘atemosefere’**

Fa a tlhalosa mofuta o wa lefelo Groenewald (1991: 32) a re **lefelole ke le le dirisiwang ke mokwadi go ntsha maikutlo a gagwe** a ikaeletse go lemosa mmuisi botlhokwa ba se a ratang go se tlhagisa. Mojalefa (1997: 17) o tlaaletsa tlhaloso e ka go re **lefelola maikutlo ke lona le tlholang gore go nne le khuduego ya maikutlo**. Fa a tsewedisa pele tlhaloso e, Mojalefa a re **maikutlo a a tlholwang e ka nna a boitumelo kgotsa a kutlobotlhoko** mo go mmuisi.

Mo pading ya *Marara* go na le dikao di le dintsi tsa mofuta o wa lefelo. Le fa go ntse jalo go tla nopolwa di le pedi fela go tlhalosa **lefelole la maikutlo**. Tsona ke tse di latelang :

- Basetsaneng a simolola go tsheta tsela ya **Ditankeng**; fa tsatsi le ntsha nko a ba a wela tsela, a ipata ka gore o iphokisa phefo ya meso, mme a lala a boa bosigo (ts. 19).
- A gopola motsing o neng a feta ka tsatsi la Tshipi, mme a bona batho ba batlhano ba tswa **mo Tshiping**, etswa motse o le kanakana (ts. 33).

Mo dikaong tse di fa godimo, go lemosega fa sekao **sa ntlha se lebagane le maikutlo a boitumelo fa sa bobedi sona se tsepamisa maikutlo a kutlobotlhoko**.

Lefelo la **Ditankeng** le botlhokwa ka gonne ke kwa Rremogolo le Basetsaneng ba kopanelang teng ka ga tsa lerato. Ka jalo ke **lefelola maikutlo** ka gonne mo go lona **go rena maikutlo a lerato** magareng ga baanelwa ba. Ke ka ntlha e go ka tweng lefelo le **le fetoga lefelola maikutlo**. Mo ntlheng e go ka twe mokwadi o dirisa thekeniki ya lefelo go rulaganya ditiragalo tsa lerato magareng ga molwantshiwa (Rremogolo) le moanelwamotlaleletsi (Basetsaneng).

Ka fa letlhakoreng le lengwe go na le lefelo la **mo Tshiping**. Lefelo le, **le utlwiswa Rremogolo botlhoko** ka gonne mo go lona o lemoga gore **batho ba motse wa Matile ga ba tsene kereke** ka ntlha ya fa a bona **go tswa batho ba le batlhano fela mo**

kerekeng, ntswa motse wa Matile e le o mogolo. Ka jalo lefelo le, le tliša kutlobothoko mo go moanelwa yo, ke ka ntlha e go ka tweng ke **lefelo la maikutlo**.

Tiriso ya thekeniki e ya lefelo e lebagane le go utlwela batho ba Matile bothoko ka gone ba ka se bone pholoso.

➤ **Lefelo la sekai**

Fa a tlhalosa mofuta o wa lefelo Maila (1997: 105) a re **lefelo la tshwantsho** ke **le le tshwantshang ditiragalo** tse di diragalang mo go lona. O tswelela ka go **re e ka nna ditiro tse di bosula** kana **tse di molemo** tse di dirwang ke baanelwa. Lekganyane (1997: 85) o tlaleletsa ntlha e ya ga Maila ka go re mokwadi wa padi ya botseka a ka dirisa sekgwa jaaka setshwantsho sa kotsi. Go ruma ditlhaloso tse di fa godimo Magapa (1997: 88) a re fa mokwadi wa sekwalwa a tlhagisitse tikologo ka tshwanelo, gona se se tla godisa kgogedi le go tlhagisa thitokgang sentle.

Mokwadi o dirisitse dikao tsa mofuta o wa mafelo di le dintsi mo pading ya gagwe. Mo tlhotlhomising e, go ile go nopolwa dikao di le tharo fela go netefatsa tiriso ya gagwe ya thekeniki e.

- ... o na a tlola tselana ya dinao e e tswang kwa tlung ya Tshipi fa a wa ka sefatlhogo. Ga tlhoka motsereganyi. (O ka iphaga dikoro **mo Matikiring**, o ka fitlhela o šele ntshu o sa ogole sepe) (ts. 50).
- Mogatse ka go bisa go itse, le ka go se bone se ba se nnetseng **mo Makgoeng**, a mo tsenya logong mo maragong. Kgabagare a bona gore ga go thuse sepe go leka go itimetsa nnete ya gore Matikiri a mo tlhotse; ke fa a tla dumela go boela gae (ts. 57).
- O na a itse ka botlalo gore o boela gae ka se se mo lerileng **Matikiring**; a itse gore setshego se ba neng ba tlhola ba se tshega a sa le monnye, se ya go fetoga pina; a itse gore o boela **kwa kgomong tsa mafisa** ... (ts. 57).

Lefelo la **Matikiring** le amana le **Rremogolo** fa a ne a **tlhaselwa ke manaba** (banna ba babedi) a go bonagalang a rometswe ke Lebogang. A mo teketile a bo a mo gobatsa a mo tlogela a idibetse mo tselaneng ya dinao e e tswang mo ntlong ya Tshipi.

Ka jalo lefelo le la Matikiring le **emela bosula** ka gonne moanelwa yo, **o utlwisitse botlhoko mo go lona**. Ke ka ntlha e go ka tweng Matikiring e fetoga go nna **lefelo la matlhotlhapelo**.

Go ya ka fa mokwadi a rulaganyang dikgang tsa gagwe ka teng, **lefelo le la mo Makgoeng** ka kakaretso **ke lefelo le le sa siamang**. Le fa go ntse jalo go na le mafelo a mangwe a a siameng mo go lona, jaaka mo Matikiring ka mo ntlong ya ga Rremogolo le Lebogang. Tiragalo e e diragalang mo lefelong le ya fa Rremogolo a utlwana le Lebogang gore ba boele gae kwa Matile, ka gonne a reteletswe ke go bona madi a a neng a tlile go a batla, e dira gore lefelo le le siame. **Ke teng fa ditshwetso tse di siameng tse tsa go boela gae di tserweng teng**. Ka jalo mofuta o wa lefelo **o emela phetogo ya botshelo go tswa botlhokong go ya monateng le kagisong**.

Mokwadi o dirisa thekeniki e ya lefelo go godisa maitsholo a moanelwa yo.

Mafelo a, e leng go **tloga gae kwa Matile go ya Makgoeng le tloga kwa Makgoeng go ya gae ke mafelo a a lebaganeng le leeto la ga Rremogolo**. Go ka twe ke leeto le le lengwe mabapi le botshelo ba ga molwantshiwa (Rremogolo). Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya leeto go tthagisa thulaganyo ya bofelo jwa padi e.

5.2.3 Tshosobanyo

Fa go ne go sekasekwa dikgang tsa tshenolo, go tlhokometswe ka fao **tiragalo ya thulano e amang molaetsa wa padi** ka teng. Go tlhalositswe dithekeniki di le nne e leng **tatelano ya ditiragalo, tsheko, tlaleletso le tlogelo** go rulaganya dikgang tse tsa tshenolo.

Go lemogiwa gore mo **tikologong** go sekasekilwe **nako go ya ka dikarolwana** tsa yona tse tharo e leng **nako ya tshwanelo, ya maikutlo le nako ya sekai**. Dikarolwana tse di tlhokometswe ka go lebagannngwa le dikao tsa tsona go tswa mo pading ya *Marara*. Lefelo le lona le bone tshekatsheko go ya ka dikarolwana tsa lona e leng **lefelo la tshwanelo, lefelo la maikutlo le lefelo la sekai**. Mafelo a le ona a legantswe le dikao go tswa mo pading.

Ka go ruma ditlhaloso tse di leng fa godimo go ka twe mokwadi o dirisa mefuta e ya nako le lefelo go gatelela ditiragalo tse di lebaganeng le matlhakore a le mabedi e leng le le siameng le le sa siamang.

KGAOLO YA BORATARO

6.1 THULAGANYO IV

6.1.1 Matseno

Mo kgaolong e ya borataro go ile go tthalosiwa dikgato di le tharo tsa thulaganyo, e leng:

- phuthologo.
- setlhoa le
- tharabologo.

Mo go phuthologo go ile go tlhokomelwa:

- Tlhaloso ya phuthologo.
- Ditiragalo tsa phuthologo mo go *Marara*.
- Tlhaloso ya dikgotlhang tsa phuthologo le tiriso mo go *Marara*.

Setlhoa se tla sekasekwa go ya ka lenane le:

- Tlhaloso ya setlhoa.
- Ditiragalo tsa setlhoa mo go *Marara*.
- Tlhaloso ya dithekeniki tsa setlhoa le tiragatso mo go *Marara*.

Tharabologo yona e tla latela lenane le:

- Tlhaloso ya tharabologo.
- Tshosobanyo ya ditiragalo tsa tharabologo mo go *Marara*.
- Tlhaloso ya dithekeniki tsa tharabologo le tiragatso mo go *Marara*.

6.2 PHUTHOLOGO

Serudu (1989: 52) fa a tthalosa phuthologo a re ke go tswelediwa pele ga ditiragalo tsa kanelo bogolosegolo mo tshekatshekong ya thulaganyo ya padi, terama kgotsa khutshwe. Kakanyo e, e okediwa ke Mojalefa (1996(c): 17) ka go re dikgang tsele tse

di adilweng mo kगतong ya tshenolo ke tsona tse di tswaledisiwang pele. Cohen (1993: 69) ena a re:

This phase encompasses that part of the story from the first event of the plot to the climax. Here the author will indicate the development of the basic situation, suggest any important conflicts and develop his character.

Mo puong e go tla lemogiwa gore Cohen o tlhagisa dintlha di le pedi tse di botlhokwa e leng (a) go tswaledisiwa pele ga ditiragalo le (b) go tshwantshiwa ga baanelwa gore go tle go lemogiwe dimelo tsa bona ka botlalo. Go tlaleletsa ntlha e, Pretorius le Swart (1989: 21) ba re:

Every scene must contribute. The situation must become more and more complicated, and the conflict must become more fierce.

Se se botlhokwa se se tlhalosiwang ke bakwadi ba, ke go tswelera pele ga ditiragalo le dikgotlhang mo kagegong ya setlhangwa. Groenewald (1998: 21) o ruma dikgang tsa basekaseki le boratori ba ka go re phuthologo e na le tiro e e botlhokwa ya go godisa kgogedi gore thitokgang e tlhagelele sentle. Ke ka ntlha e mokwadi a dirisang dithekeniki tse di rileng go tlhagisa molaetsa wa sekwalwa sa gagwe. Kgopolo e ya thekeniki e tla tlhalosiwa kwa pele fa go ntse go tswelletswe ka tlhotlhomisi e.

Go ka akarediwa ka go re phuthologo e lebagane le dikgotlhang tsotlhe tsa sekwalwa, ke go re go tloga ka kgotlhang ya ntlha e e dirang molelwane wa tshenolo go fitlha ka kgotlhang ya bofelo e e leng mo setlhoeng.

6.2.1 Dikgotlhang mo pading ya Marara.

Go ya go sekasekwa dikgotlhang tsa phuthologo ka bongwe ka bongwe go ya ka fa di tlhagelelang ka teng mo pading ya Marara.

Fa go buisiwa ditiragalo tsa padi ya Marara, go lemosega fa di theilwe mo godimo ga dikgotlhang di le lesomesupa tse di latelang:

- **Rremogolo o thulana le maikutlo a gagwe** ka gonne a nagana gore o iphetisitse menate e Mongwaketsi a ileng kwa go yone (ts. 9).
- Monnamogolo **Modiboa o ganetsa morwadie, Lebogang go nyalwa** (ts. 13).
- **Lebogang le mogatse ba a thulana** ka gonne mogatse a sa robale mo gae (ts. 13).
- **Lebogang o bolelela Basetsaneng masana a kokometse** ka go tlhoka ga bona (ts. 14).
- **Lebogang o lwa le maikutlo a gagwe** ka ntlha ya go rata monna mongwe le mongwe yo a mmonang (ts. 17-18).
- **Lebogang le Bontle ba a thulana** ka ntlha ya Rremogolo (ts. 18).
- **Monnamogolo wa mohumanegadi (Mmeodi) o batla go bolaya Basetsaneng** (ts. 21).
- **Rremogolo o lwa le banna ba ditobetobe** (ts. 22).
- **Mmeodi o bolaya Molefe** (ka thomo ya ga Lebogang) (ts. 25).
- **Rremogolo le Morupong ba a nyatsana** (ts. 30).
- **Sentshoge o tsena Morupong le Rremogolo fa gare** (ts. 31).
- **Thulano mo magareng ga segompiano le segologolo** (Matile wa bogologolo le Matile o mošwa) (ts. 33).
- **Lebogang le Mosimane wa Mongwaketsi ba lwela setshwantsho sa ga Molefe** (ts. 36).
- **Lebogang le Basetsaneng ba lwela Rremogolo** (ts. 37).
- **Morupong o lwantshetsa Rremogolo go nna kwa Matikiring** mme a mo lebala (ts. 45).
- **Rremogolo o lwa le maikutlo a gagwe** ka ntlha ya fa a sa tlhole a kgona go bona Basetsaneng (ts. 49).
- **Banna ba babedi (manaba) ba tlhasela Rremogolo** ba mo tlogela a idibetse (ts. 51).

6.2.2 Tlhaloso le tiriso ya dithekeniki.

Mo karolong e ya phuthologo, go ka se ke ga tlhaloswa dithekeniki tsotlhe, mme go tla tlhophiwa fela tse di leng botlhokwa mo ditiragalong tsa dikgotlhang tse di farologaneng.

□ **Rremogolo o thulana le maikutlo a gagwe.**

- Rremogolo kwa tshimologong o gana go tsamaya le Mosimane wa Mongwaketsi.
- Morago a ikotlhaya.
- O akanya monate le bontle tse molekane wa gagwe a kopanang natso.
- Tota go ka twe, o a mo galela.

Go lemosega fa go dirisitswe dithekeniki di le tharo fa go rulaganngwa dikgotlhang tse, mme tsona ke **poelomorago, ponelopele le tatelano ya ditiragalo.**

▪ **Poelomorago**

Thekeniki e, e setse e tlhalositswe fa go ne go sekasekwa semelo sa molwantshi ka go re ke fa tiragalo e e rileng e e diragetseng mo nakong e e fetileng mo sekwalweng e tlhagisiwa gape fa go ntse go buisetswa pele. Tlhaloso e, fa e tsweledisiwa pele, ga twe maikaelo a go boeletsa tiragalo e e fetileng ke go godisa thulaganyo e e rileng le go gatelela botlhokwa ba tiragalo e e boelediwanng.

Go ya ka ditiragalo tse di umakilweng fa godimo go lemogiwa gore go na le poelomorago ka gonne Rremogolo o a ikotlhaya ka ntlha ya tiragalo ya go gana go tsamayale mosimane wa Mongwaketsi go ya go iphokisa phefo. Tiragalo yona e, e boelediwa ka maikaelo a go gatelela kgotsa go senola botlhokwa ba yona. Ka ntlha ya se, go ikotlhaya moo ga moanelwa go botlhokwa ka gonne go golagane le kgotlhang e e leng mo teng ga gagwe. Kgotlhang e go buiwang ka yona fa, ke e e magareng ga molwantshiwa, e leng Rremogolo le mothusi wa gagwe e leng maikutlo a gagwe. Ka jalo go tla lemogiwa gore mokwadi o dirisa maikutlo (a ga Rremogolo) jaaka moanelwa yo o thusang moanelwa yo mongwe (Rremogolo). Ke ka ntlha e go ka tweng mokwadi o mothofatsa maikutlo a ga Rremogolo. Mothofatso, go ya ka Holman (1936: 389) ke sekapuo se mo go sona, diphologolo le dilo di dirisiwang jaaka batho, ke gore di bua e bile di dira ditiro tsa setho.

Go tla lemogiwa gore kgotlhang e e leng magareng ga moanelwa yo le maikutlo a gagwe ke e e se nang maatla, fela e botlhokwa ka gonne e pateletsa Rremogolo go fetoga ka go fetola maikutlo a gagwe.

▪ **Ponelopele**

Botlhokwa ba ponelopele ke go gatelela poeletso e e rileng. Ke go re tiragalo e e diregileng mo tshimologong ya kanedi e boelediwa kwa bokhutlong ba kanedi e. Ka jalo botlhokwa bo, bo lebagane le kgogedi. Ka fa letlhakoreng le lengwe go na le tiragalo e nngwe e e ka tlhagelelang mo gare ga sekwalwa ya ba ya boelediwa mo gare ga sekwalwa. Botlhokwa ba poeletso ya mofuta o, bo lebagane le thulaganyo ya dikgang.

Ditiragalo tsa thulano ya ga Rremogolo le maikutlo a gagwe di diragala mo gare ga padi mo tsebeng ya borobongwe, mme ka jalo di lebagane le thekeniki ya ponelopele e e se nang maatla. Go buiwa gore thekeniki e, e lebagane le poeletso ya tiragalo e e tlhagelelang mo gare ga buka e leng ya go akanya ga Rremogolo gore molekane wa gagwe o ile kwa menateng. Yona tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e lebagane le thulano ya maikutlo a ga Rremogolo. Ke ka ntlha e mokwadi a e boeletsang gore mmuisi a lemoge botlhokwa ba yona mo go godiseng thulano ya Rremogolo le maikutlo a gagwe. Go tla lemogiwa gore ke thulano e e leng mo magareng ga molwantshiwa le mothusi wa gagwe. Le fa gona e se maatla go le kalo, gona e botlhokwa ka gonne e tlisa kgogedi.

▪ **Tatelano ya ditiragalo**

Kgopolo e, e setse e tlhalositswe ka go re ke go bewa ga ditiragalo ka go latelana fela jaaka di diragetse ka maikaelelo a go godisa thulano le boammaaruri ba dikgang tse mokwadi a di kwaletseng babuisi.

Go lemosega fa Monyaise a rulagantse dikgang tsa Rremogolo go simolola fa a gana go tsamaya le molekane wa gagwe go fitlhela fa a galela monate o a akanyang gore molekane wa gagwe o mo go ona kwa motsesetoropong. Fa thulaganyo ya ditiragalo tse e lebelelwa sentle, go lemogiwa gore ditiragalo di latelana ka mokgwa o di diragetseng ka ona, ke go re go tloga ka ya ntlha go fitlhelela ka ya bofelo, ga di a tlhakatlhakana. Ka jalo thulaganyo e, e tlhola go nolofatswa ga ditiragalo tse mokwadi a buang ka ga tsona gore mmuisi a kgone go lemoga thulano e e mo teng ga maikutlo a moanelwa ka bonako. Ke ka ntlha e go ka tweng thulano e, e tlisa kamanano e e rileng magareng ga moanelwa le maikutlo a gagwe.

Se se lemogiwang fa ke go re thulano e ga e na maatla ka ntlha ya fa e le magareng ga molwantshiwa (e leng Rremogolo) le mothusi (e leng maikutlo a gagwe), fela e botlhokwa ka gonne e lebagane le go godisa maatlakgogedi a go batla go itse pheletso ya go re moanelwa yo, o tla fenya maikutlo a a gagwe kana a tla mo fenya?

□ **Monnamogolo Modiboa o thulana le morwadie, Lebogang.**

Thulano e e theilwe mo ditiragalong tse:

- Molefe o nyala Lebogang.
- Ba nna lebaka la dikgwedi di se kae mmogo.
- Molefe o boela mo mekgweng ya gagwe ya boferefere.
- Monnamogolo Modiboa o nna kgatlhanong le lerato la ga Lebogang, morwadie le Molefe.
- Monnamogolo a sa ntse a robetse.
- Lebogang o tshabela kwa go Molefe.
- Monnamogolo o feletsa a nyadisa morwadie ka pelo e e botlhoko (ts. 13).

Fa go ka lebelelwa ditiragalo tse ka tlhokomelo go tla lemogiwa gore Monyaise o dirisitse dithekeniki di le tharo mo thulaganyong ya go tlhagisa kgotlhang e ya bobedi. Tsona ke **poelomorago**, **tlogelo** le **mmoatlhoa**.

▪ **Poelomorago**

Se se botlhokwa se se tlhalositsweng ka kgopolo e ke kamano e e leng fa gare ga ditiragalo tse di diragetseng mo nakong e e fetileng le tse di diragalang gona jaanong.

Fa ditiragalo tse di leng fa godimo di ka tlhokomelwa sentle, go tla lemogiwa gore Monyaise o dirisitse thekeniki ya **poelomorago** e leng ya fa Molefe a boela mo mekgweng ya gagwe ya boferefere. Mokwadi o nyalanya go tlhoka mekgwa ga moanelwa le tiragalo e e tlogetsweng mo ditiragalong tsa kanelo. Tiragalo e, e tla lebelelwa gape fa go sekasekwa tiriso ya thekeniki ya tlogelo.

Tiragalo e ya fa Molefe a boela mo mekgweng ya boferefere e gopotsa mmuisi gore ga e diragale la ntlha, ke ka ntlha e go tweng ke thekeniki ya **poelamorago** ka gonne go

boelediwa tiragalo e e diragetseng pele. E ke poelamorago e e diragalang mo gare ga sekwalwa, e seng kwa tshimologng le kwa bokhutlong. Botlhokwa ba thekeniki e bo lebagane le go godiswa ga thulaganyo ya dikgang tsa padi e. Ka jalo e godisa thulano e e mo magareng ga monnamogolo Modiboa le Lebogang, morwadie, ka ntlha ya lenyalo la Molefe le Lebogang.

Thulano e, e magareng ga bathusi e leng Lebogang yo o thusang Rremogolo le monnamogolo Modiboa, yo o thusang Mafetlhefetlhe. Thulano e e ntseng jaana ga e na maatla mme gona e botlhokwa ka gonne e godisa kgotlhang e kgolo e e leng teng magareng ga molwantshi le molwantshiwa.

▪ **Tlogelo**

Tlogelo e lebagane le khutshwafatso ya ditiragalo mo go bontshwang dintlha tse di botlhokwa fela, mme gape e lebagane le **go tlogelwa ga ditiragalo** tse di seng botlhokwa. Ka jalo go tlogela le go khutshwafatsa ditiragalo go tsamaelana le go potlakisa nako gore dikgang di fele ka bonako. Ka ntlha e nngwe go ka twe mokwadi o bapisa nako ya ditiragalo le nako ya go buisa sekwalwa. Pharologano e, ke yona e tlhagisang botlhokwa ba go potlakisa nako.

Mo tshakatshekong ya ditiragalo tse tsa kgotlhang ya Modiboa le Lebogang, go ka twe mokwadi o dirisitse thekeniki ya tlogelo. Mo thekeniking e, mokwadi o dirisitse setheo sa go tlogela ditiragalo e seng go di akaretsa. Tiragalo e e tlogetsweng ke ya fa Molefe a boela mo mekgweng ya gagwe ya boferefere.

Go lemosega fa tiragalo e, e tlogetswe ka go dirisa thekeniki ya **poelomorago**. Ke go re mmuisi o lemoga go tlogelwa ga tiragalo e ka ntlha ya fa go dirisitswe poeletso ya yona. Le fa poeletso e, e iphitlhile ka gonne mokwadi a sa bue ka ga yona, fela mmuisi o a lemoga gore e nnile teng mo thulaganyong ya ditiragalo tse di lebaganeng le kgotlhang e.

Botlhokwa ba thekeniki e, ke **go potlakisa nako** gore padi e e buiswang e fele ka bonako go tle go lemogiwe thulano e e leng teng magareng ga monnamogolo Modiboa le Lebogang, morwadie. Thulano e, ga e na maatla ka gonne e le mo magareng ga

bathusi, mme gona e botlhokwa ka gonne e baka kgogedi ya go batla go itse pheletso ya thulano ya baanelwa ba.

▪ **Mmoatlhoa**

Thompson (1995: 53) o tthalosa lereo le ka go re ke:

... a trivial conclusion to something significant or impressive especially where a climax was expected.

Puo e, e gatelela go tlhagiswa ga ntlha e e botlhokwa e e solofetsang gore dikgang di ya kwa setlhoeng. Ke ka ntlha e Sirayi (1989: 153) a tlaeleletsang tthaloso e ya ga Thompson ka go re fa dikgotlhang di tthatlagane, mo go **mmoatlhoa di a fokotsega** go fitlhela tharabololo e bonwa. Abrams (1993: 14) ena a re:

(It is) a writer's deliberate drop from the serious and elevated to the trivial and lowly, in order to achieve an intended satiric effect.

Se Abrams a se tthalosang ke go re mokwadi a ka buisa dikgang di setse di ya magoletsa ka maikaelelo a go gatelela se a buang ka ga sona.

Kgotlhang ya ga Modiboa le Lebogang e simolola ka ditiragalo tse di botlhokwa tse di tshwanetseng go tla kwa boikhutlong, ya felela ka tse di seng botlhokwa tse go ka bong go simolotswe ka tsona. Tiragalo ya fa monnamogolo Modiboa a nna kgatthanong le go nyalwa ga morwadie e leng Lebogang, ke e e botlhokwa e bile e e tshwanetseng go tla kwa bofelong ba ditiragalo tse dingwe ka gonne e na le kgogedi ya go ngokela mmuisi mo go buisetseng sekwalwa pele, fela mokwadi o e tlhagisitse kwa tshimologong. Ka jalo mmuisi ga a sa ngokiwa ke sepe fa a buisa sekwalwa, o buisetsa fela gore dikgang di ye bokhutlong. Botlhokwa ba thekeniki e, ke go golaganya ditiragalo tsa kgotlhang e ya ga Madiboa le Lebogang le ditiragalo tsa kgotlhang e e tla latelang.

□ **Thulano magareng ga Lebogang le mogatse, Molefe**

- Letsatsi la ntlha la fa Molefe a sa robala mo gae.
- Mogatse e leng Lebogang o ikgomotsa ka go re monna o a tle a phirimelelwe nageng.
- Letsatsi le lengwe Lebogang o botsa mogatse ka ga botshelo ba gagwe.
- Molefe o omanya Lebogang.
- Lebogang o ikgomotsa ka tshingwana ya ditšheše (ts. 13).

Ditiragalo tsa go thulana ga Lebogang le Molefe di rulagantswe go ya ka dithekeniki di le tharo tsa **poeletso, poelomorago le tlogelo**.

▪ **Poeletso**

Fa kgopolo e, e tlhalosiwa ga twe se se botlhokwa ka ga yona ke **go boelediwa ga tiragalo kgotsa ditiragalo tse di rileng** mo mafelong a a farologaneng a sekwalwa, ka go dirisa motho a le mongwe fela e seng go feta foo. Maikaelelo a mokwadi ka poeletso ke go gatelela sengwe se se botlhokwa. Monyaise a re:

- Lebogang o ikgomotsa ka go re monna o a tle a phirimelelwe nageng.le
- Lebogang o ikgomotsa ka tshingwana ya ditšheše.

Mokwadi o boeletsa tiragalo ya go ikgomotsa ga Lebogang ka ntlha ya go tlhoka maitsholo ga mogatse e leng Molefe, mo mafelong a a farologaneng a sekwalwa.

Tiragalo e, e tlhagelela la ntlha fa Lebogang a ikgomotsa ka go re le fa maitsholo a mogatse a sa kgotsofatse, e bile a itse setso sa go re monna a ka nna a nyala basadi ba le mmalwa, ke ka moo a ikgomotsang ka nosi ka go amogela tiragalo e. Tiragalo e, e tlhagelela la bobedi fa mogatse a sa amogele kgakololo epe go tswa mo go ena mme Lebogang a e akanyetsa gape mo setsong gore se ka mo dumelela go nyala basadi ba le bantsi ke ka moo a ikgomotsang ka go dira mo tshingwaneng ya ditšheše.

Go boelediwa ga tiragalo e go supa gore e botlhokwa go godisa ditiragalo tse dingwe tse di leng teng malebana le kgotlhang e e mo magareng ga Lebogang le Molefe. Se se lemosegang mabapi le kgotlhang e ke go re ga e na maatla ka gonne e le mo magareng

ga baanelwabathusi jaaka Lebogang le Molefe. Gona e botlhokwa ka gonne e thusa go godisa kgotlhang e e leng mo magareng ga baanelwabagolo ba ba jaaka molwantshi, (Mafetlhefetlhe) le molwantshiwa (Rremogolo). Ditiro tse ba di dirang go ka nna ga twe ke **meriti** ya baanelwabagolo. Fa a tlhalosa thekeniki ya moriti Groenewald (1993: 22) a re **mokwadi o dirisa moriti go tlhagisa se se tlileng go diragala**. Lekganyane (1997: 83) o tlaleletsa kgang e ka go re **moanelwa a ka emela yo mongwe ka ditiro tse di tshwanang**. Ke ka ntlha e go ka tweng Monyaise o oketsa ditiragalo ka go tsenya baanelwa ba bangwe jaaka Lebogang le Molefe ba ba emelang ditiro tsa Rremogolo le Mafetlhefetlhe e leng molwantshiwa le molwantshi.

▪ **Tlogelo.**

Fa go ne go tlhalosiwa tlogelo go tlhagisitswe gore ke tshosobanyo ya dikgang ka **go bontsha ditiragalo tse di botlhokwa** le go tlogela ditiragalo tse di seng botlhokwa. Ke ka ntlha e go ka tweng **go tlogela le go sosobanya diteng tsa sekwalwa** go lebagane le **go potlakisa nako** gore sekwalwa se se buisiwang se fele ka bonako.

Go thulana ga Lebogang le Molefe go lemosega go le mo magareng ga tiragalo ya bobedi le ya boraro, mme e seng tlogelo. Mo ditiragalong tsa kgotlhang e, go bonagala Monyaise a buile ka letsatsi la ntlha le Molefe a le letseng nageng, mme morago go nnile le nako e a sa bueng sepe ka yona ka gonne ditiragalo tse di diragetseng ka yona nako eo di se botlhokwa, ke ka ntlha e a di tlogetseng. Fano mokwadi ga a dirisa tshosobanyo ya dikgang fa a rulaganya kgotlhang ya ga Lebogang le Molefe mme **o dirisitse tlogelo go godisa kgotlhang**. Go lemosega fa kgotlhang e, e le e e se nang maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi, fela e botlhokwa ka gonne **e potlakisa nako** ya go fitlha kwa thulanong e e mo magareng ga baanelwa ba.

□ **Basetsaneng o thulana le Lebogang**

- Basetsaneng o ya go kopa mathlare kwa go Lebogang.
- O raya Basetsaneng a re a tsamaye ka boesesane jwa gagwe a ye go bolelela mmaagwe gore ena ga a ise a reke tee.
- O tswala setswalo ka go se kgarametsa.
- Mongwe wa banna ba ba neng ba itlhadia a tshega.

- Basetsaneng a boela gae a swabile mo go maswe (ts. 14).

Monyaise o dirisitse dithekeniki di le pedi fa a rulaganya ditiragalo tsa kgotlhang e e mo magareng ga Basetsaneng le Lebogang. Tsona ke **tatelano ya ditiragalo le leeto**.

▪ **Tatelano ya ditiragalo.**

Malebana le tlhaloso ya kgopolo e, go gateletswe gore **ditiragalo di kwalwa ka go atamelana** go ya ka fa di diragetseng ka teng, maikaelelo e le go **godisa thulano** le bonnete ba dikgang tse mokwadi a di abelang babuisi ba sekwalwa sa gagwe.

Dikgang tsa go thulana ga Basetsana le Lebogang di rulagantswe go simolola ka tiragalo ya ntlha fa Basetsaneng a ya go kopa matlhare kwa go Lebogang go fitlha ka ya bofelo fa a boa a swabile mo go maswe. Thulaganyo e ya dikgang, e lebelesega fa ditiragalo di atamelane fela jaaka di diragetse, e seng ka go tlhakathakana. Ke go re **tiragalo ya ntlha e latelwa ke ya bobedi**, fela jalo go fitlhela ka tiragalo ya bofelo. Ka jalo go ka twe thulaganyo e, e dira gore ditiragalo di nne bonolo gore mmuisi a tle a kgone go lemoga thulaganyo ya ga Basetsaneng le Lebogang ka bonako. Go tla lemogiwa gore thulano e, ke e e se nang maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi, fela e botlhokwa ka gonne e godisa maatlakgogedi a go batla go itse pheletso ya thulano ya baanelwa ba. Teng mo thulanong e, e kete baanelwa ba na le matlhakore a ba a emelang mo sekwalweng, ke gore Lebogang o emela molwantshiwa (Rremogolo), ka gonne ditiro tse a di dirang ke tse di busula, fa ka fa letlhakoreng le lengwe Basetsaneng a emela molwantshi (Mafetlhefetlhe) ka ntlha ya ditiro tsa gagwe tse di siameng.

▪ **Leeto**

Fa go ne go tlhalosiwa kgopolo e ya leeto, go gateletswe gore le tshwantshanngwa le botshelo ka gonne le na le tshimologo le bokhutlo.

Monyaise o tlhalosa leeto le Basetsaneng a le tsayang go tloga kwa ga gabo (lefelo le le siameng) go ya kwa go Lebogang (lefelo le le sa siamang) go ya go kopa matlhare, a bo a tloga gape kwa ga Lebogang a boela kwa gaabo. Bokhutlong jo bo dirisiwang ke mokwadi bo na le tiro e e rileng: kwa ga gaabo Basetsaneng go siame ka gonne go

rutiwa mekgwa e e siameng fa ka fa letlhakoreng le lengwe kwa ga Lebogang go sa siama ka ntlha ya mekgwa ya ga Lebogang e e sa siamang.

Go lemosega fa Basetsaneng a tshwere leeto go tloga mo lefelong la A go ya kwa go la B, a bo a tloga kwa go B a boela kwa go A ka gonne e le kwa go nang le tshiamo teng. Ke ka ntlha e, mmuisi a sa gakgamadiweng ke moanelwa yo fa a boela kwa lefelong le a simolotseng kwa go lona ka gonne lefelo la bobedi le sa siama.

Ke ka ntlha ya lebaka le go ka tweng tiriso ya thekeniki e, e se na kgogedi, ka gonne go diragala se mmuisi a se emetseng sa gore leeto la moanelwa le felele kwa le simolotseng teng ka gonne e le gone kwa go renang tshiamo teng. Se, se lemosa mmuisi gore mokwadi o dirisa thekeniki e nngwe e leng ya poelomorago, go godisa kgotlhang e e mo magareng ga baanelwa ba.

Go lemosega fa kgotlhang e, e se na maatla ka gonne e le ya baanelwabathusi, fela e botlhokwa ka gonne e thusa go godisa kgotlhang ya baanelwabagolo. Ke go re Basetsaneng o thusa molwantshi (Mafetlhefetlhe) ka go dira tshiamo, fa Lebogang ka mekgwa ya gagwe e e bosula a thusa molwantshiwa (Rremogolo).

□ **Kgotlhang e e lebagane le maikutlo a ga Lebogang**

Kgotlhang e tthalositswe ka go re e lebagane le moanelwa le maikutlo a gagwe. Ke ka ntlha e go ka tweng **moanelwa o nna le dikakanyo di le pedi.**

Ditiragalo tse di bopang kgotlhang e ke tse di latelang:

- Lebogang o kgalhegela Rremogolo a mmona fela la ntlha.
- O a ikotlhaya ka gonne a setse a ratile mosemane wa Mongwaketsi.
- O ikgomotsa ka go re Rremogolo e tla nna wa ga monnawe, e bong Bontle.
- O simolola go tlotlela Bontle ka tsa botshelo (ts. 17).

Monyaise o rulagantse ditiragalo tsa kgotlhang e e lebaganeng le maikutlo a ga Lebogang ka go dirisa thekeniki ya ponelopele.

▪ **Ponelopele**

Ponelopele e na le mofuta e le mebedi e leng (a) mofuta wa ditiragalo tse di tlhagelelang mo gare ga sekwalwa di bo di boelediwa teng mo gare ga sekwalwa le (b) ditiragalo tse di bonwang mo tshimologong ya dikgang di bo di boelediwa kwa bokhutlong. Mo tlhotlhomising e, go tla tlotlwa ka mofuta wa (b) ka gonne Monyaise a rulagantse dikgang tsa lerato la ga Lebogang mo go Rremogolo ka tsela ya **ponelopele** e ya mofuta o wa (b).

Mo kगतong ya phuthologo, Lebogang o bonela **pele botshelo ba gagwe bo bontle le Rremogolo** ntswa a ratana le mosimane wa Mongwaketsi. Go ya ka ditiragalo tsa kgato e ya phuthulogo, go ka twe Lebogang o **porofeta** lenyalo la gagwe le Rremogolo le le ileng go diragala kwa bokhutlong ba dikgang ka go dirisa monnawe e leng Bontle. Se se raya gore Lebogang o ile go latlha Mongwaketsi, a nyalwa ke Rremogolo. Ka jalo, go lemosega fa go na le kgolagano magareng ga ditiragalo tsa phuthulogo le tsa tharabologo ka ntlha ya tiriso e ya thekeniki ya ponelopele. Mokwadi o dirisitse thekeniki le maikutlo a ga Lebogang. Se se lemosegang ke go re kgotlhang e, ga e na maatla ka gonne e mo magareng ga baanelwabathusi e leng Lebogang le maikutlo a gagwe, fela thekeniki e e botlhokwa ka gonne e le yona e e godisang kgotlhang ya baanelwa ba.

□ **Lebogang o thulana le Bontle**

Kgotlhang e, e theilwe mo ditiragalong tse di latelang:

- Lebogang o gapeletsa Bontle go ratana le Rremogolo.
- Bontle o mmolelela gore Rremogolo o setse a bonwe.
- Lebogang o raya Bontle a re ga a itse sepe, o sa le monnyane.
- Bontle o bolelela Lebogang gore ga a itse go bua a sa omane (ts. 17–18).

Ditiragalo tsa kgotlhang e e fa gare ga Lebogang le Bontle di rulagantswe go ya ka thekeniki ya puisano.

▪ **Puisano**

Mo tshalosong ya lereo le, **puisano**, go gateletswe gore dikgang tse di tshagisiwang ke tse e leng boamaruri ka gonne di **tlhagisiwa ke batho ba di ba diragaletseng kgotsa di ba amang**. E ka nna ba le babedi kgotsa go feta.

Ditiragalo tse di fa godimo di lebagane le puisano ka gonne di tshagisiwa ke baanelwa ba le babedi, e leng Lebogang le Bontle, ba ganetsana ka ga Rremogolo gore o setse a bonwe ke ba bangwe. Monyaise o dirisa Lebogang le Bontle go buisana ka ga ditiragalo tse di ba amang tsa lerato la bona mo go Rremoglo go godisa kgotlhang e e leng teng mo magareng ga bona.

Kgotlhang e, ga e na maatla ka gonne ga e mo magareng ga baanelwabagolo fela e botlhokwa ka gonne e godisa kgotlhang ya bona.

□ **Monna wa mohumanegi o kgaola Basetsaneng moriri.**

Monna wa mohumanegi o ne a itira yo o senkang mae a dinonyane mo dintlhageng fa a bona Basetsaneng a letile mokapelo wa gagwe mo setlhatshaneng. O ya kwa go ene ka maikaelelo a go mmolaya ka thipa e a neng a e tshotse ya batlhabi ba dikgomo. Basetsaneng o thibosa tlhogo fa letsogo la monna le sa tsholeditswe godimo. Fa le boa le ripa fela moriri wa gagwe ka o ne o saletse fa fatshe.

Monyaise o tshagisa tiragalo e ka go dirisa **dithekeniki di le pedi e leng ya ponelopele le ya moriti**.

▪ **Ponelopele**

Fa go ne go tshalosiwa ponelopele, magareng ga tse dingwe tse di botlhokwa go gateletswe tiragalo e e boelediwang fa gare ga kanedi ka maikaelelo a go godisa thulaganyo ya dikgang.

Tiragalo ya go ema ga Basetsaneng kwa setlhatshaneng a emetse mokapelo wa gagwe, ke yona e e boelediwang ka tsela ya thekeniki ya ponelopele. Yona tiragalo e, e botlhokwa ka gonne e tshotlheletsa monna wa mohumanegi, (yo o romilweng ke

Lebogang)go bolaya Basetsaneng gore ene (Lebogang) a tle a bone Rremogolo. Ka jalo Monyaise o rulaganya dikgang ka go boeletsa tiragalo e gore mmuisi a kgone go lemoga botlhokwa ba yona ba go godisa thulano e e lebaganeng le polao. Se se tla lemogiwang ke go re thulano e ke e e se nang maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi, e leng Basetsaneng le monna wa mohumaneng. Le fa go ntse jalo, e botlhokwa ka gonne e godisa thulano e kgolo e e leng mo magareng ga Mafetlhefetlhe (yo o emelang tshiamo) le Rremogolo (yo o emelang bobo) e leng yona kgotlhang e padi ya *Marara* e theilweng mo go yona.

▪ **Moriti**

Groenewald (1993: 22) a re :

(Ka thekeniki e) mongwadi o tlišetša tše di sa tlogo direga.

Se se gatelelwang ka puo e, ke go **dirisiwa ga moriti jaaka thekeniki ya ponelopele**, ke go re **mokwadi o dirisa moriti go gatelela se se tšileng go diragala** mo nakong e e tlang. Lekganyane (1997: 83) o tšhagisa gore moanelwa a ka dirisiwa go emela yo **mongwe ka ditiro tse di tšhwanang**. Ke ka ntlha e Mosehla (2000: 201) a reng **mokwadi o oketsa ditiragalo ka go tšenya baanelwa ba bangwe**.

Monyaise o dirisa mae le Basetsaneng go bonela pele dinonyane le Rremogolo, ka gonne mae a sirelediwa ke dinonyane fa Basetsaneng a lwelwa ke Rremogolo. Ke go re mae a emela dinonyane, Basetsaneng o emela Rremogolo. Ke ka ntlha e go ka tweng mokwadi o oketsa ditiragalo ka go tšenya baanelwa ba bangwe e leng mae le Basetsaneng go gakatsa kgotlhang e e mabapi le go bolaya. Go tla tlhokomelwa gore kgotlhang e ga e na maatla ka ntlha ya gore e tshegetsatsa thulano ya molwantshi le molwantshiwa.

□ **Rremogolo o lwa le banna ba ditobetobe.**

Kgotlhang e e mo magareng ga Rremogolo le banna ba ditobetobe e fitlhelwa mo tšebeng ya somaamabedi le bobedi. Kgotlhang e, e tšhagisiwa ke mokwadi le baanelwa. Ditiragalo tsa yona di akarediwa ka temana e e latelang:

Rremogolo o tsamaya le Basetsaneng fa ba tlaselwa ke banna ba le babedi ba ditobetobe. Banna ba, ba mo mokgapheng wa ntwala le fa ba dira e kete Rremogolo o borumolano ka go ba utswa ka matlho mo tseleng ya bona. Ka ntlha ya go rata ntwala, Rremogolo o ganelela mo go yona le fa Basetsaneng a mo goga gore ba tloge fao. Mo tsamaong ya ntwala, Rremogolo o tila mabole a banna ba fela jaaka a ne a tila matlapana a basimane kwa tamong. Ba betsana jalo go fitlhela banna ba tshaba fa ba bona dipone tsa sejanaga se tla ntlheng ya bona.(ts. 22–23).

Go bonala fa ditiragalo tsa kgotlhang e, di rulagantswe ka tiriso ya dithekeniki di le dintsi jaaka **ponelopele**, **poelomorago**, **tebelelo** le **phetogo ya tebelelo**. Jaaka fa thekeniki ya ponelopele le ya poelomorago di setse di tlhalositswe le go sekasekwa mo ditsebeng tse di fetileng, fano go ile go tlhokomelwa dithekeniki di le pedi fela, e leng thekeniki ya tebelelo le ya phetogo ya tebelelo.

▪ **Tebelelo**

Tebelelo e ka akarediwa ka go re ke fa dikgang di tlhalosiwa ka leitlho la mokwadi, moanedi kgotsa moanelwa.

Dikgang tsa kgotlhang e e mo magareng ga Rremogolo le banna ba ditobetobe di tlhalosiwa ka tebelelo ya Monyaise, ka gonne e le ene a di itseng go gaisa baanelwa kgotsa moanedi. Ke ka ntlha e mmuisi a di amogelang a lokologile ka gonne e le boammaaruri bo bo tlang ka motho yo a bo itseng. Ka jalo go ka twe mokwadi o rulaganya dikgang ka tiriso ya thekeniki e go godisa go tlaselwa ga Rremogolo ke banna ka maikaelelo a go mo kgaoganya le Basetsaneng. Go bonala fa thulano e, e se na maatla ka gonne e fa gare ga moanelwamogolo le baanelwabathusi, fela e botlhokwa ka gonne e godisa ntwakgolo ya Mafetlhefetlhe le Rremogolo, e padi e ikaegileng ka yona.

▪ **Phetogotebelelo**

Fa a tlhalosa phetogotebelelo Cohen (1973: 18) a re

... the author seemingly steps aside and turns over the telling of the story to a created character.

Se puo e, e se kayang ke go re mokwadi o tlogela go tlhalosa ditiragalo tsa sekwalwa, a dirisa moanelwa kgotsa moanedi gore a di tlhalose ka gonne a na le seabe mo tiragatsong ya tsona, ka ntlha ya fa a di itse go gaisa mokwadi. Lebaka (1999: 92) o tlhalosa fa phetogotebelelo e le fa moanedi yo o ntseng a bua dikgang tsa thulaganyo ya sekwalwa a fetoga kgotsa go tsena lentswe lesele.

Monyaise a re

... a bua a ingaparetse ka letsogo la ga Rremogolo, e bile a mo itsa go tla mabole. Ga go na go re a re tsamae, ha go setse go ntse jaana. Nka mpa ka kgaoga letsogo, banna ba ba mo maikaelelong. Go siame. E tle e re re tla ja monate, e be e le ha go ntse jaana... Tlang! (ts. 23).

Dikgang tse tsa ntwana e e mo magareng ga Rremogolo le banna ba ditobetobe, di simololwa go tlhalosiwa ke mokwadi, mme ena o tlhalosa fela karolwana ya ditiragalo tse a di itseng, a bo a tlogelela baanelwa go tlhalosa ditiragalo tse ena a sa di itseng. Ke gore Monyaise o tlogelela baanelwa ditiragalo tse di lebaganeng le go ba namolela mo ntweng. Ka go dira jalo mokwadi o dirisa thekeniki ya phetogotebelelo ka gonne mo tlhalosong ya dikgang o fetolafetola tebelelo. Ke go re dikgang tse, di tlhalosiwa ke ena tsa bo tsa tlhalosiwa ke baanelwa.

Tiriso ya thulaganyo ya dikgang e ntse jaana go godisa thulano ya Rremogolo le banna ba ditobetobe go mo kgaoganya le Basetsaneng. Go lemosoga fa kgotlhang e ke e se nang maatla ka gonne e le ya molwantshiwa le bathusi mme gona e botlhokwa ka gonne e tlhotlheletsa ntwana e kgolo ya molwantshi le molwantshiwa e leng yona kgotlhang e padi e, e itshetlegile ka yona.

□ Mmeodi o bolaya Molefe

Dikgang tsa go bolawa ga Molefe ke Mmeodi di mo tsebeng ya somaamabedi le botlhano. Tsona di akarediwa jaana:

Molefe o tsamaya mo sekgweng se se kitlanyeng ka tselana e tshesane, go le lefifi. O utwa selo se mo ngaparela ka kgokgotso. O leka go kgaratlha gore a tshabe mme go a

retela. Mangole a gagwe a repetlana ka iketlo, mme o wela kwa pele. Boemong ba go kgoma lefatshe, o le okama fela.

Monyaise fa a rulaganya ditiragalo tsa go thulana ga Mmeodi le Molefe, magareng ga dithekeniki tse dingwe tse di botlhokwa, o dirisitse ya **sekai** le ya **tatelano ya ditiragalo**.

▪ **Sekai.**

Sekai se tlhalositswe ka go re **ke kemedi ya selo kgotsa tiragalo e e rileng e mokwadi a ipopelang** yona mo mogopolong wa gagwe gore a anele ka go tshwantsha dikgang tsa gagwe.

Tiragalo ya go tsamaya ga Molefe mo sekgweng se se kitlanyeng ka tselana e tshesane e e metsi go le lefifi, e emela kotsi ka gonne e tlhodile go bolawa ga gagwe. Mokwadi o ipopetse tiragalo e mo mogopolong wa gagwe gore a kgone go tshwantsha dikgang tse di lebaganeng le go bolawa ga Molefe ke Mmeodi (Lebogang) ka maikaelelo a go mo sutisa mo botshelong ba ga Lebogang. Ka jalo, ka thekeniki e, mokwadi o godisa kgotlhang e e mo magareng ga Lebogang le Molefe.

Go lemosoga fa thekeniki e, e se na maatla ka gonne go thulana baanelwabathusi, fela gona e botlhokwa ka gonne e tshegetsa kgotlhanggolo e e lebaganeng le kgogedi.

▪ **Tatelano ya ditiragalo**

Ka tatelano ya ditiragalo **go kaiwa thulaganyo ya ditiragalo go ya ka mokgwa o di diragetseng ka ona**, e bile le ka maikaelelo a **go rulaganya dikgang ka tsela ya thekeniki e e rileng**

Monyaise o rulagantse ditiragalo tse di malebana le kgotlhang e e mo magareng ga Mmeodi le Molefe ka go simolola ka tiragalo ya ntlha ya go tsamaya ga Molefe mo sekgweng se se kitlaneng, a dirisa tselana e tshesane e e metsi mo lefifing, mme a konosetsa ka tiragalo ya go ngaparelwa ga gagwe ke selo ka kgokgotso. Fa go lebeletswa ka mokgwa o ditiragalo tse di rulagantsweng ka teng, go lemogiwa di latelana go ya ka fa di diragetseng ka teng. Ke go re ditiragalo ga di a tlhakatlhakana.

Ka jalo go ka twe thulaganyo e e ntseng jaana e tliša go nolofadiwa ga ditiragalo tse gore mmuisi a kgone go tlhaloganya go tlišelwa ga Molefe ke Mmeodi ka maikaelelo a go mo ntsha mo botshelong jwa gagwe le Lebogang.

Go lemosoga fa thulano ya baanelwa ba, e se na maatla mme gona e le botlhokwa ka gonne e godisa thulano ya baanelwabagolo, molwantshi le molwantshiwa. Ke go re, Lebogang o thusa molwantshi (Mafelthefetlhe) fa Molefe ena a thusana le molwantshiwa (Rremogolo).

□ **Kgotlhang e e lebaganeng le lenyatso**

Dikgang tsa kgotlhang e, di mo magareng ga Rremogolo le Morupong. Tsona di akarediwa jaana:

Letsatsi ke la Matlhatso, Rremogolo o etela monnamogolo Motshweneng go ya go mo tseela kgang ka ga botshelo jwa Matikiring. O a nyatsa fa a fitlhela Morupong fela, monnamogolo Motshweneng a se yo.

"Go ilwe kae?"

"Ke bomang?"

"Ke raya bagolo"

"Go ilwe Gasehuba. ... O raya gore ha bagolo ba se yo batho ga ba yo ? Ke gore nna ke'ng

... Sethotsela?"

"Ga ke ria..."

"Wa rialo. O se itatole selo ke se utlwile," (Monyaise 1974: 30)

Ditiragalo tsa kgotlhang e, di rulagantswe ka tiriso ya dithekeniki di le tharo e leng **tebelelo, phetogotebelelo le puisano**, ... [ts. 30]

▪ **Tebelelo**

Thekeniki ya tebelelo e inakantse le mokgwa o motho a bonang dikgang tsa sekwalwa ka teng. Ke go re, mokwadi a ka dirisa moanelwa, moaneledi kgotsa ena mokwadi go anela dikgang tsa sekwalwa.

Kgotlhang mo magareng ga Rremogolo le Morupong e tsweliswa ka mokgwa wa puisano. Kgotlhang e, e tsholwa ke fa Rremogolo a nyatsa go fitlhela Morupong a le nosi fela. Tiragalo e, e fetoga nnete ka gonne e tlhagisiwa ke batho ba e ba diragalelang.

Kgotlhang e le yona, ga e na maatla ka gonne ga e mo magareng ga molwantshi le molwantshiwa, mme gona e botlhokwa ka gonne e lebagane le kgogedi.

□ **Kgotlhang e e leng mo go Morupong.**

Morupong o rata banna ba babedi e leng Rremogolo le Sentshoge. Fa a kopana le bona ka bobedi o a tshwenyega ka gonne fa banna ba, ba ka itse gore ba ratana le mosadi a le mongwe, yo mongwe wa bona a ka nna a mo tlogela kgotsa ba mo tlogela ka bobedi mme a sala a se na ope.

Mokwadi o dirisa dithekeniki di le tharo e leng **puisano, phetogotebelelo le poeletso.**

▪ **Puisano**

Se se botlhokwa mo tlhalosong ya puisano ke go re **mokwadi o tsepamisa dikgang ka baanelwa.** Dikgang tse di amogelwa e le nnete ka gonne di tsweliswa ke batho ba ba di etseng tlhoko kgotsa ba di ba diragalelang.

Tiragalo ya go kopana ga Rremogolo le Sentshoge, go bonala fa Monyaise a tsepamisa dikgang tsa kopano e ka **go dirisa baanelwa ba le babedi e leng ena Morupong le Sentshoge ka tsela ya puisano** mabapi le go boela gae ga ga Sentshoge ka a sa fitlha kwa pitsong. Dikgang tse di tlhagisiwa ke batho ba ba di itseng e bile di ba diragalela.

Tiriso ya thekeniki e, e godisa kgotlhang mo go Morupong e e malebana le poifo ya go tlogelwa ke banna ka bobedi. Kgotlhang e, e leng ya ka fa gare, ke e e se nang maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi e leng Morupong le go boifa ga gagwe, ke go re Morupong o thulana le maikutlo a gagwe, mme gona e botlhokwa ka gonne e lebagane le go senola maitsholo a moanelwa yo, Morupong.

▪ **Phetogotebelelo**

Mo go phetogotebelelo go gatelelwa gore mokwadi a ka tlhalosa karolwana ya dikgang go fitlhela mo a di itseng sentle teng mme e re karolwana ya dikgang e a se nang bonnete ba yona a e tlogelele baanelwa kgotsa moanedi go e tlhalosa go ya ka fa a e itseng ka teng.

Puo e e fa godimo, go lemosega fa go dirisitswe **phetogo ya tebelelo** ka gonne mokwadi o tlhalosa dikgang tse di lebaganeng le go kopana ga banna ba babedi ba, Rremogolo le Sentshoge ka gonne ke ena a di itseng sentle. Ke ka ntlha e a kgonang go di tlhalosa go gaisa ba bangwe. Go tsweledisa kanelo pele, mokwadi o a thatafalelwa ka gonne dikgang tse di latelang ga a di itse sentle, ka jalo o di tlogelela moanelwa, Morupong, go di tlhalosa ka gonne ke ena a itseng boammaaruri ba kamano ya banna ba babedi ba ka gonne ba tlile kwa go ena boobabedi. Fa mokwadi a rulaganya ditiragalo ka tsela e ke gone go buiwa ka ga **phetogotebelelo**.

Monyaise o dirisa thekeniki e, go senola boammaaruri bo bo tsoetsang Morupong kgotlhang e e lebaganeng le go boifa gore banna ba ba ka mo tlogela ka bobedi ba bona mme a sala a se na ope. Kgotlhang e, le yona go lemosega e se na maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi e leng Morupong le maitsholo a gagwe, (ke gore a emetse moanelwa). Ee, gona e botlhokwa ka gonne e gatelela molaetsa wa padi e ya *Marara* e leng wa maitsholo.

▪ **Poeletso**

Tiragalo ya go boa ga Sentshoge a boela go tla go tsaya dintlha tsa pitso e e fetileng e buiwa ke ena la ntlha. Tiragalo e, e boelediwa ke Morupong fa a mo gakgamalela gore a tota a ka busiwa fela ke go tla go tsaya dintlha. Le fa tiragalo e e boelediwa ke batho ba babedi ba ba farologaneng, ke poeletso e seng bokgapetsakgapetsa (*frequency*) ka gonne ke baanelwa ka bobedi ba bona.

Tiragalo e e boelediwang e, fa e ka tlhokomelwa sentle, go tla tlhologanngwa gore e a gatelelwa ka gonne e le botlhokwa. Botlhokwa ba yona ke ba go bakela Morupong poifo ya gore banna ba, ba tla bo ba lemoga gore o ratana le bona ka bobedi, mme se sa dira gore yo mongwe a ngale kgotsa bobedi ba bona ba mo tlogele a sale a se na le ope.

Monyaise o rulaganya dikgang ka go boeletsa tiragalo e gore mmuisi a kgone go lemoga botlhokwa ba yona ba go godisa thulano ka maikaelelo a go senola maitsholo a moanelwa (Morupong). Thulano e, ke e e se nang maatla ka gonne e le mo magareng ga moanelwamothusi le maitsholo a gagwe, (thulano ya ka fa gare), fela e botlhokwa ka gonne e godisa thulano e kgolo e e leng mo magareng ga molwantshi (Mafetlhefetlhe) le molwantshiwa (Rremogolo) mabapi le go tlogelwa ga dikgomo di se na modisa.

□ **Kgotlhang e e lebaganeng le Matile o mošwa le Matile wa bogologolo.**

Rremogolo o bona metse e mebedi e a e tthalosang ka go re ke:

- Matile wa bogologolo, o o sa siamang ka gonne banni ba ona fa ba jele nala ga ba sa tihole ba batla go boela morago kwa go one, le
- Matile o mošwa o o siameng ka gonne banni ba ona le fa ba ka tloga mo go one ba ya go eta, ba gadima kwa morago mme ba nna le thotloetso ya go boela gae.
Moanelwa yo, o thulanya segompieno le segologolo mme a re segompieno se fenyana segologolo ka gonne mo nakong ya gompieno go diragala dilo tse di siameng, jaaka sekeresete (kereke e ntšhwa).

Fa mokwadi a rulaganya dikgang tsa go thulanya segompieno le segologolo o dirisa dithekeniki tse di rileng, mme tsona ke: **poelomorago, ponelopele le moriti.**

▪ **Poelomorago.**

Poelomorago e tthalositswe ka go re **ke kamano e e leng teng fa gare ga ditiragalo tse di diragetseng mo nakong e e fetileng le tse di diragalang mo nakong ya jaanong.**

Go ya ka puo e e fa godimo, Monyaise o dirisa thekeniki ya poelomorago e e lebaganeng le tiragalo e e diragetseng mo nakong e e fetileng ya motsing Rremogolo a neng a bona go tswa batho ba le batlhano fela mo Tshiping ntswa lelapa wa Matile o le kanakana. O golaganya tiragalo e, le tiragalo e e diragalang mo nakong ya jaanong ya fa Rremogolo a le mo ntlong ya Tshipi, a eletsa go bona batho ba Matile ba tletse ka mo go yona.

Tiragalo e, ya go tla ga Rremogolo mo ntlong ya Tshipi, e supetsa mmuisi fa e sa diragale la ntlha ka gonne e mo gopotsa tiragalo e e diragetseng pele ya go bona go tswa batho ba le batlhano fela mo kerekeng, mme ka ntlha ya se ke gona go buiwang ka thekeniki ya **poelomorago**. Yona **ke poelomorago e e diragalang mo gare ga padi**, e seng **kwa tshimologong kana kwa bokhutlong**. Ka jalo go ka twe botlhokwa ba thekeniki e, bo lebagane le go godisa thulaganyo ya dikgang tsa padi gore go lemogiwe thulano e e mo magareng ga Matile wa bogologolo, e e felelang kwa Makgoeng, le Matile o mošwa o o siameng, ka gonne o na le kereke e e tlang ka phuthego.

Kgotlhang e ga e na maatla ka gonne e mo magareng ga baanelwabathusi e leng Matile wa bogologolo (batho ba bogologolo) le Matile o mošwa (batho ba gompieno), fela e botlhokwa ka gonne e godisa thulaganyo ya dikgang tsa padi e ya *Marara*.

▪ **Ponelopele**

Mofuta o wa ponelopele, ke o o tlhalositsweng ka go re **ke wa ditiragalo tse di tsweledisiwang fa gare ga sekwalwa. Ponelopele** ya mofuta o ke e e se nang maatla, e le baganeng le go godisa thulaganyo ya ditiragalo. Monyaise o rulaganya dikgang ka go dirisa thekeniki e gore **Rremogolo a bonele kwa pele dikgang tse dintle tse a di akanyang ka Matile** o wa bogologolo o o sa siamang, o fetoga Matile o mošwa o o siameng ka gonne o na le kereke e e tlang ka phuthego. Dikgang tse, di botlhokwa ka gonne di godisa thulano e e leng teng mo magareng ga segologolo (Matile wa bogologolo) le segompieno (Matile o mošwa). Mo thulanong e go lemosega fa go fenywa segompieno ka ntlha ya dilo tse dintle tse di diragalang jaaka sekeresete se se umakwang kwa kerekeng.

Go lemosega fa tiro e kgolo ya **ponelopele** e le go senola bokhutlo ba dikgang tsa padi e ya *Marara*, mme go bonala fa babuisi ba kgona go bona gore ditiragalo di ile go felelela ka segompieno se fekeetsa segologolo ka ntlha ya diphetogo tse di diragalang, tse di tlang le sekeresete.

▪ **Moriti**

Tlhaloso ya moriti e bonala e le **thekeniki e e dirisiwang jaaka ponelopele, ke gore go dirisiwa moriti go emela se se tlleng go diragala mo nakong e e tlang.**

Kereke e emela botshelo ba gompieno ka gonne ke yona e emelang phetogo mo matshelong a batho. Ka jalo go ka twe Monyaise o dirisa kereke go emela botshelo bo bo tletseng ka diphetogo, bo mo go bona batho ba sokologang ka gonne ba tlhokomela go obamela kwa kerekeng.

Mokwadi o dirisa thekeniki e ya moriti go godisa kgotlhang e e fa gare ga Matile o mošwa le Matile wa bogologolo. Go bonagala gore mo go kgotlhang e, Matile o mošwa o lebagane le go fenywa ka gonne e le nako e mo go yona matshelo a batho a fetogelang mo segompionong. Go ntse go le jalo, kgotlhang e ga e na maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi e leng Matile wa bogologolo le Matile o mošwa, mme fela e botlhokwa ka gonne e senola maitsholo a batho ba Matile.

□ **Lebogang o lwa le Mosimane wa Mongwaketsi**

Dikgang tsa go lwa ga Lebogang le mosimane wa Mongwaketsi di akarediwa ka go re:

- Mosimane wa Mongwaketsi o nna ka mo ga Lebogang.
- O kgotla setshwantsho sa ga Molefe (mogatsa Lebogang) yo o iketseng badimong ka peipi, a botsa gore ke mang.
- Lebogang o a mo galefela a bo a mo itaya ka legofi.
- Morago fa a sena go mmita ka maina a a sa itumediseng, o a mo koba.

Mo thulaganyong ya ditiragalo tse tsa ntwana e e mo magareng ga Lebogang le Mosimane wa Mongwaketsi, mokwadi o dirisitse dithekeniki di le tharo, e leng **phetogotebelelo, puisano le sekai.**

▪ **Phetogotebelelo**

Ka phetogotebelelo go tlhagisiwa gore **moanedi yo o simolotseng go anela dikgang tsa buka o a sutha mme go bo go bua moanedi osele** kgotsa **dikgang di bo di tswelediswa pele ke lentswe lesele.**

Dikgang tsa ntwaga ya ga Lebogang le Mosimane wa Mongwaketsi di simolola go anelwa ke moanelwa yo mongwe e bong ena Mosimane wa Mongwaketsi fa a batla go itse motho yo o leng mo setshwantshong. Kanelo e tswelediswa pele ke mokwadi ka go tlhalosa fa Lebogang a emelela a bo a betsa Mongwaketsi ka legofi. Dikgang tsa thulano e di konosediswa ke Lebogang ka go bitsa Mongwaketsi ka maina a a sa jeseng monate a bo a mo koba.

Go lemosega fa dikgang di tlhaloswa ke batho ba le bararo e bong Mongwaketsi, mokwadi le Lebogang. Batho ba, ba bua dikgang tse di ba amang, ke gore tse di ba diragalelang. Ka tsela e, **dikgang di buisiwa ka tebelelo e e farologaneng.** Ka jalo, fa dikgang di buisiwa ka tebelelo e e ntseng jalo, ga twe ke **phetogotebelelo.**

Tiriso ya thekeniki e, e godisa thulano e e leng mo magareng ga Mongwaketsi le Lebogang e e leng mabapi le setshwantsho. Thekeniki e ga e na maatla ka gonne go thulana baanelwabathusi, fela e botlhokwa ka gonne e tshegetsatshegetsatshe thulano e kgolo ya molwantshi (Mafetlhefetlhe) le molwantshiwa (Rremogolo) e e lebaganeng le dikgomo tse di tlogetsweng di se na motlhokomedi. Kamano ya thekeniki ya **phetogotebelelo** le thulano ya molwantshi le molwantshiwa ke go re Lebogang fa a sena go koba Mongwaketsi o ya go nyalwa ke Rremogolo mme ba boela gae kwa dikgomong.

▪ **Puisano**

Ntlha ya botlhokwa e e tlhagisiwang fa ke go tlhalosiwa ga mokwadi a tsepamisa dikgang ka baanelwa. Babuisi ba amogela dikgang e le boammaaruri ka gonne di tlhalosiwa ke batho ba ba di itseng sentle kana di ba diragalela.

Go bonala fa Monyaise a tsepamisa dikgang tse di mabapi le ntwaga ya Lebogang le Mosimane wa Mongwaketsi ka go dira gore ba nne le seabe **mo puisanong** mabapi le

“Wena wa re o eng? Ka re nkarabe. A ga o tlhajwe ke ditlhong go tloga kwa lokeišeneng o tla go rumolana mo toropong?”

“Ha e le gone gotlhe, mma ke fete jaanong.”

“Ka re ga o fete sepe o ise o nkarabe. Lo dira dilo ka bomo, motho a ba a re o ikantse gore o tla dirisa dikgoka. Disaitsaneng di a welana, mama”

Lebogang a retologela kwa go Rremogolo: “Rra, a k'o kgalemele ntša ya gago.”

“Ga ke ba o tlholang...” a feleletsa ka go kgotla Lebogang ka monwana. A se ka a itse go raelesega.

Lebogang a mo šeba, a nyenya: “Basetsaneng, nnaka, o tla ikotlhaela go ntshupa ka monwana...”, a bua a tswa ka kgoro, seriti e le sa kgosigadi." [ts. 38].

Mo nopolong e e fa godimo go lemosega fa mokwadi a e rulagantse ka tiriso ya dithekeniki di le nne e leng tsa **seane, puisano, kgelekiso** le **phetogotebelelo**.

▪ Seane

Tlhaloso ya seane e tliša **tiriso ya puo e e nang le tshedimosetso ya maitemogelo a a lebang botshelo ka kakaretso**. Mokwadi o dirisa **puo e e bofitlha ka seane** go senola nnete e e malebana le thuto mo matshelong a batho. Seane se se dirisitsweng mo puong e e fa godimo ke se:

Disaitsaneng di a welana.

Monyaise o dirisa puo e e bofitlha go tlhagisa tiragalo ya maitsholo a a sa siamang a a kayang ntwā e e mo magareng ga Basetsaneng le Lebogang. Tiriso ya thekeniki e, e kaya **go sa utlwaneng ga baanelwa ba babedi ba**, Basetsaneng le Lebogang. Tota **Basetsaneng o kaya gore ga a tshabe Lebogang mme o mo solofetsa ntwā** fa a ka tswelala go bonana le Rremogolo, moratiwa wa gagwe.

Go lemosega gore kgotlhang e ga e na maatla ka gonne e le mo magareng ga baanelwabathusi, fela e botlhokwa ka ga e lebagane le thitokgang ya padi e ya *Marara* e leng ka go gotlhana ga tshiamo le bosula.

▪ **Puisano**

Puisano e neelana ka kanelo ya ditiragalo tse di malebana le dimelo tsa baanelwa.

Nopolo e e setseng e umakilwe fa go amiwa ka ga seane, yona **puisano ya Basetsaneng le Lebogang ba bakisana ka ga Rremogolo**, e bontsha e senola semelo sa ga Basetsaneng sa mabifi a a supiwang ke ditiro le puo ya gagwe, fa ka fa go le lengwe e senola boikobo ba ga Lebogang bo bo supiwang ke go se rate ntwā.

Go bifelwa ga Basetsaneng ke gona go godisang kgotlhang e e mo magareng ga gagwe le Lebogang yo o lebegang a na le semelo se se siameng fa a bapiswa le Basetsaneng, wa se se sa siamang. Kgotlhang magareng ga baanelwa ba, ke e e se nang maatla ka e le ya baanelwabathusi mme gona e le botlhokwa ka e tlaleletsa molaetsa wa padi e, ya *Marara* o o tsamaelanang le maitsholo.

▪ **Kgelekiso**

Ka kgelekiso go kaiwa go botsa **potso e e sa tlhokeng karabo**.

Potso e e bodiwang e sa tlhoke karabo go ya ka nopolo e e fa godimo e tsamaelana le fa Basetsaneng a re: “A ga o tlhajwe ke ditlhong go tloga kwa lekeišeneng o tla go rumolana mo toropong?” Potso e ga e tlhoke karabo ka gonne karabo ya teng e itsiwe ke baanelwa ka bobedi e leng Basetsaneng le Lebogang, tota le mmuisi o a e itse.

Botlhokwa ba potso e bo lebagane le go tlhotlheletsa ntwā e e leng teng mo magareng ga Basetsaneng le Lebogang mabapi le Rremogolo, e seng karabo ya yona. Ke go re karabo ya yona ga e botlhokwa fela se se botlhokwa ke go tlhotlheletsa kgotlhang e e mo magareng ga baanelwa ba babedi ba.

Kgotlhang e, ke e e se nang maatla ka e le ya baanelwabathusi fela, mme gona e botlhokwa ka gonne e senola maitsholo a bona.

▪ **Phetogotebelelo**

Phetogotebelelo e tsamaisana le fa mokwadi a tlhalosa karolwana e e rileng ya dikgang tsa sekwalwa, mme e bo e re karolwana ya dikgang e a se nang bonnete ba yona, a e tlogelele baanelwa kgotsa moanedi go e tlhalosa.

Mokwadi o rulaganya **dikgang tsa ntwā ka tebelelo ya baanelwa** e leng Basetsaneng le Lebogang ka gonne e le bona di ba amang. **Morago dikgang tse, di tsweliswa pele ka tebelelo ya ene mokwadi.** Ka jalo thulaganyo e e ntseng jaana ya dikgang e bidiwa **phetogotebelelo**.

Monyaise o dirisa thekeniki e ya **phetogotebelelo** go godisa kgotlhang e e leng mo magareng ga Lebogang le Basetsaneng bao ba lwelang Rremogolo. Kgotlhang e e ntseng jaana ke e e sa tiang ka gonne e le magareng ga baanelwabathusi, fela e bothokwa. Bothokwa ba yona bo tsamaelana le go godisa molaetsa wa maitsholo.

□ **Rremogolo o lwa le Morupong**

Mokwadi o tlhalosa dikgang tse di tsamaelanang le ntwā mo magareng ga Rremogolo le Marupong ka go re:

Moratiwa, ga go thuse go ikaketsa ka go aga ke solofetse. Nna ka re a go fele Rremogolo a ithaya a re o utlwile ka tsa ga Morakile.

O no o re'ng moratiwa?

Ka re a go fele. Ga go thuse go leka go pateletsa selo se ntse se gana.

Moeka a bona botshelo ba gagwe bo khutla. A gopola a tloga kwa Matikiring ka mabetwaepelo, a tla a ikgomotsa le tsela ka go re Morupong o tla fitlha a mo amogela ka mabogo oobedi :

Aitse ga ke utlwe gore wa re'ng.

O a utlwa.

Ga ke utlwe.

O a utlwa, moratiwa. O itlhoma ke bua fela. Ga o itse gore go ntshotse lobaka lo loleele go fetsa mogopolo ka selo se [ts. 45].

Mo thulaganyong ya kgotlhang e e magareng ga Rremogolo le Morupong, mokwadi o dirisitse dithekeniki di latelang: **puisano kgelekiso, tsepamiso poeletso, le poelomorago.**

▪ **Puisano**

Le fa thekeniki e ya **puisano** e dirisitswe mo thulaganyong ya dikgang tsa nopolong e, e ka se sekasekiwe fa, ka gonne ka fa e sekasekilweng ka teng mo karolong ya kgotlhang mo magareng ga Lebogang le Basetsaneng, e batlile go tshwana le teng mo karolong e ya kgotlhang ya Rremogolo le Morupong. Ka jalo go tla sekasekiwa dithekeniki di le nne fela.

▪ **Kgelekiso**

Jaaka go setse go tshalositswe mo go kgotlhang e e fetileng ya ga Basetsaneng le Lebogang, **kgelekiso e tsamaelana le potso e e bodiwang fela e sa tlhoke karabo.**

Mo nopolong e e fa godimo, go lemosega **potso e e bodiwang e sa tlhoke karabo,** yona e e bodiwa ke Rremogolo fa a botsa Morupong a re: “O no o re’ng moratiwa?”

Potso e, ke e e sa batleng go arabiwa ka gonne karabo ya teng e itsiwe ke mokwadi, baanelwa, tota le mmusi o a e itse. Maikaelelo a go botsa potso e a tsamaelana le go godisa kgotlhang e e leng teng mo magareng ga Rremogolo le Morupong mabapi le lerato.

E, ke kgotlhang e e magareng ga moanelwamogolo le moanelwamothusi, ka jalo ga e na maatla mme gona e botlhokwa. Botlhokwa ba yona ke go gatelela thitokgang ya padi e e mabapi le maitsholo a a sa siamang a ga Morupong.

▪ **Tsepamiso**

Tsepamiso e tsamaelana le ka **fa mokwadi a bonang dikgang tsa sekwalwa ka teng le ka fa a di tthalosang ka teng.**

Mokwadi o dira gore baanelwa, Rremogolo le Morupong, e nne bona ka bo bona ba tthalosang dikgang tsa kgotlhang e e leng teng mo magareng ga bona ya gore Morupong ga a sa tlhole a rata Rremogolo. Yona kgotlhang e, ke yona e mokwadi a dirang gore e tthalosiwe ke bona baanelwa ba ka gonne e ama bona. Ke ka ntlha e go buiwang ka **tsepamiso** ya dikgang.

Thekeniki e, e godisa ditiragalo tsa kgotlhang e e tthagisang maitsholo a baanelwa ba babedi ba.

Le fa e bonagala e kete ga e na maatla ka gonne e se mo magareng ga molwantshi le molwantshiwa, fela e bothokwa ka e godisa thulano e e senolang maitsholo a baanelwa.

▪ **Poeletso**

Ka **poeletso** go tthagisiwa **go boelediwa ga tiragalo kgotsa ditiragalo tse di rileng** tsa sekwalwa ka go dirisa motho a le mongwe fela e seng go feta foo, maikaelelo e le go senola sengwe se se bothokwa.

Tiragalo e e boelediwanng ke ya go utlwa, ke go re mokwadi, ka baanelwa **o boeletsa tirigalo e go feta gangwe. Ka go boeletsa tiragalo e, mokwadi o gatelela sengwe se se bothokwa.** Ke go re **tirigalo e e boelediwanng** e, e gaisa tse dingwe tse baanelwa ba buisanang ka ga tsona ka bothokwa, le ka ntlha e e senolelwanng mo pepeneneng mo magareng ga ditiragalo tse di tlhagelelang mo puisanong.

Tiragalo e e boelediwanng e, e tlhagelelang mo kganetsanong ya baanelwa mme e bile e dira gore mabifi a a mo go bona a gole. Kganetsano e, le fa e se mo magareng ga baanelwabagolo, mme gona e na le tiro e kgolo ya go godisa kgogedi.

□ **Rremogolo o thulana le maikutlo a gagwe.**

Monyaise o rulaganya dikgang tse di tsamaelanang le **maikutlo a ga Rremogolo** ka go re:

Rremogolo a tlhoma tlhogo a itelela. Ya re e tswa nako yotlhe a na a ikgomotsa ka go re monna o bolawa ke se a se jeleng, e le kgopolo e e neng e ntse e mo tshegeditse go tloga fa a sale a boa kwa Matile, a senya ka go tloga a itlhomogela pelo. A ba a thubile dipota tse di neng di ntse di thibile morwalela, a butse mojako gore sera se tsene a ineetse [ts. 49].

Mo nopolong e e fa godimo, go lemosega gore mokwadi o dirisitse dithekeniki di le pedi e leng tsa **poelomorago** le **tsepamiso**, go tlhalosa dikgang tsa thulano ya ga Rremogolo le maikutlo a gagwe.

▪ **Poelomorago**

Thadiso ya poelomorago e tsamaelana le go gatelela kamano ya ditiragalo tse di diragetseng mo nakong e e fetileng le tse di diragalang mo nakong ya jaanong.

Tiragalo ya **go gopola ga Rremogolo ka ga go latlhegelwa ke lerato la gagwe le Morupong** go tsamaelana le thekeniki ya **poelomorago** ka gone tiragalo e, e amana le ya go laelana ga baanelwa ba kwa Matile. Ke go re tiragalo ya go fela ga lerato la baanelwa ba, **ga e diragale la ntlha, e tlhageletse mo nakong e e fetileng** mme jaanong e a boelediwa ka go utlwilwe go latlhegelwa ga gagwe le Morupong.

Se se tla lemosegang fa ke go re **poelomorago** e ga se ya kwa tshimologong kana kwa bokhutlong go godisa thulaganyo ya dikgang tsa Rremogolo le maikutlo a gagwe.

Kgotlhang e, ga e mo magareng ga baanelwabagolo. Ka jalo, ga e na maatla, mme gona e botlhokwa ka gone le yona e akarediwa mo thulaganyong ya *Marara*.

▪ Tsepamiso

Monyaise o dirisitse gape thekeniki ya go **tsepamisa dikgang tsa thulano ya Rremogolo le maikutlo a gagwe** ka leitlho la mokwadi.

Maikutlo a, a khutsafalo a bonagala a le bogale thata, mme ke ka moo Monyaise a dirisang tebelelo ya mokwadi go tshalosa dikgang tse di amang maikutlo. Ka go tshalosa ka tsela e mokwadi o dira gore kutlwelobotlhoko ya mmuisi le yona e se ke ya nna e e tseneletseng.

Ka go dira gore mmuisi a se ke a itsalanya le moanelwa yo mme a mmone e sa le motho yo o nang le diphoso ka gonne go fitlhela le ka nako ya jaanong ga a ise a latlhe mekgwa ya gagwe e e busula.

Mokwadi e kete **o dirisa thekeniki e nngwe e nnye ya ponelopele ka mo gare ga thekeniki e kgolo ya tsepamiso**. Ke go re, ka go rulaganya dikgang ka tsela e, mokwadi o lemosa mmuisi gore **Rremogolo o ile go sokologa kwa bokhutlong** ba dikgang gore mmuisi a tle a itsalanye le ena.

6.2.3. Kakaretso

Go ka rungwa ka go re **phuthologo** e tsamaelana le dikgotlhang tse di tswelodiswang pele ke dithekeniki tse di rileng go bonagatsa molaetsa wa setlhangwa. Dikgotlhang tsa **phuthologo** ya padi ya *Marara* tse di rulagantsweng ke mokwadi go lemosega di le lesomesupa. Dikgotlhang tse , go lebege e kete bontsi jwa tsona di mo magareng ga baanelwabathusi. Go ntse go le jalo, go bonagala fa dikgotlhang tse, di tlaelelsa kgotlhang e kgolo e e mo magareng ga molwantshi le molwantshiwa. E ke yona kgotlhang e mokwadi a batlang go e tlagisetse mmuisi fa a rulaganya dikgang tsa padi e. Kgotlhang e, e rulagantswe ka dithekeniki tse di farologaneng go tlagisa maikaelelo a mokwadi a a tsamaelanang le go lwa ga Mafetlhefetlhe, a lwela dikgomo tse di tlogetsweng di se na modisa.

Go lemosoga gore dithekeniki tse di dirisitsweng go gaisa tse dingwe ke tse di jaaka, **tebelelo, poelomorago, phetogotebelelo, puisano, kgelekiso** le **tsepamiso** go gatelela kgotlhang e e mo magareng ga Mafetlhefetlhe le Rremogolo.

6.3 SETLHOA

Setlhoa ke **kgato ya boraro ya thulaganyo**. Ditlhaloso tse di farologaneng tsa basekaseki malebana le lereo le la setlhoa di latela fa tlase mme morago go latele tshekatsheko ya ditiragalo tse di bopang setlhoa.

Fa ba tlhalosa setlhoa sa setlhangwa Mogapi (1982: 33) le Mosehla (2000: 244) ba re **ke mo tlhakatlhakano ya ditiragalo tse kgolo e ranolwang teng**. Pretoriua le Swart (1987: 21), Shole (1988: 19), boCole (1990: 95) le Hodgins (1993: 136) bona ba re **setlhoa ke kgato e e se nang go ka thijwa** ka gonne matlhakore a a leng kgatlhanong ga a sa na ditsholofetso tsa gore go ka nna kutlwano. Shole (1988: 19) fa a tlhagisa tlhaloso ka ga matlhakore a, a re:

A bapolana ka bojotlhe jwa ona. Ope ga a ikutlwe go ikogela morago. Thulano ya makgaolakgang ga e sa na bothijo. Babogedi ba simolola go tshoga.

BoSerudu (1985: 118) le Chapole le ba bangwe (1992: 136) ba re **kgotlhang kwa setlhoeng e ka bapisiwa le mogala o o gagametseng e bile o le gaufi le go kgaoga**. Se se bontsha gore **ke yona kgotlhang ya bofelo e e tsamaelanang le molaetsa wa sekwalwa**. BoMacDanell (1979: 548) bona ba re **setlhoa ke kgato e kgolo mo molwantshi le molwantshiwa ba rarabololang bothata ba bona teng**. Ditlhaloso tse di ka rungwa ka Mojalefa (1995: 25) fa a re:

....ke moo kgakgano e fihlago mogamong. Ditaba ga di sa tšwela pele; bothata bjalo bo fedile; bjale go šetše tharollo.

Bokao ba puo e ya ga Mojalefa bo nyalana le jwa ga Shipley (1979: 51) le Wales (1989: 67) fa ba re **setlhoa ke bokhutlo ba phuthologo**.

Setlhoa sa padi ya ga Monyaise ya *Marara* se bopiwa ke kgotlhang e e mo magareng ga Rremogolo le banna bangwe ba babedi, ba mokwadi a sa ba tlhagisang gore ba itsiwe.

6.3.1 Rremogolo o teketiwa ke banna ba babedi

Dikgang tsa ntwana e e mo magareng ga Rremogolo le banna ba babedi di ka akarediwa jaana :

- E ne e le ka nako ya lotlatlana fa Rremogolo a itlhaganetse go ya gae a tswa kwa Ditankeng.
- A fitlha mo makgaoganong a ditsela mo a fitlhelang banna ba le babedi ba eme.
- Fa a fitlha mo go bone, mo tseleng ya motse-mosweu, o oketsa lebelo la mosepele.
- Ya re a tlola tselana ya dinao e e tswang kwa ntlong ya Tshipi, a itewa a ba a wa ka sefatlhego.
- Banna ba, ba mo teketa, ba mo gobatsa ba bo ba mo tlogela a idibetse (ts. 49–50).

E ke thulano ya mafelelo e e bopang setlhoa sa padi e. Dithekeniki tse mokwadi a di dirisitseng go bopa **setlhoa** ke (a) thekeniki ya **tebelelo** le (b) thekeniki ya go **potlakisa nako**.

Tebelelo e lebagane le dikgang fa di tsepamisiwa ka leitlho la mokwadi, moanedi kgotsa moanelwa.

Dikgang tsa kgotlhang e e mo magareng ga Rremogolo le banna ba babedi di tlhalosiwa ka tebelelo ya mokwadi ka gonne e le ena a di itseng go gaisa moanedi kgotsa baanelwa. Ke ka ntlha e mmuisi a di amogelang ka bolokologi ka gonne e le boammaaruri bo bo tlang ka motho yo a bo itseng e le tota.

Monyaise o rulaganya dikgang tse ka go dirisa thekeniki ya tebelelo go tlhotlheletsa go tlhaselwa ga Rremogolo ke banna ba babedi ka maikaelelo a go mo kgaoganya le Basetsaneng.

Go lemosoga fa kgotlhang e se mo magareng a baanelwabagolo, mme se se tlisa bokoa k.g.r. ga e na maatla. Le fa go ntse jalo e botlhokwa ka e kgona potlakisa nako.

▪ Go potlakisa nako

Tlhaloso ya thekeniki ya **go potlakisa nako e tsamaelana le go gatelela tlogelo ya dikgang tse dingwe** tsa sekwalwa di sa tlhalosiwa ka botlalo, maikaelelo e le go baka kgogedi mo sekwalweng.

Dikgang tse di tlogetsweng ke tse di leng mabapi le go keta tsela ga Rremogolo kwa Ditankeng a batla Basetsaneng. Mkwadi o tlogetse dikgang tse ka bomo ka gonne di itsege mo go mmuisi, ka jalo o **fetisa nako** ya go buisa sekwalwa gore se fele ka bonako. Ka go dira jaana mmuisi o gapeletsa go buisetsa sekwalwa pele gore a kgone go utlwa dikgang tse di latelang tse di lebaganeng le kgotlhang ya Rremogolo le banna ba babedi.

Kgotlhang e, e botlhokwa ka gonne e tsamaelana le go godisa thitokgang ya padi e, e leng ya matlhotlhapelo. Nnete ke gore ga e na maatla ka gonne e se mo magareng ga baanelwabagolo.

6.4 THARABOLOGO

Pretorius le Swart (1987: 21), Fowler (1991: 58) le Komati (2000: 161) ba tlhalosa kakanyo ya **tharabologo** ka gore **ke kgato ya bofelo ya thulaganyo**. Cohen (1973: 183) ena o tlhalosa ka go re:

Denouement (is) that part of a story in which an author explains or unravels what has happened up to the climax.

Ka puo e ya gagwe Cohen o tlhagisa go ya ga bagogagogani. Pheletso e, Abrams (1993: 163) ena o e tlhalosa ka go re:

...the action ends in success or failure for the protagonist, the mystery is solved, cleared or the misunderstanding away.

Se se tlhalosiwang ke Abrams ke **go atlega kgotsa go palelwa ga thwadi go go senogang mo kgatong e**. Shole (1988: 19) ena a re **baemelelani ba fetsa ka gore kgang e fele ka jaanong mongwe a simolola go supa bomatla kgotsa bokoa ba gagwe**. Baldick (1990: 55) ena a re ke **mafelelo a dikgang tsa thulaganyo**.

Ditiragalo tse di mabapi le **tharabololo** ya padi ya *Marara* jaaka di rulagantswe ke mokwadi, ke tse di latelang:

- Rremogolo fa a tlhaphogelwa morago ga kidibalo o iphitlhela a le ka mo ga Lebogang.
- O okiwa ke Lebogang le monnawe, e leng Bontle go fitlhelela a fola.
- O nyala Lebogang, ba bo ba tshegofatswa ka ngwana wa mosetsana mme ba mmita Tselane.
- O ikaelela go boela kwa Matile le balelapa la gagwe ka gone Matikiri a mo tlotse.
- Kwa Matile o tshwaelwa dikgomo ke malomaagwe Mafetlhefetlhe, go diragatsa ditsholofetso tsa gagwe.
- Mongwaketsi o nyala Basetsaneng, Mafetlhefetlhe o tsaya mogatsa Motale fa Morupong ena a nyalwa ke Sentshoge (ts. 50-60).

Mo go rulaganyeng dikgang tse tsa **tharabologo** Monyaise o dirisitse dithekeniki di le robongwe. Tsona ke **phetogotebelelo, poelomorago, poeletso, puisano, lelatlhelwa, potlakiso ya nako, sekai, motifi le poko**.

▪ **Phetogotebelelo**

Phetogotebelelo e tsamaelana le fa mokwadi a tthalosa ditiragalo tsa sekwalwa go fitlhela mo a di itseng e le tota. Fa a fitlha mo a rakanang le mathata a go itse ditiragalo tsa sekwalwa sentle, o tlogelela baanelwa kgotsa moanedi go tthalosa ka fa ba itseng ditiragalo tsa sekwalwa ka teng.

Dikgang tsa go tlhaphogelwa ga Rremogolo go tswa mo kidibalong di tthalosiwa ke mokwadi ka gone ke ena a di itseng go gaisa baanelwa kgotsa moanedi. Go lemosoga gore mokwadi o retelelwa ke go tswaledisa pele tthaloso ya dikgang tse di malebana le go boela mo maibing ga Rremogolo ka gone a sa di itse sentle, ke ka ntlha e a di tlogelelang moanelwa, e leng ena Rremogolo ka namana. Fa mokwadi a rulaganya ditiragalo ka tsela e, ke gone fa go buiwang ka **phetogotebelelo ka gone dikgang di sa tthalosiwe ke motho a le mongwe.**

Monyaise o dirisa thekeniki e e bakang kgogedi go godisa matlhotlhapelo a Rremogolo a a malebana le go tlhaphogelwa go tswa mo maibeng morago ga dikgobalo tse di masisi tse di mo wetseng.

▪ **Poelomorago**

Poelomorago e tsamaelana le go gatelela kamano ya ditiragalo tse di diragetseng mo nakong e e fetileng le tse di diragalang mo nakong ya jaanong.

Mokwadi o dirisa thekeniki ya poelomorago ka go gopotsa Rremogolo yo o robetseng mo diphateng tse di fisang ka ga ditiragalo tse di mo diragaletseng mo nakong e e fetileng e leng:

- Go tsamaya ga gagwe tsela ya Ditankeng a batla Basetsaneng le
- motsing a etetse ka mo ntlong ya ga Lebogang a na le Mosimane wa Mongwaketsi.

Ditiragalo tse, di golaganngwa le ditiragalo tse di diragalang mo nakong ya jaanong tsa (a) go bobola ga gagwe a le ka mo ntlong ya ga Lebogang yo e leng ena a mmaketseng dikgobalo, le (b) go nna mo leetong la go batla Basetsaneng yo a reng o a mmogisa.

Go tla ga Rremogolo ka mo ntlong ya ga Lebogang ga e diragale la ntlha ka gonne e mo gopotsa tiragalo e e diragetseng pele mo nakong e e fetileng ya fa a etela Lebogang kwa ga gagwe a na le Mosimane wa Mongwaketsi. Fela jalo le ka tiragalo ya go balabala ka ga Basetsaneng ga e diragale la ntlha ka gonne e mo gopotsa fa a ne a batla Basetsaneng ka pelo e e botlhoko kwa Ditankeng mme a sa mo fitlhele. Thulaganyo ya ditiragalo tse pedi tse, e tlhagelela ka tsela ya **poelomorago**.

Thekeniki e, mokwadi o e dirisa kwa tshimologong le kwa bokhutlong ba padi, fela e diragala mo gare ga padi. Ka jalo go ka twe botlhokwa ba yona bo tsamaelana le go godisa thulaganyo ya dikgang gore go lemogiwe thitokgang ya padi e ya matlhotlhapelo.

▪ **Poeletso**

Tiragalo ya go nna mo maibing e diragalela Rremogolo la ntlha fa thaloganyo ya gagwe e boa go le gonnye mme a buela mo maibing a ithaya a re o bua le Basetsaneng. **Tiragalo e, e a boelediwa fa maibi a mo tsaya gape** go fitlhela letsatsi le tswa. Tiragalo e e boelediwang e, go lemosega gore **e a gatelelwa ka gonne e le botlhokwa**. Botlhokwa ba yona ke ba go rotloetsa Rremogolo gore a fenye a bo a kgone go tswa mo maitsholong a a sa siameng a mantšhwa a a mo amanyang le Lebogang gore ba tle ba age lelapa mmogo.

Tsela ya mokwadi ya go rulaganya dikgang ka go boeletsa tiragalo e, e kgontsha mmuisi go lemoga botlhokwa ba yona ba go senola thitokgang ya padi e e mabapi le maitsholo.

▪ **Puisano**

Puisano e lebagane le **go tsepamisa dikgang ka baanelwa**. Mmuisi o kgona go amogela dikgang a lokologile ka gonne e le nnete e e tlang ka batho ba ba e itseng botoka e bile e ba ama.

Go tswa mo thulaganyong ya ditiragalo tsa tharabologo go lemogiwa gore Monyaise o tsepamisa dikgang tse di lebaganeng le bolwetse ba ga Rremogolo ka Lebogang le

Bontle ka gonne e le bona ba nnang le seabe mo **puisanong** ya maikaelelo a bona a go mo oka. Mokwadi o golaganya dikakanyo tse ka beng ba tsona ka gonne ke bona ba ba di itseng botoka go gaisa ba bangwe. Ka jalo dikgang tse, di amogelesega ka bolokologi ka gonne e le boammaaruri.

Mokwadi o dirisa thekeniki e, go gatelela phetogo ya maitsholo a baanelwa fa ba fetogela mo tshiamong, ba **buisana** ka go dira tshiamo.

▪ **Lelathelwa**

Go ya ka Hornby (1982: 445) lelathelwa ke :

....a word or phrase put in suddenly between statements.

Hornby o kaya gore lelathelwa **ke lefoko fela le le latlhelwang** mo polelong go oketsa bokao. Go katolosa tlhaloso e ya ga Hornby, Ntsime le Krüger (1988: 155) ba re go latlhelwa ga lefoko la mofuta o mo polelong go tlhagisa maikutlo a mmuisi. Snyman le Mothoagae (1990: 88) bona ba re lelathelwa:

... le dirisiwa go bontsha maikutlo, tumelo kgotsa kganetso. ...
le ka dirisiwa gape mo mabakeng a taelo, kgotsa fa o bitsa
mongwe kgotsa sengwe ka segalo se se ngokang theetso go
kaya maikutlo a a farologaneng kgotsa poifo, boikotlhao
kampo kutlobotlhoko.

Puo e, e ka akarediwa ka go re **lelatlhelwa le ka latelwa ke letshwao la makalo** go ngoka theetso.

Mo thulaganyong ya ditiragalo tsa phuthologo ya *Marara*, mokwadi o dirisitse **lelatlhelwa** mo polelong e e lebaganeng le Lebogang fa a bua le Bontle a re :

Nxae! Nnaka, a itse nna ke a lebala ... (ts. 53).

Lefoko le **nxae** ke lelatlhelwa. Mokwadi o dirisa lefelo le ka gonne a batla **go tlhagisa maikutlo a a rileng**. Mongwe o tshwanetse go reetsa puo e e lebaganeng le kutlobotlhoko. Ke go re Lebogang o a reediwa fa a ikotlhaela go umaka leina la ga Basetsaneng ka gonne kang e, e lebagane le maitsholo a bogologolo a a sa siamang. Ke ka ntlha e go ka tweng baanelwa ba mo nakong ya diphetogo go tsweng mo bosuleng go ya bosiaming.

Ka jalo mokwadi o dirisa thekeniki e, go tsibosa mmuisi gore a mo reetse a tle a lemoge go fetoga ga baanelwa.

▪ **Go potlakisa nako**

Go potlakisa nako ke thekeniki e e lebaganeng le go **tlogelwa ga dingwe tsa dikgang** tsa sekwalwa di sa tlhalosiwa ka botlalo. Se, se baka kgogedi mo sekwalweng.

Monyaise o tlogetse dikgang tse di lebaganeng le: (a) fa Rremogolo a gakologelwa ditlhomeso tsa ntlo ya ga Lebogang le (b) fa Rremogolo le balelapa la gagwe ba tlogela Matikiring le fa ba goroga kwa Matile.

Mokwadi o tlogetse ditiragalo tse ka bomo ka gonne a batla gore fa mmuisi a buisa sekwala se, se fele ka bonako. Gape maikaeleleo a mangwe a **go potlakisa nako** ke a gore mmuisi a tle a lemoge dikgang tse di lebaganeng le go fetoga ga molwantshiwa fa a tlogela go nna motho yo o sa siamang go nna mosiami. Ka go dira jalo mmuisi o mo itshwarela mo go tse tsotlhe tse mpe tse a di dirileng. Ke ka ntlha e go ka tweng jaanong mmuisi o itsalanya le moanelwa yo ka gonne jaanong e le mosiami.

▪ **Sekai**

Sekai se tlhalosiwa ka go re **ke kemedi ya selo kana tiragalo e e rileng** e mokwadi a e bopang mo mogopolong wa gagwe gore a anele ka **go tshwantsha dikgang** tsa sekwalwa sa gagwe. Monyaise a re :

Lebogang o bua jalo a tsaya ditšheše tse mogatse a di mo reketseng (ts. 57).

Rremogolo o boa kwa Makgoeng a kgaogile leoto (ts. 60).

Thekeniki e, e tšile go tšhalosiwa ka dikarolo di le pedi e leng (a) **ditšheše** le (b) **go kgaoga leoto**.

▪ **Ditšheše**

Ditšheše di emela sengwe se sentle e leng lerato le lenyalo la ga Rremogolo le Lebogang. Ke go re **lenyalo le emela go aga lelapa** e leng selo se se botlhokwa mo setšhabeng go tliša kutlwano, lorato le tswelelopele.

□ **Go kgaoga leoto**

Go kgaoga leoto ga Rremogolo go tsetsepitse mo tšhaloganyong ya gagwe ka jaanong a bontsha bogolo a tlogetse tša bosimanyana. Se se ka tšhwantshannwa le fa motho a le kwa sekolong sa kwa thabeng go dirwa sengwe mo go ena go netefatsa diphetogo mo go ene. Ke ka ntlha e go gatelelwang gore fa a boa o tla a fetogile, a godile. Ke sona se se sa makatseng fa kwa bokhutlong fa re kopana le Rremogolo a sa tlhole a dira tša bosimanyana, e le motho yo o fetogileng, tšhaloganyo e budile e le ya monna wa lelapa.

Ka jalo **ditšheše le go kgaoga leoto** ka bobedi ba tsona di lebagane le go godisa diphetogo mo go moanelwa yo.

▪ **Motifi**

Motifi ke e nngwe ya dithekeniki tše di dirisiwang ke mokwadi ka **go boeletsa lefoko kgotsa polelo e le nngwe ga mmalwanyana** mo sekwalweng ka maikaelelo a go gatelela se a ratang go se tšhalosa.

Go ya ka thulaganyo ya ditiragalo tša tharabologo ya *Marara*, mokwadi o tšhagisa thekeniki ya **motifi** jaana:

Ba mo emela mo tšhingwaneng ya ditšheše (ts. 57).

A bua jalo a tsaya ditšheše tše mogatše a di mo reketseng (ts. 57).

Lefoko le **ditšheše** le lebagane le **motifi** ka gonne le **boelediwa** ka maitlhommo a go gatelela. Mokwadi o dirisa lefoko le, **ditšheše** - le le tsamaelanang le go kaya lenyalo go bontsha diphetogo mo botshelong jwa Rremogolo. Go ka twe moanelwa (Rremogolo) o fetogile ka gonne e le monna wa lelapa jaanong, o dira tsa bonna ga a sa tlhole a dira tsa bosimanyana.

▪ **Poko**

Poko e tlhalosiwa e le **tiriso ya puo e e bofitlha** e e rulaganngwang go bopa maikutlo a moreetsi le go mmakela kgogedi.

Monyaise a re :

Dimpetleke, ditšhotšhaoka, dimalemela – gotlhe, ditšhampa le
ditšhatšhaoka tsoora - Mothubatsela a morumoagae,
Motshweneng ke naiwa mmeleng, matlhong ga ke naiwe
(ts. 60).

Go ya ka thulaganyo e ya ditiragalo tsa tharabololo, go lemosega gore mokwadi ga a anele, **o a boka. O boka dikgomo** ka gonne di le botlhokwa mo botshelong ba monna wa Motswana, ke go re di tsamaelana le lenyalo.

Mafetlhefetlhe o tshwaela Rremogolo dikgomo gore a kgone go aga lelapa ka gonne o fetogile, ke monna, ga a sa tlhole a dira tsa bosimanyana.

Lenyalo, go ya ka fa go tlhalositsweng ka teng fa tlase ga thekeniki ya sekai mo tsebeng ya 95 ke setshwantsho sa phetogo. Ka jalo thekeniki e, e senola go fetoga ga Rremogolo yo o neng a sa siama mme jaanong a fetogile go nna mosiami.

6.4.1 Kakaretso

Go ka akarediwa ka go re ditiragalo tsa **tharabologo** di rulagantswe ka tiriso ya **dithekeniki di le robongwe**. Mokwadi o dirisa **phetogotebelelo, poelomorago le puisano** fa a tthalosa go tlhapogelwa ga Rremogolo go tswa mo kidibalong. O tlhapogelwa jaana e le motho yo o fetogileng go tswa kwa maitsholong a a sa siamang mme jaanong e le mosiami. Ditiragalo tsa go nna a tsena mo maibing a bo a tswa gape di a boelediwa ka gone di senola diphetogo. Ke ka ntlha e mokwadi a dirisang thekeniki ya **lelatlhelwa, nxae** go tsibosa mmuisi gore a lemoge go fetoga ga baanelwa. Mokwadi o dirisitse gape le thekeniki ya **go potlakisa nako** ya go buisa sekwalwa gore se fele ka bonako. Dithekeniki di tswelediswa pele ka go dirisa **sekai le motifi** go gatelela diphetogo tse di bontshang fa Rremogolo a godile ka gone a sa tlhole a dira dilo tsa bosimanyana mme jaanong a dira tsa senna ka e bile a setse a nyetse mosadi. Go bonala kwa bofelong a khutla ka tiriso ya thekeniki ya **poko** a boka dikgomo tse di tshwaelwang Rremogolo ka gone a fetogile, e le mosiami gore a tle a kgone go aga lelapa le le tiileng.

6.5 TSHOSOBANYO

Mo kgatong ya **phuthologo** go lemosega **dikgotlhang** tse di rulagantsweng ke mokwadi di le **lesome le bosupa**. Dikgotlhang tse di tsweleditswe pele ka tiriso ya dithekeniki tse di jaaka **tebelelo, poelomorago, phetogotebelelo, puisano, kgelekiso, tsepamiso, ponelopele** le tse dingwe go gatelela molaetsa wa padi e ya *Marara*. Go bonala fa e kete **dikgotlhang** tse di sekametse thata ka fa ntlheng ya baanelwathusi. Go ntse go le jalo go bonala di tlaleletsa **kgotlhang** e kgolo e e leng mo magareng ga molwantshi le molwantshiwa. E ke yona kgotlhang e mokwadi a ikaelelang go e tlhagisetsa mmusi ka thulaganyo ya dikgang tsa padi e. **Kgotlhang** e, e lebagane le maikaelelo a molwantshi a go lwela dikgomo tse di se nang motlhokomedi.

Mabapi le **setlhoa**, mo **kgotlhang** ya bofelo ya phuthologo e tlhagelelang teng go bontshitswe **dithekeniki di le pedi** tsa **tebelelo** le **go potlakisa nako** go tsweledisa pele thitokgang. Kwa konesetsong ya kgaolo e, go tlhalositswe **kgato ya tharabologo** e e leng tiragalo ya bofelo e e rulagantsweng ka tiriso ya **dithekeniki di le robongwe** e

leng **phetogotebelelo**, **poelomorago**, **poeletso**, **puisano**, **lelatlhelwa**, **go potlakisa nako**, **sekai**, **motifi** le **poko**. Dithekeniki tse di dirisitwe go senola thitokgang ya padi e ya *Marara*, e e tsamaelanang le gore fa motho a tlhoka maitsholo o welwa ke mathata a motlhotlhapelo.

KGAOLO YA BOSUPA

7.1 BOKHUTLO

7.2 MATSENO

Se se latelang mo kgaolong e, ke tshosobanyo ya dikgaolo tsotlhe tsa tlhothomisi ya Padi *Marara*: Patlisiso ya diteng le poloto

7.3 KGAOLO YA NTLHA

Kgaolo e, e simolotse ka go lebelela botlhokwa ba ga Monyaise jaaka e le mokwadi wa dibuka tsa Setswana. Botlhokwa ba gagwe bo gateletswe ka go lebelela dipadi tse a di kwadileng, tse di jaaka *Omphile Umphi Modise, Marara, Ngaka Mosadi Mooka, Bogosi Kupe* le *Go ša Baori*. Go tlhalositswe gape gore fa go ne go batlwa bakwadi ba Botswana ba ba gaisang, Monyaise o ne a tlhophiwa ke ba ga Van Schaik ka taolo ya ba Lefapha la Thuto. Ke teng mo Monyaise a neng a neelwa mpho ya tlotlo mo bokwading ba gagwe, ka go neelwa sekgele se se reeletsweng ka Solomon Tshekiso Plaatje (Sol T. Plaatje Merit Award).

Mo maikaelelong go lebeleletswe ditlhotlhomiso tsa basekaseki ba ba tshwanang le Mogajane L. S., Malope R. M. le Mogapi K. ba ba nnileng le kgatlhego ya go sekaseka padi e ya *Marara*. Mo ditshekatshekong tsa bona, go bonagetse gore Mogajane o akareditse dintlha tse di mabapi le diteng le setaele. Fa Malope le Mogapi bona ba dirisitse papiso magareng ga *Marara* le dipadi tse dingwe tsa Setswana.

Go tswelala pele mo kgaolong e, go tlhalositswe dikgopolo di tshwana le **padithuto**, **padimaitsholo** le **'pikareseki'** go lere pharologanyo magareng ga tsona, go tlhokometswe ka fa Monyaise a di dirisitseng ka teng. Go lemogilwe gore fa dikgopolo tse di farologannwa, thitokgang wa **padithuto** o tsamaelana le thuto e e rutwang kwa mafelong a katiso jaaka kwa dikolong le kwa diyunibesithing. Thitokgang wa padimaitsholo o gatelela thuto e e rutwang mo gae, e e se nang lenane le le rileng. Ka fa letlhakoreng le lengwe thitokgang wa 'pikareseki' ona o lebagane le leeto.

Mo tlhotlhomising e, go tlhophilwe mekgwa e le mebedi, e leng **mokgwa wa go tlhalosa le wa go ranola**. Go bontshitswe gore **go tlhalosa go tsamaelana le go tlhagisa dipharologantsho** tsa selo se se tlhalosiwang, fa **go ranola gona go tsamaelana le go bontsha mesola ya dipharologantsho** tse. Ke ka ntlha e go gateletsweng gore mareo a mabedi a ga a tshwane, a farologane.

Go tlhalositswe gape le **mmotlolo wa boaneledi**, o o tlhalosang **sebopego sa sekwalwa** jaaka se na le **matlalo a le mararo**, e bong **diteng, poloto le setaele**. **Tlhotlhomisi e, e tlhophile matlalo a mabedi** a sekwalwa, e leng **diteng le poloto** ka gonne e le ona a sekasekilweng ka tsenelelo. **Letlalo la boraro, e leng setaele ga le a sekasekwa ka tsenelelo**. Mabapi le **diteng** go tlhalositswe gore **ke dikgang tse mokwadi a kwalang sekwalwa ka tsona**. Se se botlhokwa ke gore **mokwadi o di fitlhetse di le teng** fa a simolola go kwala. **Dikgang tse di golaganngwa ke setlhogo** gore e nne kgang e le nngwe. **Poloto** e tlhalositswe fa **e le dikgang tse mokwadi a di rulaganyang** go di tsamaisa le maikaelelo a gagwe, mme maikaelelo a, a gagwe ke **thitokgang**. **Setaele** sona se tlhalositswe ka bokhutswane fa go bontshwa gore se botlhokwa mo letlalong bogolo ka **se tsamaelana le khuduego**, ka e e leng yona e senolang molaetsa wa mokwadi pele.

7.4 KGAOLO YA BOBEDI

Mo kgaolong ya bobedi go neetswe **tshosobanyo ya dikgang** tsa padi ya *Marara* go sedimosa ka ga diteng tsa yona. Go tlhalositswe thitokgang wa padi e, o o reng 'go tlhoka tsebe go tsenya motho mo dipharagobeng'. Mo tlhalosong go gateletsweng botlhokwa ba ona, ka o laola ditiragalo tsa diteng. Go sekasekilwe gape **dielemente** tse nne **tsa diteng**, e leng **baanelwa, ditiragalo, nako le lefelo**. Se se tlhokometsweng mo tshekatshekong ya baanelwa ke kgolagano e e nnileng teng fa gare ga **baanelwabagolo le baanelwabatlaletsisi**, mme ga latelwa **lenane la tebagano, bokgontshi, boganetsi, bothusi le bothusegi**. Mosola wa lenane le ke go thusa **go bontsha dipharologanyo le dikamano tsa boganetsi le bothusi**. Ke go re bothusi ba moganediwa e nnile boganetsi mo go moganetsi, fa ka fa letlhakoreng le lengwe bothusi ba moganetsi e nnile boganetsi mo go moganediwa.

Go lemogilwe fa **ditiragalo di le mefuta e le mebedi**, e leng **ditiragalo tse di botlhokwa le ditiragalotlaleletso**. Mofuta o mogolo wa **ditiragalo** o kgaogantswe ka **dikarolo di le tharo**, e leng **ditiragalo tsa ntlha, tsa fa gare le tsa bofelo**. Mofuta wa **ditiragalo tsa ntlha** o tsamaelana le **go tlhoka tsebe ga ga Rremogolo**, fa mofuta wa **ditiragalo tsa fa gare** o tsamaelana le **go tsena ga ga Rremogolo mo dipharagobeng**. Mofuta wa **ditiragalo tsa bofelo** ke o tsamaelanang le **go ipona phoso le go ikotlhaya ga ga Rremogolo**. Mofuta wa **ditiragalotlaleletso** one o tsamaelana le **phetogo ya ditiragalo** fa di amanngwa le **moanelwa**, nako le lefelo.

Tikologo e tthalositswe fa e na le **dikarolwana di le pedi**, e leng **nako le lefelo**. Go lemosegile fa **nako** e nnile le **mefuta e le meraro**, e leng **nako e e rileng, nako ya ditiragalo le nako ya leago**. Mofuta wa nako e e rileng, o golagantswe le nako e e akanngwang jaaka e dirisitswe ke mokwadi mo pading ya gagwe, *Marara*. Sekao: 'ka dikgwedi tsa mariga go bipiwa ka kobo, e be e le nako e monnamogolo le mosadimogolo ba butsenseng leitlho jaaka mmutla'. **Dikgwedi tsa mariga ke nako e e rileng**, e e botlhokwa mo pading ka gonne e tthalosa maemo a tsa loapi, a a sa itumediseng ka mo lapeng la ga Mofokeng. **Nako ya ditiragalo yona** e nnile e e **lekanyediwang** e le yona e dirisitsweng ke mokwadi mo pading ya gagwe. Sekao: 'A ema motsotso o le osi fela, mme Rremogolo a elets a kete a ka bo a emetse ruri gore e re motho go bona, a tswe mo seretseng a tsee maemo a gagwe ka fa tsholofetsong ya magodimo'. Nako e, ya ditiragalo, e leng motsotso o le osi fela, e botlhokwa ka gonne go ya ka tthaloso e e fa godimo, ke yona e lekanyediwang gore e dirisitswe ke mokwadi mo pading fa a rulaganya ditiragalo tsa padi ya gagwe.

Nako ya tsa loago yona e tthalositswe jaaka e bontsha **pharologanyo e e fa gare ga botshelo ba segologolo le ba segompieno**. Sekao: Rremogolo o fitlha mo Dibaereng, o itumelela go bogela **dipone tsa Motsemosweu** di bonya mo phefong jaaka dinakangwedi (ts. 8). Pharologanyo e e tthalosiwang mo, ke ya gore mo malobeng fa go ne go le bosigo, metse e ne e sa bonagale ka ntlha ya lefifi. Fela gompieno bosigo bo nna e kete ke motshegare ka ntlha ya dipone tse di bonesiwang mo metseng. Karolwana ya bobedi ya **tikologo** e e tthalositsweng ke **lefelo**. Go tthalositswe fa le lona le kgaogantswe ka **mefuta e le mebedi**, e leng **lefelo le le rileng le lefelo le le tsepamisitsweng la ditiragalo**. Mafelo a a rileng a tthalositswe ka go re ke mafelo a mokwadi a sa bueng maina a ona jaaka: 'A bona monnamogolo mongwe wa

mohumanegi a senka mae a dinonyane mo dintlhageng' (ts. 20). **Dintlhaga** ke mafelo a a ka se tsepamisiweng, ka gonne di tletsetletse le naga, mme go ka se supuwe gore ke sefe se go buiwang ka sona. Ka fa letlhakoreng le lengwe go na le mafelo a a ka tsepamisiwang jaaka fa go twe: 'A fetela **kwa sedibeng** a tshega, a ntse a gadima Rremogolo go bona gore a o tthaloganyana puo ya papiso' (ts.32). **Kwa sedibeng ke lefelo le le ka tsepamisiwang**, le le botlhokwa la padi, ka ntlha ya ditiragalo tse di diragaletseng mo go lona. Mokwadi o dirisitse mafelo a fa a rulaganya dikgang tsa padi ya *Marara*.

7.5 KGAOLO YA BORARO

Kgaolo ya boraro ke tlhotlhomiso ka ga **thulaganyo I**. Mo kgaolong e, go tthalositswe thulaganyo go ya ka dikarolo tsa yona. Tsona ke **thitokgang, moakanyetso, setlhogo** le **dikgato** tse **dibotlhokwa tsa thulaganyo**. Thitokgang o tthalositswe go ya ka dikarolwana tsa ona mo pading, e leng (a) **maitsholo** a a amanang le Rremogolo, fa a tsenatsena mo maratong a go amogetsana le go tsamaya masigo mo mebileng ya Matikiring, (b) **matlhotlhapelo**, a ka ntlha ya go amogetsana basadi a felelang a ketekilwe ke batho, mme morago a golafala leoto, le (c) thitokgang ya Makgoeng mo go 'pikareseki' o o lebaganeng le Rremogolo fa a tsena mo **loetong lwa go ya Gauteng** mme a kopana le baanelwa le ditiragalo tse di farologaneng. **Moakanyetso** o sekasekilwe ka tiisetso ka dinopolo go tswa mo pading ya *Marara*. Ke teng mo go lemogilweng gore **matlhakore a mabedi**, e leng le **le siameng** le le **le sa siamang** a moakanyetso ga a laole mafuta wa sekwalwa fela, mme a laola gape le semelo sa moanelwa.

Go sekasekilwe gape le **setlhogo** jaaka e le **leina le le newang mofuta** ofe kana ofe wa sekwalwa. Go tthalositswe gore ka **setlhogo** mmuisi o kgona go lemoga se mokwadi a kwadileng ka ga sona mo sekwalweng sa gagwe. Go bontshitswe le mofuta ya ditlhogo jaaka **setlhogo sa kokoanyo, setlhogwana, katolososetlhogo, tlaletsetsothalo** le **ditlhogo tsa sekwalwa**. Go tswa mo mofuteng e ya ditlhogo go lemosegile gore padi e ya *Marara* e wela ka fa tlase ga **mofuta wa ditlhogo tsa sekwalwa**, ka gonne mofuta o, o tthalosa diteng tsa sekwalwa.

Go tswela pele go tthalositswe **dikgato** tse nne tse di botlhokwa tsa thulaganyo tse di tsamaelanang le **kgotlhang**. Tsona ke **tshenolo, phuthologo, setlhoa** le **tharabologo**. Kgotlhang e tthalositswe go ya ka dikarolwana tsa yona tse di farologaneng. Go lemogilwe gore ke yona e e tlhotlheletsang mmuisi gore a buise sekwalwa go ya pele. Ke yona e tlholang **kgogedi**, e le yona go bontshitsweng botlhokwa ba yona, ka gonne e le yona e ngokang maikutlo a mmuisi go buisa sekwalwa go tloga kwa tshimologong go fitlha kwa bokhutlong.

Go digela kgaolo e, go tthalositswe **baanelwa ba thulaganyo**, ka go ba farologanya le baanelwa ba diteng, ka gonne **baanelwa ba thulaganyo ba fiwa ditiro** tse di rileng. Ke go re tiro ya **molwantshiwa, molwantshi** le **motlhotlheletsi** ke go lwantshiwa, go lwantsha le go tlhotlheletsa ka go latelana. Semelo se tthalositswe go tsepamisa baanelwa ba babedi ba botlhokwa, e leng molwantshiwa le molwantshi.

7.6 KGAOLO YA BONE

Mo kgaolong ya bone go tthalositswe semelo sa baanelwa go ya ka **mefuta e le mebedi ya dipharologantsho**, e leng **dipharologantshotshwanelo** le dipharologantshotlaleletso. Ditlhaloso di lebagantswe le **molwantshiwa, Rremogolo** jaaka e le **moanelwa wa maemo a a kwa tlase**, e bile **a na le makoa**. Fa go tthaloswiwa **semelo sa molwantshiwa** go dirisitswe lenane le: (a) **puo ka mokwadi**, (b) **puo le ditiro tsa moanelwa ka boena** le (c) **puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**. **Dithekeniki** tse di dirisitsweng fa go sekasekwa semelo sa molwantshiwa ke tse di jaaka **tlogelo, poko, tatelano ya ditiragalo, leele** le **tsepamiso**.

Molwantshi, Mafetlhefetlhe le ena o sekasekilwe go ya ka **maemo a gagwe a a kwa godimo**, mme gona e le **motho yo o nang le makoa**. Le teng mo, go latetswe **puo ka mokwadi, puo le ditiro tsa molwantshi ka boena** le **puo le ditiro tsa baanelwa ba bangwe**. **Dithekeniki** tse di dirisitsweng fa ke **tsepamiso, tshotlo, leele, poelomorago, kganetso** le **tlogelo**. Go bonagala semelo sa baanelwa se senogile sentle ka ntlha ya tiriso ya dithekeniki tse.

7.7 KGAOLO YA BOTLHANO

Mabapi le kgaolo ya bohlanano go neetswe **tshosobanyo ya ditiragalo tsa tshenolo**, go lebeleletse le **kgotlhang ya ntlha**, e e leng **molelwane wa tshenolo le phuthologo**. Go lemogilwe gore mo tshekatshekong ya dikgang tsa **tshenolo** go dirisitswe dithekeniki di le nne, e leng **tatelano ya ditiragalo, sediko, tlaleletso le tlogelo** go senola molaetsa wa padi.

Nako le lefelo le tsona di sekasekilwe mme ga bonala fa di kgaogantswe ka **dikarolwana di le tharo**. Tsona ke **nako ya tshwanelo, ya maikutlo le nako ya sekai. Mafelo** le ona a tlhokometswe ka go lebaganywa le dikao tse di tswang mo go *Marara*. Go lemosegile fa mokwadi a dirisitse dikao tse tsa nako le lefelo go senola tshiamo le bosula.

7.8 KGAOLO YA BORATARO

Mo kgaolong ya borataro go tlhagisitswe **dikgato** di le tharo **tsa thulaganyo**, e leng **phuthologo, setlhoa le tharabologo**. Thlaloso ya tharabologo e lebagantswe le go tsewediswa pele ga dikgang tsa sekwalwa ka tsela ya tharaano. Mo tshekatshekong ya **phuthologo** go gateletse botlhokwa ba **tatelano ya dikgotlhang**. Dikgotlhang tse tsa phuthologo di nnile le tatelano e e rileng, e ka yona di tlhomagantsweng go fitlha kwa **setlhoeng sa ditiragalo**. Go sekasekilwe **kgotlhang** e e leng teng **fa gare ga moanelwa kgotsa moanelwa le maikutlo a gagwe**. Go akareditswe ka go re **phuthologo** e golagane le dikgotlhang tsotlhe tsa *Marara*, go tloga ka **kgotlhang ya ntlha** e e tlhalositsweng mo go tshenolo, go fitlha ka **kgotlhang ya bofelo**. Dikgotlhang tsa kgato ya phuthologo ya *Marara* ke tse di lesomesupa. Dikgotlhang tse, di tlhalositswe ka tiriso ya dithekeniki tse jaaka **tebelelo, poelomorago, phetogotebelelo, puisano, kgelekiso le tsepamiso** go godisa **kgotlhang e kgolo** e e magareng ga Mafetlhefetlhe (molwantshi) le Rremogolo (molwantshiwa).

Setlhoa se tlhalositswe fa e le **kgato e e amanang le tharaano ya bofelo** ya sekwalwa. Go lemosegile fa **setlhoa sa padi ya Marara** se lebagane le kgotlhang e e **magareng ga Rremogolo le banna ba babedi**. Mo tlhalosong ya kgotlhang e, go tlhokometswe

dithekeniki di le pedi, e leng thekeniki ya **tebelelo** le thekeniki ya **go potlakisa nako**. Go lebega mokwadi a kgonne go senola thitokgang wa padi o o mabapi le matlhotlhapelo ka go dirisa dithekeniki tse di builweng kwa godimo.

Go ruma kgaolo e, go sekasekilwe **tharabologo jaaka bokhutlo jwa ngangisano** e e leng magareng ga molwantshi (Mafetlhefetlhe) le molwantshiwa (Rremogolo). Ditiragalo tse di tshalositsweng mo go tharabologo ya padi ya *Marara* ke tse di tsamaelanang le fa **Rremogolo a nyala Lebogang, Mafetlhefetlhe a tshwaela Rremogolo dikgomo, Mongwaketsi a nyala Basetsaneng, Mafetlhefetlhe a tsaya mmaMofokeng, fa Sentshoge ena a nyala Morupong**. Ditiragalo tse di sekasekilwe ka tiriso ya **dithekeniki** di le robongwe. Tsona ke **poelomorago, poeletso, phetogotebelelo, poko**, le tse dingwe. Ka tiriso ta dithekeniki tse go lemogilwe thitokgang wa Makgoeng mo 'pikareseking' o bonagaditswe botokanyana.

METLOBO

A. SETLHANGWA SE SE SEKASEKILWENG

1. Monyaise, D.P.S. 1961. *Marara*. Pretoria: J.L. van Schaik.

B. METSWEDI YA TIORI

1. Anonymous. 1988. *Terminology and Orthography No. 4*. Pretoria: Department of Education.
2. Anonymous. 1996. *Beibele*. Cape Town: Lekgotla la Beibele la Aforika Borwa.
3. Abrams, M.H. 1971. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
4. Abrams, M.H. 1985. *A Glossary of Literary Terms*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich
5. Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Library of Congress Catalogue in Publication Data.
6. Abrams, M.H. 1988. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston.
7. Abrams, M.H. 1993. *A Glossary of Literary Terms*. New York: Rinehart and Winston.
8. Abrams, M.H. 1999. *A Glossary of Literary Terms*. Fourth Edition. New York: Harcourt Brace College Publishers.

9. Bal, M. 1980a. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
10. Bal, M. 1980b. *Die Theore van Vertellen en Verhalen*. Muiderberg: Dick Coutinho.
11. Baldick, C. 1990. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
12. Baldick, C. 1992. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. New York: Oxford University Press.
13. Beckson, K. le Ganz, A. 1960. *A Guide to Literary Terms*. London: Cox and Wynman.
14. Beckson, K. le Ganz, A. 1961. *A Reader's Guide to Literary Terms*. London: Thames and Hudson.
15. Beckson, K. le Ganz, A. 1995. *Literary Terms: A Dictionary*. New York: Farrar Strauss and Giroux.
16. Brooks, C. *et al.* 1975. *An Approach to Literature*. Eaglewood Cliffs: Prentice Hall.
17. Caseiro, R.J.L. 1979. *Plot, Story and the Novel*. Princeton: Princeton University Press.
18. Chapole, S.R
le ba bangwe. 1992. *Introduction to Literature: Prose Study Manual*. Pretoria: Unibesithi ya Vista.

19. Cloete, T.T. 1992. *Literêre Terme en Teorieë*. Pretoria: Haum-Literary.
20. Cohen, B.B. 1973. *Writing about Literature*. Glenview: Scott Foresman.
21. Cole, D.T. 1955. *An Introduction to Tswana Grammar*. Cape Town: Longman.
22. Cole, D.T. 1975. *An Introduction to Tswana Grammar*. Cape Town: Longman Penguin.
23. Cole, D.T. 1981. *A Course in Tswana*. Goodwood: Via Afrika.
24. Cole, P. 1995. *Syntax and Semantics*. New York: Academic Press.
25. Conradie, P.J. 1981. *Hoe om 'n Drama te Ontleed*. Pretoria: Academica.
26. Coyle, M. 1992. *Encyclopaedia of Literature and Criticism*. London: Routledge.
27. Coyle, S. le Lindemann, J. 1990. *Reading and Responding to Literature*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.
28. Cuddon, J.A. 1991. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Blackwell Reference.
29. Du Plooy, H. 1986. *Verhaalteorie in die Twintigste Eeu*. Durban: Butterworth.

30. Flamend, J. 1991. *Lexicon van Literaire Termen, Stromingen en Genres, Theoretische Begrippen, Retorische Procedes en Stijlfiguren*. Groningen: Wolters-Noordhof.
31. Forster, E. le Liberman, M.M. 1978. *A Modern Lexicon of Literary Terms*. Glenview: Scott Foresman.
32. Fowler, R. 1973. *A Dictionary of Modern Critical Terms*. London: Routledge and Kegan Paul.
33. Fowler, A. 1982. *Kinds of Literatures*. Oxford: Clarendon.
34. Gantz, A. 1972. *A Reader's Guide to Literary Terms*. London: Thames and Hudson.
35. Gaetsewe, G.S. 1977. *Botsang Rre*. Cape Town: Oxford University Press.
36. Genette, G. 1980. *Narrative Discourse*. Oxford: Basil Blackwell.
37. Gerard, A.S. 1981. *African Languages Literatures*. Harrow: Longman.
38. Gerard, A.S. 1993. *Comparative Literature and African Literatures*. Pretoria: Via Afrika.
39. Gomez De Silva, G.G. 1991. *Elsevier's International Dictionary of Literature and Grammars*. Amsterdam: Elsevier.

40. Gove, P.B. 1961. *Webster's Third New International Dictionary*. London: G. Bell and Sons.
41. Grobler, G.M.M. 1986. *Time and Order in Three Novels of O.K. Matsepe: The Story Behind the Text*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: UNISA.
42. Groenewald, H.C. 1979. *Die Drama in Zulu*. M.A. Thesis. Johannesburg: Randse Afrikaanse Universiteit.
43. Groenewald, P.S. 1991. *Sesotho sa Leboa (Honores) Dingwalo, Sepedi*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
44. Groenewald, P.S. 1992. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 2*. Pretoria: Via Afrika.
45. Groenewald, P.S. 1993. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 3*. Pretoria: Via Afrika.
46. Groenewald, P.S. 1995. *Thutadingwalo ya Sesotho sa Leboa 4*. Pretoria: Via Afrika.
47. Grové, A.P. 1957. *Beskouings oor Poësie*. Pretoria: J.L. van Schaik.
48. Grové, A.P. 1968. *Woord en Wonder*. Cape Town: Nasuo.
49. Hartshorne, K.B. 1984. *Dictionary of Basic English*. Johannesburg: Educum Publishers.

50. Heese, M. le Lawton, R. 1994. *The New Owl Critic: An Introduction to Literary Criticism*. Goodwood: National Book Printers.
51. Hodgins, J. 1993. *A Passion for Narrative: A Guide for Writing Fiction*. Toronto: Douglas.
52. Holman, G.H. 1972. *A Handbook to Literature*. Indianapolis: Odyssey.
53. Hornby, A.S. 1963. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. London: University Press.
54. Hornby, A.S. 1982. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Hong Kong: Bright Sun Printing.
55. Hornby, A.S. 2000. *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. Oxford: Oxford University Press
56. Kekana, M.I. 2000. *Mselelwa: Padinyana ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
57. Kgatla, P.M. 2000. *Kgolo, Tswelopole le Katlego ya Kanegelokopana ya Sepedi 1951-1999*. Dikirii ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

58. Komati, P.R. 2000. *Manyobonyobo: Padi ya Boitsholo*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
59. Kosch, I.M. 1991. *Doctor of Literature and Philosophy in African Languages*. Pretoria: University of South Africa.
60. Kruger, L. 1988. *Sebilwane by N. Matombefela: A Critical Analysis*. Thesese ya M.A. Potchefstroom: University of Potchefstroom.
61. Lazarus, A. 1971. *A Glossary of Literature and*
le Smith, H.W. *Composition*. Chicago: Urbana University Press.
62. Lazarus, A. 1983. *A Glossary of Literature and*
le Smith, H.W. *Composition*. Chicago: National Council of the Teachers of English.
63. Lebaka, K.J. 1999. *Megokgo ya Lethabo: Kanegelolerato ya Sepedi*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
64. Leech, G.N. 1973. *A Linguistic Guide to English Poetry*. London: University of Lancaster Press.
65. Lekganyane, E.M. 1997. *Noto ya Masogana: Padi ya Boitshwaro*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

66. Lombard, D.P. 1973. *Introduction to Grammar of Northern Sotho*. Pretoria: J.L. van Schaik.
67. Madden, D. 1979. *A Primer of the Novel for Readers and Writers*. New Jersey and London: The Scarecrow Press, Inc
68. Magapa, I.N. 1997. *P.M. Lebopa, papetšo ya Dikanegelotseka tša Leboa*. Pretoria: University of Pretoria.
69. Magapa, I.N. 1999. *Dikgagara tša Bopedi*. Leboakgomo: Mogopo Publishers.
70. Magoleng, B.D. 1979. *A re boke*. Pretoria: J.L. van Schaik.
71. Maila, R.A. 1997. *Tshekatsheko ya 'A Moswina Ngwanana' Thakana*. Thesese ya M.A. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
72. Malan, C. le Cloeter, T. 1985. *Gids by die Literatuurstudie*. Pretoria: Haum-Literêr.
73. Malao, J.H.K. le Motslelwa, S.J. 1991. *Tlhaloganyana Poko*. Tlhabane: Artistic Value Publishers.
74. Malimabe, R.M. 1995. *Ntataise ya Bobedi: BA Setswana 202*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
75. Malimabe, R.M. 1996. *Tshekatsheko ya Ditlhangwo tsa Setswana: BA Hons Setswana*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

76. Malimabe, R.M. 1998. *Motswarateu ya Ntlha: Dikwalwa 302 BA Setswana*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
77. Malope, R.M. 1977. *Tshekatsheko-tsenelelo ya dipadi tsa ntlha tse tlhano tsa ga D.P.S. Monyaise*. Pietersburg: University of the North.
78. Malope, R.M. 1982. *Mmualebe*. Hammanskraal: Molaphole.
79. Mampuru, D.M. 1989. *Northern Sotho Study Guide 1 for le ba bangwe NSA100-A (Literature)*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria
80. Marggraff, M.M. 1994. *The Moral Story in Zulu (1930-1955)*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
81. Marggraff, M.M. 1995. *A Study of Style in D.B.Z. Ntuli's Ucingo*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
82. Mathibela, M.A. 1997. *Language Description Course: TSW100 le ba bangwe. Component 2*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
83. Meddemmen, I. 1988. *Introduction to the Analysis of the Literary Text*. Bloomington: Indiana University Press.
84. Modise, D.M. 1974. *Magagana*. Pretoria: J.L. van Schaik.

85. Mogajane, S.L. 1964. 'Marara.' *Bantu Education Journal*. 10(9): 443-444.
86. Mogapi, K. 1982. *Tshekatsheko ya Dikwalo: Padi*. Gaborone: Longman.
87. Mogapi, K. 1988. *Tshekatsheko ya Dikwalo; Motshameko*. Gaborone: Longman.
88. Mogapi, K. 1991. *Ngwao ya Setswana*. Mabopane: Sikwane.
89. Mohlala, M.J. 1994. *Tshekatsheko ya Di sa re Šaletše Monaganong*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
90. Mojalefa, D.D. 1994. *Tshekatsheko ya Hlwayang Tsebe*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
91. Mojalefa, M.J. 1993. *Tshekatsheko ya Sebilwane bjale ka Thetokanegelo*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
92. Mojalefa, M.J. 1995a. *Pego e e Beakantšwego ya Nyakišiso ya Makxohlo*. Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
93. Mojalefa, M.J. 1995b. *Ntlhahle ya Pele BA Sepedi 102*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
94. Mojalefa, M.J. 1995c. *Ntlhahle ya Bobedi BA Sepedi 202*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

95. Mojalefa, M.J. 1996. *Ntlhahle ya Boraro BA Sepedi 303*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
96. Mojalefa, M.J. 1997. 'Thaetlele.' *South African Journal of African Languages*. 17(61): 92.
97. Mojalefa, M.J. 1998. *Ntlhahle (Honase) Sepedi 700*. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
98. Monyaise, D.P.S. 1960. *Omphile Umphi Modise*. Johannesburg: Educum
99. Monyaise, D.P.S. 1965. *Ngaka Mosadi Mooka*. Pretoria: J.L. van Schaik.
100. Monyaise, D.P.S. 1967. *Bogosi Kupe*. Pretoria: J.L. van Schaik.
101. Monyaise, D.P.S. 1970. *Go ša Baori*. Pretoria: J.L. van Schaik.
102. Moroke, S.A. 1961. *Matšhotlho*. Midrand: Educum.
103. Mosehla, M.M. 2000. *Bogosi Kupe: Padi ya Ditshiamelo tsa Basadi*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
104. Mosidi, N.H. 1994. *Khuetšo ya O.K. Matsepe go Bangwadi ba Sesotho sa Leboa*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.

105. Mothoagae, M.K., 1986. *Tswana Study Guide: TWN 303B*.
Ranamane, D.T. le
Shole, J.S. Pretoria: University of South Africa.
106. Mothoagae, M.K. 1991. *Tswana: Only Study Guide for TWN*
le ba bangwe. 305. Pretoria: University of South Africa.
107. Mothoagae, M.K. 1989. *Segarona Mophato wa 10*. Pretoria:
le ba bangwe. Hoofstadpers.
108. Motuba, A. 1988. *Setswana se se Tlhagotlhagang*. Pretoria:
le ba bangwe. De Jager-Haum.
109. Muir, E. 1967. *The Structure of the Novel*. London:
Hogarth.
110. Ntsime, J.M. 1965. *Pelo e ja Serati*. Johannesburg: Via
Afrika.
111. Ntsime, J.M. le 1988. *E Antswe Letseleng: Setlhopha sa 9*.
Krüger, C.J.H. Pretoria: Via Afrika.
112. Ntsime, J.M. 1989. *E Antswe Letseleng: Setlhopha sa 10*.
le Krüger. C.J.H. Johannesburg: Via Afrika.
113. Pearsall, J. (ed.) 1999. *The Concise Oxford Dictionary*. London:
Oxford University Press.
114. Peck, J. le Coyle, M. 1984a. *How to Study Literature*. London:
Macmillan Education.
115. Peck, J. le Coyle, M. 1984b. *Literary Terms and Criticism*. London:
Macmillan.

116. Phala, R.S. 1999. *Thellenyane Batlabolela: Tiragatšo ya Boitshwaro*. Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria
117. Phythian, B.A. 1962. *A Concise Dicitonary of Foreign Expressions*. London: D. McKay.
118. Potter, D.J.L. 1967a. *The Context of Literature Written in English*. Cape Town: Maskew Miller Longman.
119. Potter, D.J.L. 1967b. *Elements of Literature*. New York: The Odyssey Press.
120. Pretorius, R.S. 1987. *Karakterisering in Bogosi Kupe van D.P.S. Monyaise*. Pretoria: University of South Africa.
121. Pretorius, W.J. 1989. *Aspects of Northern Sotho Poetry*. Pretoria: Via Afrika.
122. Pretorius, W.J. 1982. *Teaching African Literature: A Theoretical and Methodological Introduction*. Pretoria: University of South Africa.
- le Swart, J.H.A.
123. Prince, G. 1989. *A Dictionary of Narratology*. Lincoln: University of Nebraska Press.
124. Raditladi, L.D. 1945. *Motswasele II*. Johannesburg: Witwatersrand University Press.

125. Rimmon-Kenan, S. 1983. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London: Methuen.
126. Scott, A.F. 1967. *Current Literary Terms: A Concise Dictitony of their Origin and Use*. London: Collier-MacMillan.
127. Sebate, P.M. 1994. *Tswana: Only Study Guide for TSW101-le ba bangwe*. Pretoria: University of South Africa.
128. Seboni, M.O.M. 1949. *Maboko, Malobo le Maabane*. Goodwood: Nasionale Pers Beperk.
129. Serudu, M.S. 1989. *The Novels of O.K. Matsepe: A Literary Study*. Pretoria: University of South Africa.
130. Serudu, M.S. 1995. *Sesotho sa Leboa sa Mahlahlala*. Pretoria: Kagiso Publishers.
131. Shipley, J.T. 1979. *Dictionary of World Literary Terms*. Boston: The Writer.
132. Shole, J.S. 1984. *Tswana Study Guide 305*. Pretoria: University of South Africa.
133. Shole, J.S. 1987. *Only Study Guide for TWN303-8*. Pretoria: University of South Africa.
134. Shole, J.S. 1988. *Mefama ya Diterama tsa Setswana*. Pretoria: J.L. van Schaik.

135. Shole, J.S. 1988. *Tswana Study Guide for TWN100-8 le ba bangwe.* Dikwalo. Pretoria: University of South Africa.
136. Shole, J.S. 1989. *Study Guide for TWA100-8 Dikwalo, Porouse, Poko, Terama.* Pretoria: University of South Africa.
137. Sieber, J.E. 1977. *Anxiety, Learning and Instruction.* Hillsdale: N.J. Lawrence Erlbaum Associates.
138. Simpson, J.A. 1989. *The Oxford English Dictionary: Volume le Weiner, E.S.C. XVII.* Oxford: Clarendon.
139. Sirayi, G.T. 1989. *The Xhosa Novel. Thesese ya Bongaka.* Pretoria: University of South Africa.
140. Snyman, J.W. 1989. *Segarona: Mophato wa 10 Setswana.* Cape Town: Educum Publishers.
141. Snyman, J.W. 1994. *Dikišinare ya Setswana: English, le ba bangwe.* Afrikaans. Pretoria: Via Afrika.
142. Snyman, J.W. 1990. *Segarona sa Borutabana.* Johannesburg: Educum.
143. Stein, J. 1973. *The Random House Dictionary of the English Language.* New York: Random House.

144. Strachan, A. 1988. *'Uthingo Lwenkosazana' van D.B.Z. Ntuli: 'n Narratologiese Ondersoek.* Thesese ya Bongaka. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
145. Terblanche, H.S. 1966. *Afrikaanse Woordeboek.* Johannesburg: Afrikaanse Pers Boekhandel.
le Odendaal, J.J.
146. Thobakgale, R.M. 1996. *Tshekatsheko ya Dikanegelokopana tsa S.N. Nkadimeng.* Thesese ya MA. Pretoria: Yunibesithi ya Pretoria.
147. Thokoane, M.D. 1995. *Matriki go rutwa bjalo.* Arcadia: Malopo Publishers.
148. Wales, K. 1989. *A Dictionary of Stylistics.* London: Longman. Weiner, E.S. 1989. *Oxford Guide to English Language.* Oxford: Oxford University Press.
149. Wellek, R. 1973. *Theory of Literature.* London: Penguin.
le Warren, A.
150. Wilsmore, S.J. 1987. 'The Roles of Titles in Literary Works.' *Journal of Aesthetics and Art Criticism.* 45(1): 226-514.
151. Winks, R. 1980. *Detective Fiction: A Collection of Critical Essays.* Eaglewood Cliffs: Prentice Hall.
152. Yelland, H.L. 1984. *A Handbook of Literary Terms.* London: Angus and Robertson.

153. Yelland, H.L. 1983. *A Handbook of Literary Terms*. London: le ba bangwe. Angus and Robertson International.
154. Ziervogel, D., 1981. *A Handbook of the Zulu Language*. Louw, J.A. le . Pretoria: J.L. van Schaik. Taljaard, P.C

SUMMARY

This dissertation analyses the novelette *Marara*, written by D.P. Semakaleng Monyaise. This work has been previously investigated by critics such as Mogajane, Malope and Mogapi, who focused on its content and style and compared it to other literary works. This dissertation differs from these earlier studies in that it aims to analyse the structure of the text of *Marara* in depth, focussing on the two levels of structure, namely content and plot.

This investigation uses two methods of analysis, namely definition and interpretation, because these approaches will adequately explore the many concepts and ideas related to the analysis of text structure. These methods are applied within the framework of an adapted narratological model. This model suggests that when the content of a text is studied, the concept of the topic should be strongly emphasised; when the plot is investigated the theme should be focussed on; and lastly when the style is examined, then atmosphere is most important.

In examining the text of *Marara* three important concepts related to the novelette are identified, which describe three sub-genres of narratives, namely picaresque, didactic and moral.

Picaresque means concerned with a character called *picaro*, who often embarks on long journeys consisting of sequences of different events and meetings with various characters. This *picaro* is an ordinary person, not of high social status. His/her weaknesses belittle him/her but he/she is changed by them and so is forgiven.

In *Marara* the protagonist, Rremogolo, is on a journey from his home in Matile, where there is righteousness, to Makgoeng, a place of wickedness. After encountering many problems on the way he realises that he was mistaken to leave his home. He returns to Matile, convinced that it is the best place for him to live. This mistaken journey of temptation can be described as the Makgoeng Motif.

Didactic means related to a work designed for institutions of education. Such a work can use as an example the story of a character, either an ordinary person or a person of high social status, who falls because of his/her weaknesses, but then changes and is forgiven.

Rremogolo also fits into the didactic frame. Though he is a poor man of low social station, he successfully illustrates the point of the Makgoeng Motif through his fall, which is his failure to achieve financial success in Makgoeng.

The **moral** means concerned with the power of distinguishing right from wrong. The emphasis of moral texts is on good behaviour, on people working and living together co-operatively. This concept can also be related to the plot structure described above, of a person either of high or ordinary social status, who through his/her weaknesses falls, but then changes and is forgiven. When the morality of this story is examined, emphasis is put on the changing of the character, on how the character first does bad things but in the passing of time, and because of the problems he/she encounters, in the end learns his/her mistake, and changes to become a good person.

Rremogolo illustrates this exactly, because he begins by abandoning his uncle's cattle in order to pursue his dream of travelling to Makgoeng, then suffers the results of many problems, realises his mistake, and in the end returns to home and duty.

Therefore, careful examination of the text of *Marara* reveals that in writing this novelette Monyaise mixes three sub-generic categories, namely the picaresque, the didactic and the moral narrative. This makes the novelette difficult to classify, because it is difficult for readers to keep track of generic characteristics in this mix of genres.

KEY WORDS

Content

Topic

Plot

Theme

Title

Technique

Picaresque

Didactic

Moral

Makgoeng Motif

OPSOMMING

Hierdie verhandeling ontleed die novelle *Marara* deur D.P. Semakaleng Monyaise. Mogajane, Malope en Mogapi het die inhoud en styl van hierdie teks reeds nagevors en dit met ander literêre tekste vergelyk. Hierdie verhandeling onderneem 'n diepgaande struktuuranalise van die teks *Marara* met verwysing na die twee struktuurvlakke inhoud en plot.

Twee metodes van analise word gebruik, naamlik definisie en interpretasie, wat hulle leen tot die ontleding van die talle konsepte en idees wat met die analise van teksstruktuur verband hou. Hierdie metodes word gebruik binne die raamwerk van 'n aangepaste narratologiese model wat veronderstel dat wanneer die inhoud van 'n teks bestudeer word, die onderwerp beklemtoon moet word; wanneer die plot bestudeer word, daar op die tema gekonsentreer moet word; en wanneer die styl bestudeer word, atmosfeer die belangrikste element is.

In die ontleding van *Marara* is drie belangrike aspekte van die novelle, naamlik die pikareske, didaktiese en morele, geïdentifiseer. Hulle beskryf terselfdertyd drie narratiewe subgenres.

Die **pikareske** het betrekking op 'n karakter wat as die *picaro* bekend staan en dikwels lang reise onderneem wat uit reekse verskillende gebeurtenisse en ontmoetings met verskillende karakters bestaan. Die *picaro* is 'n gewone mens, nie iemand met 'n hoë sosiale status nie. Die *picaro* se swakhede verkleineer hom/haar, maar hy/sy word ook daardeur verander, en verdien sodoende vergiffenis.

In *Marara* is die protagonis, Rremogolo, op reis van sy huis in Matile, waar geregtigheid heers, na Makgoeng, 'n plek waar boosheid heers. Nadat hy baie probleme op reis ervaar het, beseft hy dat hy gefouteer het deur sy huis te verlaat. Hy keer na Matile terug, vas oortuig dat dit vir hom die beste plek is om te woon. Hierdie foutiewe reis van versoekings kan as die Makgoeng-motief beskryf word.

Didakties verwys na 'n werk wat vir opvoedkundige doeleindes geskryf is. So 'n teks kan die storie van 'n karakter, wat óf 'n gewone mens, óf iemand van hoë sosiale status kan wees en weens sy/haar swakhede tot 'n val kom, maar dan verander en daarom vergewe word, as voorbeeld voorhou.

Rremogolo pas ook binne die didaktiese raamwerk. Ofskoon hy 'n arm man van lae sosiale status is, illustreer hy die Makgoeng-motief deur sy val, wat verteenwoordig word deur die feit dat hy in gebreke bly om in Makgoeng finansiële sukses te behaal.

Die **morele** verwys na die vermoë om tussen reg en verkeerd te kan onderskei. In die morele teks val die klem op goeie gedrag; op mense wat goed met mekaar saamwerk en saamleef. Hierdie konsep kan ook in verband gebring word met die plotstruktuur wat hierbo beskryf is, te wete dié van iemand wat óf van hoë óf van gewone sosiale status is, en deur sy/haar swakhede tot 'n val kom, maar dan verander en vergewe word. Wanneer die morele les van die storie ondersoek word, word klem gelê op die verandering wat by die karakter intree: hoe hy/sy aanvanklik slegte dinge doen, maar met verloop van tyd, en weens die probleme wat hy/sy ervaar, uiteindelik uit sy/haar foute leer en in 'n goeie mens verander.

Rremogolo is 'n uitstekende illustrasie hiervan, omdat hy aanvanklik sy oom se beeste net so los om sy droom te verwesenlik om na Makgoeng te gaan, en dan talle probleme ervaar, sy fout insien en uiteindelik na sy huis en sy plig terugkeer.

Deeglike ontleding van die teks van *Marara* toon dus dat Monyaise by die skryf van hierdie novelle drie narratiewe subgenres, naamlik die pikareske, die didaktiese en die morele, in een teks geïnkorporeer het. Dit maak die novelle moeilik klassifiseerbaar, omdat lesers dit moeilik vind om te midde van hierdie mengsel van genres met die generiese genre-eienskappe tred te hou.

SLEUTELWOORDE

Inhoud

Onderwerp

Plot

Tema

Titel

Tegniek

Pikareske

Didakties

Morele

Makgoeng-motief